ספרי׳ — אוצר החסידים — ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

שער
שלישי

דבר מלכות

חידושים וביאורים בהל׳ מלכים

(פרקים י״א-י״ב)

מאת
כבוד קדושת
אדמו״ר מנחם מענדל שליט״א
שניאורסאהן
מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת
„אוצר החסידים״

770 איסטערן פארקווי ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמישים ואחת לבריאה
הי׳ תהיה שנת אראנו נפלאות
שנת הצדי״ק לכ״ק אדמו״ר שליט״א

פתח דבר

בקשר להתעוררות כ"ק אדמו"ר שליט"א בהתוועדות דש"ק תזו"מ השתא, אשר

"..ה"דרך הישרה" לזרז את ביאת משיח צדקנו בפועל ממש, הוא ע"י שכאו"א – אנשים, נשים וטף – יוסיף בלימוד התורה בכלל, ובמיוחד בעניני גאולה ומשיח, כפי שנתבארו בתורה שבעל פה (החל מהסוגיות דמס' סנהדרין פרק חלק וכיו"ב).."

הננו מו"ל בזה קונטרס "חידושים וביאורים" בהלכות מלכים להרמב"ם פרקים יא־יב (הנקראים בשם "הלכות מלך המשיח") — מלוקט מספרי "לקוטי שיחות" של כ"ק אדמו"ר שליט"א.

כדי להקל על המעיינים, הדפסנו בסוף הקונטרס שני פרקים הנ"ל של הרמב"ם.

וזאת למודעי: ד' סימנים אלו מהווים רק חלק מביאורי כ"ק אדמו"ר שליט"א בעניני גאולה ומשיח — הן ע"פ הלכה, הן ע"פ אגדה, כולל גם ע"פ פנימיות התורה (תורת חסידות חב"ד) — שמפוזרים המה לרוב בספרי כ"ק אדמו"ר שליט"א. ובעזהי"ת, בעתיד הקרוב, יצאו לאור עוד חוברות מעין זו.

ויה"ר אשר הוספה זו בלימוד התורה, בעניני משיח וגאולה האמיתית והשלימה, תזרז ותביא את הגאולה, בפועל ממש, ותיכף ומיד ממש.

מערכת „אוצר החסידים"

ב' אייר, תפארת שבתפארת, ה'תנש"א (הי' תהא שנת אראנו נפלאות)
ברוקלין נ.י.

מפתח

סימן א' (פי"א ה"א)

חזרת מלכות בית דוד ושלימות משפטי התורה; פרטי הראיות מנבואת בלעם שהובאו ברמב"ם שם על מלך המשיח.

(לקו"ש חי"ח בלק ב)

סימן ב' (פי"א ה"ב)

"אף בערי מקלט הוא אומר כו'" — החידוש להלכה בראי' זו על הראי' הקודמת (בהלכה א) מנבואת בלעם; הנצחיות דהבטחת הגאולה.

(לקו"ש שופטים תשמ"ט)

סימן ג' (פי"ב ה"א ופי"א ה"ג)

שיטת הרמב"ם דגם בימות המשיח "עולם כמנהגו נוהג"; שתי תקופות בימות המשיח.

(לקו"ש חכ"ז בחוקותי א)

סימן ד' (פי"ב ה"ב)

תפקידו של אליהו הנביא בגאולה העתידה לדעת הרמב"ם.

(מהדרן על הרמב"ם — נאמר י' שבט תשמ"ו)

תוכן ענינים

רמב"ם הל' מלכים פי"א-יב

סימן א

חזרת מלכות בית דוד ושלימות משפטי התורה

א

כתב הרמב"ם בסוף הל' מלכים[1]: "וכל מי שאינו מאמין בו (במשיח) או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר[2] ושב ה' א את שבותך כו'". ולאח"ז ממשיך: "אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה[3]] ושם הוא אומר[4] אראנו ולא עתה זה דוד. אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח. דרך כוכב מיעקב זה דוד. וקם שבט מישראל זה המלך[5] המשיח. ומחץ פאתי מואב זה דוד. וכן הוא אומר[6] ויך את מואב וימדדם בחבל. וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר[7] בו ומשלו מים עד ים. והי' אדום ירשה זה דוד[8]. שנאמר[9] ותהי אדום[10] לדוד לעבדים וגו'[11]. והי' ירשה שעיר אויביו[12] זה המלך המשיח שנאמר[13] ועלו מושיעים בהר ציון וגו'"[14].

והנה ס' היד הרי הוא ספר הלכות – כדברי הרמב"ם בהקדמתו בסופה – (ולא של דרשות על פסוקי התורה וכיו"ב), וצריך להבין: כדי להוכיח את ההלכה ש"כל מי שאינו מאמין בו כו'" הוא כופר "בתורה ובמשה רבינו", הי' מספיק אילו הי' כותב רק "אף בפרשת בלעם[15] נאמר ושם נבא במשיח (האחרון שעומד מבניו) שמושיע את ישראל [באחרונה"] וכבר היינו יודעים דמיירי בפסוקי הנבואה "...אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים[16]. ולמה לו להאריך בפרטי הראיות שבכתובים אלו מדובר אודות "שני המשיחים" ועל מי מרמז כל חלק מהכתוב וכו'?

אפילו אם הכוונה היא לפרש בהדיא מאיזה פסוקים מיירי, הרי הי' מספיק אם היה מביא רק (את ההתחלה והסיום) – שזה נאמר בפסוקים "אראנו ולא עתה וגו' והי' ירשה שעיר אויביו גו'"[17].

ב

מ זה שהרמב"ם מוסיף את הראי' "אף בפרשת בלעם נאמר", אע"פ שכבר הביא לפני"ז ראי' על עצם הענין "שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' א את שבותך", משמע (וכמובן מפשטות לשונו) שהכתובים מפרשת בלעם מביא הרמב"ם בעיקר לא (רק) כראי' על עצם ביאת המשיח, גאולת ישראל מהגלות, אלא (גם) ש"ינבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון שעומד מבניו". שמפני זה הוא מפרט ומפרש את הכתובים, איך מוכח מהם ש"ינבא בשני המשיחים".

אבל הא גופא צריך ביאור: בשלמא מה שמוסיף את הראי' מהכתובים שבפרשת בלעם על עצם הענין דמשיח, י"ל שזהו מפני שבכתוב "ושב ה' א את שבותך" לא נאמר[18] שזה יהי' ע"י המשיח[19], לכן מביא גם ראי' מהמפורש בתורה שנבא על **מלך המשיח**, אבל מה נוגע להראיות (מן התורה) על ביאת המשיח ש"שם נבא" לא רק

---

1) פרק יא ה"א.
2) נצבים ל, ג.
3) אבל בכת"י הרמב"ם ודפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור (רומי רמ: שונציא רנ. קושטא רסט. ווינציאה רפד. שי (–ברגדין). שיא (יושטיניאן)) "מיד בני עשו". "נוסח מלא בלתי מצונזר של פרק זה (פי"א מהל' מלכים) ע"פ כת"י ודפוסים ישנים בצירוף מבוא ושינויי נוסחאות" נדפס בסוף הרמב"ם דהוצאת פרדס (ירושלים). ושם גם צילומים מכמה כת"י דפרק זה. לקמן בפנים והערות צויינו (בעיקר) השינויים הנוגעים לנדו"ד.
4) בלק כד, יז־יח.
5) כ"ה בדפוסים וכמה כת"י הנ"ל (הערה 3)*. וי"ל בפשטות השינוי דבענין הא' כתב "זה **מלך** המשיח" ולאח"ז (שכבר ידוע) כתב "זה **ה**מלך המשיח" (ה"א **הידיעה** (מלפני זה)).

*) ובדפוסים שלפנינו גם ב"יקום שבט מישראל" כתב "זה מלך המשיח" ורק בב' ענינים האחרונים כתב "זה המלך המשיח".
ובב' כת"י (אוקספורד 591. שטוקהולם – הובאו ברמב"ם הנ"ל הערה 3) בכל הלכה זו "זה **מלך**". ולאידך, בב' כת"י אחרים שם (אוקספורד 568, 610) גם באשורנו ולא קרוב כתב "זה המלך המשיח".

6) ש"ב ח, ב.
7) זכרי' ט, י.
8) בדפוסים ורוב כת"י הנ"ל (הערה 3). "לדוד".
9) ש"ב שם, ו.
10) בכתוב "ארם". ושם פסוק יד "ויהי כל אדום עבדים לדוד". ועד"ז בדה"א יח, יג. ובכת"י שטוקהאלם "עבדים לדוד". ולפי"ז כנראה הכוונה לפסוק יד.
11) ברוב כת"י ליתא "וגו'". וגם מזה משמע קצת שהכוונה לפסוק יד שבש"ב שם, שהמשך הכתוב אין שייך לכאן. משא"כ בפסוק ח שם שממשיך "ונושאי המנחה".
12) בדפוסים שלפנינו "והי' ירשה וגו'". אבל כ"ה בדפוסים וכת"י הנ"ל (הערה 3).
13) עובדי' א, כא.
14) ברוב הכת"י הנ"ל נעתק גם המשך הכתוב "לשפוט את הר עשו", ובכת"י (אוקספורד 610) נוסף גם "והיתה גו'".
15) וכלשונו בפיה"מ פרק חלק יסוד הי"ב ומי שהסתפק בו כו' כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים (ועד"ז הוא בתרגום הר"י קאפאח).
16) כד, יד.
17) ראה אגרת תימן פי"ג קרוב לסופו (מהדורת קאפח): כמו שהבטיחנו ה' בתורה באמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וכו' והי' אדום ירשה.
18) אבל להעיר שלשון הרמב"ם הוא "**ה**עידה **עליו**".
19) להעיר מפרש"י סנהדרין (צט, א) ד"ה "אין להם משיח לישראל, אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו". וראה שו"ת חת"ס יו"ד בסופו (סי' שנו). ושם: והאומר כדעת רבי הלל (שאין משיח לישראל אלא הקב"ה יגאלם) הרי הוא כופר בכלל התורה.
20) ופשיטא שאין לומר שזהו המדרש היחידי שמצא הרמב"ם שמפרש הכתובים האלו

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-י"ב)

במשיח ב"משיח האחרון" אלא גם בדוד, "משיח הראשון"; ובפרט – באריכות לפרש **כל** פרטי הלשונות בהכתובים איזה מהם מדברים במלך דוד ואיזה במלך המשיח[20]?

ג

לכאורה י"ל, שהטעם שהרמב"ם מביא את הראי' גם ע"ז שנבא בשני המשיחים, גם ב"משיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל כו'" – דלכאורה, מה נוגע לאמונה בביאת המשיח שגם דוד נקרא משיח כמו המלך המשיח, עד שעל שניהם אומרים "**בשני המשיחים**" (בה"א הידיעה) –

הוא מפני שזה נוגע לאמונה בביאת המשיח ומחזק אותה: כשנדע שענין המשיח אינו דבר חדש, כי כבר הי' "משיח הראשון הוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם", זה מוסיף תוקף באמונה שגם לעתיד יבוא משיח שמושיע את ישראל (ע"ד הוכחת חז"ל[21] על תחיית המתים: "דלא הוו חיי דהוי חיי לא כ"ש"); או באופן אחר, כמ"ש במפרשים[22]: מכיון שע"ד שני המשיחים נאמר באותה נבואה, הרי כשם שנתקיים חלק הנבואה בנוגע ל"משיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם"; כן בודאי תקוים הנבואה ע"ד "משיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה]".

אבל מובן שקשה לפרש שזהו כל הטעם: כי בכתובים אלו אין כוונת הרמב"ם (כפשטות לשונו) להביא ראי' והוכחה שמלך המשיח ודאי יבוא, אלא שביאתו כתובה בתורה; ומזה ש"מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו" –

א"כ מה נוגע לכאן ש"נבא **בשני** המשיחים", גם "במשיח הראשון שהוא דוד", ובפרט – לפרש את (ארבעת) הלשונות הכפולים שבכתובים אלו, שבראשונה הכוונה למשיח הראשון ובשניים – למשיח האחרון?

ד

ב המשך לזה כותב הרמב"ם, אבל בהלכה בפני עצמה: "**אף** בערי מקלט הוא אומר[23] אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו".

והנה ידוע שגם חלוקת ההלכות שברמב"ם היא בדיוק – וצריך להבין: למה מביא הרמב"ם ראי' זו בהלכה בפני עצמה ולא בהלכה שלפני' ביחד עם **שתי** הראיות האחרות שמן התורה? ואם מתאים שכל ראי' תהי' כתובה בהלכה בפני עצמה, הו"ל לכתוב גם הראי' מפרשת בלעם בהלכה בפ"ע*[23].

גם: למה מדייק לציין מקור הכתוב ובפרט בלשון "**אף בערי מקלט** הוא אומר" לא "(אף) בפרשת שופטים"[24], עדמ"ש לפנ"ז "בפרשת בלעם"?

ה

ג ם צריך להבין דיוק הלשון[25] "בשני המשיחים", מה זה נוגע לכאן ובמה דוקא (רק) דוד נקרא משיח?

[שהרי כשם שדוד נמשח בשמן המשחה (בקרן[26]) ונקרא משיח ה'[27], כמו"כ, לפנ"ז, נמשח על מלך המשיח, ולכן הביאו כצורתו (חצי הכתוב הראשון על דוד וכו') – כי א) פשוט שאעפ"כ אין דרך הרמב"ם להעתיק **כל** פרטי הדברים שבמדרש, כ"א זה שנוגע לנדו"ד, ב) מצינו במדרשי חז"ל שגם חלק הראשון "דרך כוכב מיעקב" מפרשו במשיח (ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ה. דב"ר פ"א, כ. וראה ת"א ותיב"ע עה"פ. ועד"ז מפרש הרמב"ן עה"פ כל הכתובים על משיח. וראה דבריו בספר הגאולה (ע' רסו – בהוצאת שעוועל) מה שהשיג על הראב"ע בפרשתנו שפירשו על דוד) – וראה לח"מ לרמב"ם שם: ואולי הם מדרשים חלוקים – ג) ועוד ועיקר: הרמב"ם כאן אינו בא להביא ראיות ממדרשי **חז"ל** "שכל הספרים מלאים בדבר זה" (יותר מ"בדברי הנביאים" – לשון הרמב"ם שם ה"ב), כ"א **מהמפורש** בתורה ופשטות הכתובים.

*) ע"ד לשון הרמב"ם הוא בבחיי פרשתנו עה"פ "על דרך המדרש". ועד"ז הוא במדרש הגדול עה"פ. וברמב"ן בספר הגאולה שם (מבלי הראיות של הכתובים). ועד"ז קצת במדרש אגדה (באבער) עה"פ וראה רלב"ג עה"פ.

21) סנהדרין צא, א.

22) קרית ספר לרמב"ם הל' מלכים שם. – ע"ד סיום מס' מכות.

23) שופטים יט, ח-ט.

*23) וראה לקו"ש חכ"ד שנסמן לקמן הערה 72. לקו"ש שופטים תשמ"ט (נדפס בקונטרס זה).

24) שהרי בנוגע לערי מקלט ישנה עוד פרשה לפנ"ז (מסעי לה, ט ואילך, וראה גם פי ואתחנן ד, מא ואילך), שמהלשון "בערי מקלט נאמרו" אינו ברור מקומו בתורה (גם אם הי' נאמר "בפרשת ערי מקלט").

25) עוד יש לדייק בלשון הרמב"ם: א) "בפרשת בלעם", והרי אין דרכו לציין המקור, וכמו שלא כתב בהפסוק שהקדים ושב ה"א, "שהרי נאמר **בפרשת אתם נצבים**" ב) הלשון "ושם נבא" למאי נפק"מ (ודוחק גדול לומר, כיון שמקדים "פרשת **בלעם**" צריך לבאר ד"ושם **נבא**").

לכאורה י"ל שהוסיף "ושם נבא"*, בהתאם למש"כ לפנ"ז "כופר .. בתורה ובמשה רבינו", ע"ז "שכופר .. בתורה" כי "שהרי **התורה** העידו: עליו כו'", וע"ז שכופר "במשה רבינו" כי "אף בפרשת בלעם נאמר ושם "נבא" (ולא "יאף בלעם נבא" (קרית ספר לרמב"ם שם)) וכוונתו לנבואת משה (וכן משמע בפיה"מ אבות (פ"ד מ"ד) "וכן דוד כו' ושיעדו הש"י לנו ע"י **משה רבינו** והוא **הכוכב אשר דרך מיעקב** כמו שביארו רז"ל". ולהעיר משל"ה (פרשתנו שסב, ב) בפי' הגמ' (ב"ב יד, ב) "משה כתב ספרו **ופרשת בלעם**". ולהעיר משו"ת חת"ס יו"ד שם), היינו שכופר בתורה ובנבואת משה (ונק' אפיקורוס וכופר) אף שגם תורה היא בכלל נבואת משה** (ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח***). ועפ"ז יתורץ לכאו' ג"ז שהביא הראי' מערי מקלט בהלכה בפ"ע, כי זוהי ראי' נוספת **מיוחדת** "ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו", ואינו שייך ל"כופר .. בתורה ובמשה רבינו". וגם מובן מה שכתב "בערי מקלט הוא אומר" ולא "בפרשת שופטים נאמרו" וכיו"ב, להדגיש שאי"ז שייך לכופר בתורה כו'.

אבל מובן שג"ז דוחק **ואכ"מ**. וראה לקמן בפנים סי"א.

*) לכאורה י"ל בארא (ועפ"ז מובן הצורך להוסיף ראי' זו "אף בפרשת בלעם" על מש"כ לפנ"ז **"שהרי התורה העידה עליו"** – דפ' נצבים), שבזה מוכיח **שמוכרח** להתקיים, כי ההבטחה של תורה יתכן שלא תתקיים שמא יגרום החטא (ברכות ד, א) משא"כ בנבואה שהנבואה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר (רמב"ם הל' יסוה"ת פי"ד ה"ד) – ראה גר"א וישלח לב, ח (ובגבורות ה' פ"ן).

אבל נוסף ע"ז שכבר נת"ל (בפנים ס"ג) שהרמב"ם כאן לא בא להוכיח אמיתת הענין שבוודאי יהי', כ"א איך שהוא כופר בתורה ובמשה רבינו, וא"כ אין נוגע הענין דנבואה – הרי החילוק בין ההבטחה דאפשר שתתבטל שמא יגרום החטא לנבואה לטובה כו', **מפרש** הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ שהיינו החילוק במה שבין ה' לנביא עצמו (**שבזה** אפי"ל שיגרום החטא) לזה שיאמר ה' **להבטיח** לבנ"א טובה בסתם, שבזה א"א שלא תתקיים ההבטחה;

וא"כ מובן שג"ז "שהתורה העידה עליו" בודאי תתקיים. ועצ"ע. וראה לקו"ש שופטים שם ס"ג ובהערות שם.

**) ראה פיה"מ פ' חלק יסוד השביעי ויסוד השמיני. ולהעיר מלשון הרמב"ם הל' יסוה"ת פ"ח ה"ג. שם פ"ט סה"א. ה"ד. ה"ה. נתבאר באריכות בלקו"ש חי"ט ע' 177 ואילך.

***) ברמב"ם שם: "האומר שאין התורה מעם ה' כו' אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה", אף שבזה גם מכחיש נבואתו של משה רבינו, שזהו א' מהשלשה הנך אפיקורסין (שברמב"ם לפנ"ז), ומשמע שתלוי **במה** בא להכחיש, אף שהכופר בתורה בדרך ממילא מכחיש נבואתו של משה, לא נקרא ע"ז אפיקורוס. ועצ"ע.

26) מגילה יד, א.

27) ש"ב יט, כב. וראה שם כג, א.

28) ש"א יד, א. וכ' זה הביא הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ז) לענין משיחת מלך. וראה מגילה שם.

29) ש"א כד, ו. יא, כו. ט. ש"ב א, יד. טז.

30) להעיר משמו"ר פ"ב, ד. זח"א רנ, א. שער הפסוקים פי ויחי.

31) באגרת תימן רפ"ד (תרגום הר"י קאפח): שהמשיח נביא גדול מאד גדול מכל הנביאים אחרי משה רבינו .. מעלותו הרי היא הרמה בדרגות הנביאים והנכבדת אחרי משה רבינו.

32) הל' תשובה פ"ט ה"ב.

חזרת מלכות בית דוד ושלימות משפטי התורה

שאול[28] (בפך[26]) וגם הוא נקרא משיח ה'[29]

ואם נלך שני מושיעי ישראל (בראשונה ובאחרונה), לכאורה מתאים יותר משה רבינו כגואל ראשון ומשיח כגואל אחרון[30] שניהם מושיעים מגלות, משא"כ – דוד.

ולהעיר שגם בנוגע למדריגתם בנבואה כתב הרמב"ם שמשיח גדול מכל הנביאים[31], או כדבריו בספר היד[32] "ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו" משא"כ – דוד[33].

ו

יובן זה בהקדם בהסברת שני דיוקים בשתי ההלכות שלאח"ז בהלי מלכים שם. בהלי ג' כתב הרמב"ם: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו[34] אין הדבר כך שהרי רבי עקיבא כו' (כמו שמביא שם הראי' מבן כוזיבא, ומסיק) ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי'[35] לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן [וכל[36] המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצותן מפשוטן, הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורס].

מזה שבהמשך ההלכה ע"ד המלך המשיח מסיים הרמב"ם "ועיקר .. שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם כו'" משמע לכאורה, שהאומר שמשיח צריך לעשות אותות או מופתים או לחדש דברים בעולם, הרי בזה הוא מוסיף או גורע בתורה, היפך הענין דאין מוסיפין עליהן כו', אבל צריך להבין: מה הקשר בין שני הענינים[37]?

יתירה מזו: בנוגע לנביא כתב הרמב"ם[38] ש"כל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאחד מאותות משה רבינו או כאותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם אלא האות שלו שיאמר דברים העתידים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר כו'". הרי שאע"פ שגם שם הוא שולל "אות .. שיש בהם שינוי מנהגו של עולם", מ"מ אינו מסיק שם (כבנדו"ד) "שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם"; ולאידך כותב שם שעליו לעשות אות: "שיאמר דברים העתידים".

ז

הלכה שלאח"ז בהלי מלכים ממשיך הרמב"ם: ואם[39] יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד כפי תורה שבכתב ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח אם עשה והצליח (ונצח כל האומות שסביביו[34]) ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי ויתקן[40] את העולם כו'.

וצריך להבין: למה אין הרמב"ם מזכיר כאן (וגם לא בכל הפרק) את המעלות הגדולות בהן מתארים את המלך המשיח[31], וכמ"ש הרמב"ם בעצמו במ"א **בספר היד**[32] "בעל חכמה יהי' יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו (וכנ"ל סוס"ה).

ח

יש לומר הביאור בכל זה, בהקדים מה שהרמב"ם סידר את הלי מלכים (ומלחמותיהם[41], או ומלחמות[42]) בסיום וסוף ספרו היד – דלכאורה, לפי סדר הזמנים, כמ"ש הרמב"ם בתחילת הלי מלכים "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך כו' ולהכרית זרעו של עמלק כו' ולבנות בית הבחירה" – הו"ל לסדר הלכות מלכים הרבה לפני"ז בספרו[43]?

וי"ל במה שהרמב"ם סידר זה בסיום ספרו היד – ספר הלכות – הרי הוא מדגיש **ששלמות** וקיום התורה **וההלכה** נעשה בשעה שיש (ענין ה)מלכים[44], וכפי שזה מובן גם בפשטות, ששלמות הקיום של כל מצות והלכות התורה היא כשיש מלך על כל ישראל, שעל ידו מתקיימת

---

33) ראה מגילה שם ברש"י שהוא נביא וכן סוטה מח, ריש ע"ב. וקשה מזח"ב קנד, א (וראה ניצוצי זוהר שם). וראה ש' רוה"ק בתחלתו. ובכ"מ דדוד ושלמה (תהלים ומשלי – כתובים – דלא כסוטה שם) – מלי רוה"ק ולא נבואה ני"ה. **ואכ"מ**.
במרו"ח חי"ב פמ"ה (המעלה השני') כתב: **דוד** ו**דניאל** הם מן הסוג הזה ואינם מסוג ישעי' וירמי' .. ודומיהם לפי שאלו .. לא דברו .. כי"א ברוה"ק.
בפיה"מ אבות (פי"ד מ"ג) "וכן בדוד כו' והוא נביא" (להעיר דשם בא בהמשך "ויש לך ללמוד ממשה רבינו כו'"), אבל בפשטות משם אין ראי' כי אינו מדבר במדרי' ומעלות הנבואה, כי"א ע"ד ענווה כו' ואינו נוגע החילוקי מדריגות דנבואה ורוה"ק.
בשמונה פרקים (פי"ז): וכן דוד המלך ע"ה נביא אמר כו'. ושם בא לבאר מארז"ל "**אין הנבואה** שורה אלא על חכם גבור ועשיר .. ואין מתנאי הנביא שיהיו אצלו כל המעלות" ומביא דוגמא משלמה ודוד, **אליהו שמואל יעקב**.

*) כ"ה בפיה"מ שלפנינו ובתרגום הרי' קאפח. בגמ' שבת (צב, א) "אין השכינה שורה". ובנדרים (לח, א) "אין הקב"ה משרה שכינתו".

34) בדפוסי וכת"י רמב"ם הנ"ל (הערה 3) שהטפשים אומרים".
35) בכמה כת"י (הובאו ברמב"ם הנ"ל הערה 3): אין חוקי' ומשפטי' משתנים (משתנות).
36) כ"ה בדפוסים וכת"י הנ"ל (הערה 3) ונשמט בדפוסים שלפנינו.
37) סיום הלשון שבההלכה שנשמט ע"י הצנזור וכל המוסיף כו' רשע ואפיקורס – כנראה הכוונה לאותו האיש. ועפי"ז מובן המשך הלשון בהלכה שלאחרי' ראה בהנסמן בהערה 39. אבל לפי"ז – למה הוצרך לומר גם "ועיקר הדברים .. שהתורה כו' מהן".
38) הלי יסודי התורה רפי"א.
39) ביאור הלכה זו ברמב"ם – ראה לקו"ש חי"ח ע' 358, 2-361 בהערות.
40) כ"ה בדפוסים שלפנינו. אבל בכת"י ודפוסים הנ"ל (בהערה 3) בא כאן קטע שנשמט "ואם לא הצליח כו'", והתיבות "ויתקן את העולם כו'" הן באמצע דברים שם, "וכל הדברים האלו (של ישוע הנוצרי) ושל זה הישמעאלי .. אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו כו'". וראה שם בסיום לשונו. וראה לקמן בפנים סעיף טז.
41) זהו השם המלא – כבהקדמת הרמב"ם (וב"מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם") ובהכותרת בספר שופטים והלי מלכים.
42) כ"ה בדפוס רומי הנ"ל. ווינציאה רפד. שי. בהכותרת דספר שופטים והלי מלכים*. ובכת"י התימנים שם. וכן הוא שם (ובכמה כת"י) בהקדמת הרמב"ם בסופה בההלכות דספר שופטים והלכות מלכים – ראה רמב"ם ספר המדע (ירושלים תשכ"ד). ושי"נ.

*) אבל בהקדמת הרמב"ם בסופה (בסידור ההלכות דספר שופטים וכן בהלכות מלכים) בכל דפוסים הנ"ל "ומלחמותיהם" ("ומלחמותיהן").

43) בהקדמת הרדב"ז לספר שופטים "לפי שדיניו הלכתא למשיחא". אבל צ"ע, כי: א) כמה הלכות לכאורה אינן הלכתא למשיחא (ראה **לדוגמא**: פי"א ה"ח ואילך שלכאו' אינן שייכות לאחרי ביאת המשיח) ב) מטעם זה גם ספר החי' והטי' (ספר עבודה וקרבנות) היו צ"ל בקירוב ע"פ לסיום ספרו.
[ובנוגע לקרבנות הי' אפי"ל בדוחק, כי לדעת הרמב"ם (הלי ביהב"ח פי"ו הט"ו. וראה שם פי"ב ה"ד) "מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי". אבל בנוגע לביהמ"ק וכל השייך לזה אין לתרץ כן (ע"פ ב"ר ספפ"ד. ראה מנ"ח מצוה צה), כי הרמב"ם כתב בהלי מלכים כאן (בריש הפרק ובסופו) **דמשיח** בונה מקדש (וראה הקדמתו לפיה"מ בנוגע למס' מדות. הלי ביהב"ח פי"א ה"ד). וידועה השקו"ט בזה. **ואכ"מ**].
ואולי י"ל: הרמב"ם בתחלת ספר היד (ב"מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם") כתב "ספר ארבעה עשר: אכלול בו מצות שהם מסורין לסנהדרין כו' ודין המלך ומלחמותיו", ומכיון שהלי מלכים הן "דין **המלך** כו'" – מצות **היחיד**, לכן כתבו בסוף ספרו (אף שכמה הלכות שייכות לכי"א מישראל (ראה הלי מלכים פי"ה ה"ז ואילך)).

44) להעיר מסהמ"צ להרמב"ם מ"ע קעג (בתרגום ר' שלמה אבן איוב (הובא בהוצאת

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-י"ב)

מצות מלחמות השם[45] (להכרית זרעו של עמלק) ומצות "לבנות בית הבחירה", שרק אז שייך קיום כל הלכות ומצות התורה.

בפועל זה נעשה ע"י דוד המלך, שמלך[46] על כל ישראל (ישראל ויהודה). הוא כבש את א"י, גמר ושלימות דמלחמות (וה' הניח לו מסביב מכל אויביו[47]); ועל ידו היתה ההתחלה (ההכנות ע"פ[48]) של בנין ביהמ"ק בירושלים (ויאמר דוד זה הוא בית ה' גו'[49]), וממילא הי' יכול להיות קיום התורה והמצוה בשלימות.

ט

ה. לכות המשיח הכניס הרמב"ם (בסיום ספרו היד ו)בסוף הל' מלכים ומלחמותיהם[50], מכיון שזהו גדרו וענינו של משיח ע"פ הלכה:

הרמב"ם מפרש בפרק יא דהל' מלכים לא רק את הענין דביאת המשיח והחיוב להאמין בו, אלא גם מהו ענינו גדרו ופעולתו ואופן התגלותו, וכתוצאה מזה — מה תוכן החיוב להאמין בו.

וזוהי כוונת הרמב"ם בתחלת הפרק: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד[51] ליושנה לממשלה[52] הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה[53] האמורה בתורה":

אין זה (רק) סיפור מה יעשה המשיח ומה יהי' בימיו, אלא זוהי **הלכה: הגדר דמשיח הוא שהוא מחזיר "מלכות דוד ליושנה ולממשלה הראשונה"** (לא שהוא עומד לפעול ענין חדש), **שבפועל** נעשה כן ע"י"ז שהוא "ובונה מקדש במקומו ומקבץ נדחי ישראל" (וממילא באים למטרתה של ביאת המשיח ולמכוון בה) "וחוזרין כל המשפטים בימיו **כשהיו מקודם** מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות **ככל מצותה האמורה בתורה**". שזה קשור עם קבוץ נדחי ישראל כשכל ישראל יושבים על אדמתם[54] היינו שכל הענינים שחסרו בקיום תומ"צ מפני שהי' חסר בשלימות כל ישראל וביהמ"ק — שזהו כללות ענין הגלות — נשלמים ע"י המשיח. וזהו מה שמשיח **מחזיר** "מלכות דוד ליושנה כו' **וחוזרין** כל המשפטים" — הוא מחזיר שלימות הלכות ומצות התורה. [וי"ל שזהו גם נפקא מינה להלכה בפועל, לגבי האמונה בו (ובמה צריך להתבטא זה שמחכה לביאתו) כיון **שזהו** גדר המשיח, צריכה האמונה להיות לא רק שיבוא כדי לגאול את ישראל מהגלות, אלא "מאמין בו" שהוא מחזיר "מלכות דוד ליושנה .. וחוזרין כל המשפטים"][55].

י

ע "ז מביא הרמב"ם ראי', מנין שהמשיח יבוא ויחזיר את שלימות התורה "להחזיר מלכות דוד ליושנה כו' וחוזרין כל המשפטים" — "שהרי **התורה** העידה עליו". שבראיות אלו יש שני פרטים: שנאמר ושב ה' א .. וקבצך וגו' — מזה אנו יודעים שיהי' קבוץ נדחי ישראל, שזהו מצב המאפשר שיהיו "מלכות דוד .. כל המשפטים"[56], הקיום דהלכות ומצוות התורה **שנתבטל** ע"י **גלות** ישראל.

"אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל (באחרונה)": מזה אנו יודעים שזה שיהי' **ע"י המשיח**, ועינו של המשיח הוא "**להחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה**" — הוא "משיח האחרון" של הראשונה — "משיח הראשון שהוא דוד"[57].

"ושם הוא אומר" שכל הפרטים שהיו "במשיח הראשון — דוד" יהיו גם ב"משיח האחרון" זה מלך המשיח, למן התחלת התגלותו וממשלתו עד לשלימות של "ומחץ פאתי מואב" שדוגמתו במשיח "וקרקר כל בני שת" וכן "והי' אדום ירשה זה דוד", "והי' ירשה שעיר אויביו זה המלך המשיח",

משיח יביא לשלימות התורה, שכן כתוצאה

הר"ח העליר)): שצונו למנות עלינו מלך מישראל שיעמיד **אמונתנו**. (אבל ראה תרגומו (העליר) ובסהמ"צ לפנינו והוצאת הר"י קאפח). ובהל' מלכים ספ"ד "ותהי' מגמתו ומחשבתו להריס דת האמת כו'".

45) ראה רמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ח. ספ"ד שם.

46) ראה רמב"ם שם פ"א ה"ז: כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות והרי המלכות כו'. שם ה"ט.

47) ש"ב ז, א. הובא ברמב"ם ריש הל' מלכים ה"ב.

48) דה"א כח-כט.

49) שם כב, א. הביאו הרמב"ם ריש הל' ביהב"ח ה"ג. וראה סוטה ט, ס"א. וראה סמ"ג מ"ע קסג: זמן מצוה זו של בנין ביהב"ח לא הגיעה עד ימי דוד. וראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 301 ואילך.

50) להעיר דבהכותרת לפרקים יא ויב דהל' מלכים בדפוס וינציאה רפד. שי — "הלכות מלכים ומלחמות ומלך המשיח".

51) כ"ה בדפוסים שלפנינו. ובכת"י ודפוסים הנ"ל (בהערה 3) "בית דוד".

52) בכת"י הנ"ל ודפוס רומי וקושטא הנ"ל "הממשלה". ושם ברמב"ם הנ"ל (הערה 3) מכת"י: בממשלה, ממשלה.

53) צ"ע "מצותה" — ל' יחיד. וברוב כת"י ברמב"ם הנ"ל (הערה 3) "מצותן (מצותם) האמורות (האמורה)".

54) ראה קרית ספר לרמב"ם שם [ושם הביא הכתוב הנאמר ביובל, אבל מוכח מכאן דהרמב"ם ס"ל דגם שמיטין "ככל מצותה האמורה בתורה" תלוי ב"מקבץ נדחי ישראל". וראה רמב"ם הל' שמיטה ויובל ספי"ב. וכידועה השקו"ט בזה. ואכ"מ].
והנה לפי"ז "מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות" הם תוצאה מב' הענינים שכ' לפנ"ז: "ובונה המקדש (ובמילא "מקריבין קרבנות") ומקבץ נדחי ישראל" (ובמילא "עושין שמיטין ויובלות כו'").
ואולי מש"כ "חוזרים כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם" הוא מענין הא' שכתב "להחזיר מלכות דוד ליושנה לממשה הראשונה". אבל צ"ע השייכות, שהרי לכאורה

הכוונה ב"כל המשפטים" היינו התלויים **בסנהדרין*** — ד' מיתות ועוד (ראה סנהדרין נא, ב. ובפרש"י שם ד"ה הלכתא) שחוזרין בביאת המשיח (ישעי' א, כו). אבל ראה רדב"ז הל' סנהדרין פי"ד הי"ב "שהוא (משיח) יסמוך ב"ד הגדול**". ולהעיר מרמב"ם שם פ"ב ה"ה "מלכי בית דוד כו' יושבין ודנים הם את העם". ולהעיר מקרית ספר הל' מלכים שם "**ומחזיר** כל המשפטים כמו שהיו קודם". וראה לשון הרמב"ם ספי"ד שם: שאין ממליכין מלך תחילה אלא **לעשות משפט** כו' שנאמר ושפטנו מלכנו כו'. ואכ"מ.

*) להעיר שבא' מכת"י (אוקספורד 591) שהובא ברמב"ם הנ"ל (הערה 3) "מקדם **שהיו** מקריבין" ולפ"ז הרי זה פירוש ל"יחזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקדם (שהוא בזה ש)מקריבין קרבנות ועושין שמטין כו'", ולא ענין בפ"ע. ואולי כ"ה הפירוש גם לפי הגירסא שבדפוסים וזהב הכת"י "מקריבין קרבנות" (בלי ו'), ובב' כת"י (ברמב"ם הנ"ל שם) "ומקריבין" (בוא'). וכ"ה בקרית ספר שם.

**) וראה לקו"ש חי"ט ע' 105 הערה 74. ושי"נ.

55) ועפי"ז יומתק מש"כ הרמב"ם בפיה"מ פי חלק בסוף עיקר הי"ב "**ומכלל יסוד** זה (דביאת המשיח) שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד **וכל החולק על משפחה הזאת** כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו". **וברא"ש אמנה** (לר"י אברבנאל) פי"א (שהעתיק הי"ג עיקרים מ"העתקת הרי שמואל תיבון .. ראוי שנסמוך עלי' כו' כלשונו שם רפי"א) הלשון "וכל החולק על **מלכות** זאת **המשפחה**".

56) ראה שו"ת חיים שאל ח"א סי' צז: פירוש שיהי' מלך על כל ישראל ויהודה כמו שאמר הכתוב ומלך אחד יהי' לכולם .. וכל זה כלל הרמב"ם באומרו מלכות בית דוד ליושנה.

57) ולהעיר מסנהדרין (צח, ס"ע"ב): עתיד הקב"ה להעמיד להם דוד אחר כו' כגון קיסר ופלגי קיסר. וראה זח"א פב, ב. ז"ח נג, א. וראה צפע"נ עה"ת ויחי מט, ט.

כ"ה בגמ' תי"ר. ובערוך (ערך קסר): ופלגו.

חזרת מלכות בית דוד ושלימות משפטי התורה

מהשתחררות משעבוד מלכיות ושליטתו של משיח יתאפשר "לעסוק בתורה ובמצות כהוגן"[58] "יהיו פנויין בתורה וחכמתה ולא יהיו להם נוגש ומבטל"[59] (וכמו שהרמב"ם[60] מאריך בזה)[61].

יא

עפ"ז מובן הקדמת הרמב"ם: "וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו כו'" (ומביא על זה את הכתוב "ושב ה'א גו' ואח"כ "אף בפרשת בלעם");

דלכאורה מה חשוב כ"כ בקשר להל' משיח, להדגיש כי "לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו"[62], ויותר הי"ל להביאו לכאורה בהל' תשובה[63] גבי גדרי כופר כו'[64]? אלא שמדגיש בזה הרמב"ם שענינו של מלך המשיח שהוא יביא לשלימות בהלכות ומצות התורה ("ולהחזיר מלכות דוד ליושנה כו' וחוזרין כל המשפטים"), אינו עוד ענין שנתגלה ע"י הנביאים כי אם ענין של תורה ומשה רבינו גופא: תורה גופא אומרת ומבטיחה שמשיח יבא ואז תהי' שלימות התורה[65].

ולכן הוא מסיים: "ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו ע"י כל הנביאים" שכל הענינים שנאמרו ע"י כל הנביאים הוא ענין בתורה עצמה, בשלימות קיום התורה והמצות.

יב

זהו גם הטעם לכך שכתב הרמב"ם את הראי' מערי מקלט בהלכה בפ"ע, כי מזה מביא לא רק ראי' שמפורש בתורה שע"י מלך המשיח יהי' הזמן של **שלימות בקיום** התומ"צ, אלא שמצינו "בערי מקלט" שיתוסף באותה **מצוה עצמה** "ויספת לך עוד שלש ערים גו'" "ולא **צוה** הקב"ה לתוהו". כלומר שהתורה עצמה אומרת שצריך עוד לבא זמן שבו יהיו **מצות** התורה **כדבעי**.

יג

פ"י כל הנ"ל יובן מש"כ הרמב"ם בהלכה ג': "ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך" (שבזה הוא שולל שני דברים: לא זהו ענינו של משיח "לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים עולם"[66] ולא זהו המבחן לאמיתתו[67] ומסיים "ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים":

שכיון שגדרו וענינו של משיח הוא כנ"ל, שלימות בקיום הלכות ומצוות התורה, על כן אם עולה על הדעת "שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם" כדי לפעול **שינוי** בעולם, הרי זה בסתירה לכך אשר "התורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם[68]". ובהיות שגדרו וענינו של משיח אינן אותות ומופתים וחידוש דברים בעולם, הרי מובן גם שלא זה הוא המבחן על אמיתתו.

כשם שנביא שהבחינה לאמיתתו היא "האות שלו, שיאמר דברים העתידים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר וגו' (כנ"ל סוס"ו), היינו שאמיתתו נבחנת במה שהוא ענינו — "נביא", שאומר דברי עתידות[69]; עד"ז מובן גם בנוגע למשיח, שאע"פ שיהי' גם נביא גדול, ויותר מכל הנביאים (קרוב למשה רבינו) מ"מ גדרו וענינו "**מלך** המשיח" כנ"ל, וממילא מובן (הלכה ד') שהבחינה והסימן לאמיתתו הוא בענינו שלו עצמו, **תורה וקיומה** "ואם[70] יעמוד **מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כו' כפי תורה שבכתב ושבעל פה" ופועל שלימות בקיום המצוות של ישראל, "ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחום מלחמות ה'" כו'** (ש"ילחום מלחמות ה'" הוא גם פרט בהבאת שלימות קיום התורה כנ"ל, הסרת ה"נוגש ומבטל" מצד האומות).

אלא שכל זה אינו אלא לדעת כי "הרי זה **בחזקת** שהוא משיח", אולם כאשר הוא מביא לידי שלימות קיום התומ"צ **בפועל** "אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל" אז דוקא "הרי זה משיח בודאי" שכן אז "חוזרין כל המשפטים כו' ככל מצותה האמורה בתורה" שלימות בהלכות וקיום המצות **בפועל**[71].

יד

יש להוסיף בזה שהראיות שמביא הרמב"ם לפני זה אינן רק על כללות הדברים בתחלת הפרק כי "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה כו' ככל מצותה האמורה בתורה" אלא גם על הפרטים שבהלכה ד'[72]. ולכן מביא הרמב"ם גם בהוכחה מפרשת בלעם שנבא בשני המשיחים כו' דוד

---

58) רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב.

59) הל' מלכים פי"ב ה"ד.

60) הל' תשובה והל' מלכים שם.

61) שעפ"ז מובן בפשטות מה שמגדרי ומצות המלך הוא שנלחם **מלחמות ה'** (כברמב"ם שם פי"א ה"ח. ספי"ד. ולהעיר שההלכות נקראו "הל' מלכים ומלחמותיהם"), וגם זה ש"אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה .. זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" (שם רפי"ה), שענינים אלו דוקא מונעים את ישראל מקיום התומ"צ. משא"כ מלחמת הרשות.

ראה לעיל הערה 41. ולהעיר שגם להדפוסים וכת"י שבכ"מ בהכותרות "ומלחמות" (לעיל הערה 42), הרי בהקדמתו בסופה לפני שמפרט פרטי ההלכות בכל הדפוסים וכת"י "חזין המלך ומלחמותיו" (כנ"ל הערה 43), או ומלחמותו, ומלחמתו — ראה רמב"ם הנ"ל הערה 42.

62) בפשטות י"ל שהרמב"ם בא להדגיש תוקף האמונה וגדרה, וג"ז הוא הלכה, שהאמונה בביאת המשיח צ"ל בודאות והתאמתות כזה (לא כהתאמתות שמצד "שאר הנביאים בלבד אלא" התאמתות שמצד) תורה ומשה רבינו (שהרי התורה **העידה** עליו), ועפמ"ש בהל' יסודי התורה פי"ח.

ועפ"ז מובן גם מה שהוסיף "ובמשה רבינו", כי נבואת משה נתאמתה "במעמד הר סיני (ע"י) שעינינו ראו כו' ואזנינו שמעו", והתאמתות בנבואת משה רבינו מביאה "נאמנות שהיא עומדת לעולם" בתורה — ראה לקו"ש חי"ט ע' 184 ואילך.

ועפ"ז יומתק גם מש"כ בשלילה "**לא** בשאר נביאים **בלבד** הוא כופר", ולא כהלשון בקרית ספר לרמב"ם שם "כופר בתורה ובמשה רבינו ובשאר הנביאים", כי גם זה הוא הלכה — בגדר אמונה בביאת המשיח. ולהעיר מלשונו בסוף ה"ב שחוזר ומוסיף "אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך לראי' שכל הספרים מלאים בדבר זה".

63) ובפיה"מ פי' חלק.

64) פי"ג ה"יח.

65) ראה לקמן הערה 68.

66) כדמשמע לכאורה משפטות לשונו. אבל ראה הערה הבאה.

67) כדמשמע לכאורה מהראי' מבן כוזיבא. וראה מאמר תחיית המתים רפי"ו.

בארוכה ביאור הלכה זו ברמב"ם והשגת הראב"ד בזה — ראה לקו"ש חכ"ז ע' 191 ואילך (נדפס בקונטרס זה).

68) ע"פ כהנ"ל יש לבאר מה שהרמב"ם מנה ביאת המשיח לא' מהעיקרים (ראה ראש אמנה פי"ג הספק החמישי. שו"ת חת"ס שם), שהוא לא רק "לפי שביאת המשיח באה מפורשת בתורה בנביאים ובכתובים כו' לכן הכופר בביאתו הרי הוא כאלו כופר בתורה ובנביאים ובכתובים כו'" (ראש אמנה פי"ד "והטענה השלישית". וראה שו"ת חת"ס שם), כי"א לפי שזה נוגע לשלימות גדר התורה, שא' מגדרי' הוא שיהי' זמן שהתורה וקיומה יהיו בשלימות.

בסגנון אחר: נצחיות ושלימות התורה, זה ש"התורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים" (להיותה רצונו העצמי של הקב"ה — ראה בארוכה לקו"ש חי"ט 3- 182). הוא לא רק בענין **ציווי** הבורא, כי"א גם בלימודה וקיומה בפועל, וזה יהי' בביאת מלך המשיח. ועפי"ז אולי י"ל שזהו גם הטעם, שלא נמנה אמונה בביאת המשיח במנין **המצות** (ראה ראש אמנה שם פי"ה הספק הג'). **תו"ד** (ויתירה מזו) זה שציווים כוללים אינם נמנים במנין המצות (סהמ"צ שורש ד'). ולהעיר מלשון הרמב"ם הל' מלכים שם "וכל מי **שאינו** מאמין בו כו'", ולא כתב שצריך להאמין בו, כמ"ש בפיה"מ שם (וראה ראש אמנה ספי"ט).

69) ראה רמב"ם הל' יסוה"ת פי"י ה"ג: הא למדת שאין הנביא עומד לנו כו'. וראה שם ספי"ז. פי"ט ה"ב.

70) ועפי"ז מובן ומודגש ביותר ההמשך להלכה שלפנ"ז, שלכן מתחיל הרמב"ם "ואם" — בואי"ו. וראה קרית ספר שם "אין מלך המשיח צריך לעשות אותו ומופתים **אלא** כשיעמוד מלך כו'".

ומשיח, את ארבעת הפרטים והענינים (בהתגלותו) של משיח, וכמפורש "ושם נבא" שהוא המשך "להחזיר מלכות דוד ליושנה".

ושלש חלוקות הן בכללות: א) דוד ומשיח עצמם. ב) פעולתם ומלכותם בישראל. ג) פעולתם ומלכותם על אומות העולם (על העולם בכלל), ובענין זה השלישי עצמו יש שני זמנים וענינים כדלקמן.

טו

ע ניינם בעצמם "יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה", וזה מפורש בתורה "**אראנו (אותו)** ולא עתה זה דוד, **אשורנו (אותו)** ולא קרוב זה מלך המשיח" הנבואה על דוד ומשיח עצמם.

ב) "ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה" — פעולתם ומלכותם בישראל, וכמפורש בהמשך הכתוב: "דרך **כוכב מיעקב** זה דוד וקם **שבט מישראל** זה המלך המשיח" שזה מורה על השייכות לישראל "כוכב **מיעקב** .. **שבט מישראל**" [ובזה מתבטאת גם שלימותו ויתרונו של מלך המשיח, משיח אחרון לגבי משיח הראשון: על דוד נאמר הלשון (א) "כוכב" שמשמעותו כזה שהוא **מרומם ומנושא** מעל בני אדם אחרים[73] [כמובן מדברי הרמב"ם[74] בענין כוכבים כפשוטם "כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם כו' ודעת הכוכבים כו' וגדולה מדעת בנ"א"], (ב) "מיעקב" שמורה על ישראל כפי שאינן בתכלית המעלה.

אבל לגבי משה הוא אומר (א) "וקם **שבט**" שפירושו כפשוטו "מלך רודה ומושל"[75], שזה בגלוי אצל משיח "**ויכוף** כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", (ב) "מישראל" שם המעלה של ישראל[76].

ג) "וילחם מלחמות ה' כו' אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו" — אומר הכתוב "ומחץ פאתי מואב זה דוד וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדם בחבל וקרקר על בני שת זה מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים" [שגם בזה מודגשת מעלתו של מלך המשיח: אצל דוד הוא רק (א) "**מחץ**", (ב) "**פאתי מואב**", ואילו אצל משיח נאמר: (א) "**וקרקר**", (ב) "**כל בני שת**", **השליטה**[77] על כל האומות[78], או כהלשון בנביאים: אצל דוד (א) "ויך" (ב) "את **מואב**", ואצל משיח: (א) "**ומשלו**" (ב) **מים עד ים**"].

ד) "ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" — נאמר בפסוק "והי' אדום ירשה זה דוד שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו', והי' ירשה שעיר אויביו זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון"[79]. [שגם בזה מובנת מעלתו של משיח: בנוגע לדוד אומרים "והי' אדום ירשה" שזה מתבטא בכך ש"ותהי אדום לדוד **לעבדים**" ואצל משיח "והי' ירשה שעיר אויביו", לא רק אנשי העיר, וכמאמר הכתוב "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו" וסיומו הוא "**והיתה לה' המלוכה**"[80].

טז

ה יתרון בענין הרביעי לגבי השלישי "ילחם מלחמות ה'" ונצחון האומות "ומשלו מים עד ים" מובן מן הלשונות עצמן "ומשלו כו' ירשה" וילחם כו' ויתקן את העולם", ובדוגמת חידוש ירושה לגבי כיבוש (וע"ד ב' ענינים אלו שמצינו לגבי א"י שנלקחה בכיבוש ובירושה[81].

ענין מלחמה ונצחון, כיבוש מלחמה, הוא באופן של "קרקר" "ומשלו" — **שליטה** היפך מציאות ורצון הנכבש; משא"כ ענין הירושה "והי' **ירשה** שעיר" הוא אדרבה שנוחלים ענין שקרוב ושייך לו, ולא שכובש ושולט על אחר.

ועד"ז מובן החידוש ב"**ויתקן** את העולם כולו לעבוד את ה' **ביחד**" על וילחם מלחמות ה' כו' ונצח כל האומות שסביביו" שהם עצמם מכירים באמת במלכותו של מלך המשיח [וכמרומז ומפורש בסיום ההלכה (שנשמטה ע"י הצנזור) "וכשיעמוד מלך המשיח באמת ויצליח וירום ו(י)נשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום"], ונפעל בהם "לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד"[82].

וע"י האמונה השלימה בביאת המשיח, כמו שהיא עפ"י תורה ו"מחכה לביאתו", אחכה לו בכל יום שיבא (וי"ל שנכלל בזה גם הלימוד בהלכות משיח) הרי זה

גופא[83] מקרב וממהר ביאתו באופן של אחישנה ובקרוב ממש.

---

71) עפ"ז מובן בפשטות מה שלא הביא הרמב"ם (גם) בתחילת הפרק שמשיח ילחום מלחמות ה' — כי שם מבאר הגדר והמכוון שלו (להחזיר מלכות דוד ליושנה כו') — **לאחר** הביא לשלימות התורה, כשהוא "משיח בודאי", משא"כ קודם הנצחון במלחמות ה'.
עפ"ז אולי יש להוסיף (בפנימיות הענינים עכ"פ), שזה שהביא הרמב"ם שני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון כו' — כי דוגמתן נמצא במשיח עצמו, ב' תקופות ודרגות לאחרי ביאת המשיח: לפני שיבנה ביהמ"ק — שאז הוא עדיין "בחזקת משיח", בדוגמת דוד שלא בנה המקדש, וענינו ילחם מלחמות (ראה דה"א, כב, ח) והכין הכל לבנין ביהמ"ק מיד ה' עלי השכיל (שם כח, יט); כשהוא משיח **ודאי** ש"בנה מקדש במקומו". וראה בארוכה מכתב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע (באגרות קודש שלו, אגרת קל) בביאור לשון רז"ל "בן דוד בא" או "דוד בא" (ע"פ הב"ח או"ח סקי"ח) דיש ב' מדריגות במשיח: ביאתו לפני בנין ביהמ"ק וירושלים (שאז הוא בחזקת משיח) ואחר שיבנה משיח את ביהמ"ק וירושלים דאז "כיון שנבנית ירושלים — בא דוד" (מגילה יז, ב) — משיח בודאי).
ולהעיר משינוי הגירסא ברמב"ם (כנ"ל סעיף ט והערה 51 "להחזיר מלכות **דוד**" "**בית** דוד". ואכ"מ.
72) ועד"ז בנוגע להשלילה (והפרט) שבהלכה ג' שמוכח הוא מהרא"ש שהביא בהלכה ב' שהיא הקדמה להלכה ג' — ראה לקו"ש חכ"ד ע' 109 ואילך.
73) ראה רד"ק עה"פ. וראה רלב"ג ורמב"ן לפירושם שקאי על משיח. וראה לקו"ש חי"ג ע' 88 ואילך.
74) הל' יסוה"ת פ"ג ה"ט.
75) פרש"י עה"ת.
76) והמעלה דמשיח מודגשת גם בענין הא', המדבר בדוד ומשיח עצמם: בדוד אומר "ולא עתה", אבל אראנו בזמן קרוב; ובמשיח — "ולא קרוב", לפי שזהו ענין ומדריגה נעלית שבאה רק לאחרי אריכות זמן שנתרבו מעשינו ועבודתנו בכדי להגיע לבחי' זו.
77) כבתי"א שם. וכן הוא לכאורה לפי' הרמב"ם שהרי הביא "**ומשלו** מים גו'". ובראב"ע: הורס. וראה שם ד"ה בני שת. ועד"ז ברלב"ג ורד"ק. וראה תיב"ע ות"י. לקו"ש שם. ואכ"מ.
78) ראה במקומות שבהערה הקודמת.
79) וי"ל דשייך גם ל"ובנה מקדש במקומו" שהרי "**נחלה** זו **ירושלים**" (מגילה י', א. וראה זבחים קיב, ב. קיט, א) שענינה ירושה וקביעות שאין אחרי' היתר (הפסק). וראה רמב"ם הל' ביהב"ח פי"א ה"ג. לקו"ש חט"ז ע' 465 ואילך.
ומה שלא נרמז בפסוק בפ"ע — כי זה נכלל (ביחד עם "ויקבץ נדחי ישראל") בממשלתו על ישראל — "ויקם שבט מישראל". ואולי י"ל (ע"ד הרמז עכ"פ) שלכן כתב הרמב"ם **במרשת בלעם**, להסביר ולהדגיש מה שעיקר נבואתו הי' ע"ד מפלת האומות ושלית דוד ומלך המשיח עליהם, שהוא ע"ד מיני' ובי' אבא ניזיל בי' נרגא, שהנביא של אוה"ע (שהוא בדוגמת משה' — ספרי ברכה לד, יוד. ועוד) מנבא על מפלתם של אוה"ע ושליטת ישראל עליהם. וע"ד מרז"ל בנוגע לעובדי' (סנהדרין לט, ב (ד"יועלו מושיעים בהר ציון וגו'" (שהביא הרמב"ם בסוף ההלכה כאן) הוא סיום נבואת עובדי'). ושם גם בענין דוד — "ויך את מואב", שהביא הרמב"ם כאן).

בדרגת נבואת בלעם — ראה מרנ"ח ח"ב פמ"ה, שהי' במדריגת רחה"ק (ולא נבואה) כדוד ושלמה. וראה פי' קרשקש ואברבנאל שם. ובצפע"נ עה"ת בלק (כב, לה) דאה"כ עלה בגדר נביא כו' ואח"כ רצה שיהי' כמשה רבינו. ומשמע קצת שם, שזה שייך לנבואה זו האחרונה. ע"ש.

80) ראה לעיל הערה 14.
81) להעיר מלקו"ש חט"ז ע' 106.
82) ושייכות ענין זה למלך המשיח מובן ממ"ש שם (פ"ח ה"י) "צוה משה רבינו מפי הגבורה **לכוף** את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח". וראה שם ספי"ד "ולמלאות העולם צדק". ואולי י"ל שהם ("לכוף", "ולמלאות כו'") ב' ענינים, כהחילוק בין ענין הגי' וענין הדי' שבפנים.
וראה לקו"ש חכ"ג ע' 174 ואילך.
83) ראה שיחת אחש"פ תרצ"ט.

סימן ב

נצחיות הבטחת הגאולה

א

כ תב הרמב"ם בהל' מלכים[1]: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה וכו' וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר[2] ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהי' נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה'. ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים. אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון שעומד מבניו כו'" (ומביא כמה פסוקים מפרשת בלעם ומפרשם על דוד ועל מלך המשיח).

ובהלכה שלאח"ז ממשיך הרמב"ם: "אף בערי מקלט הוא אומר[3] אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו[4], אבל בדברי נביאים אין הדבר צריך ראיי' שכל הספרים מלאים בדבר זה".

ויש לעיין, מה חסר בראיות הראשונות (מהכתוב "ושב וגו'" (שבפי' נצבים) ומפרשת בלעם), שהוזקק הרמב"ם להוסיף הראי' גם מהכתוב ב"ערי מקלט"?

הצורך בשני ראיות הראשונות מובן, כי כוונת הרמב"ם כאן (בהלכות מלכים) היא על האמונה **במלך** המשיח, היינו שנוסף על החיוב להאמין בכללות ענין הגאולה, שהקב"ה עתיד לגאול את ישראל (באיזה אופן שהוא), חייבים להאמין **במלך המשיח**[5] (עם פרטי ענינו ומעלותיו המפורטים ברמב"ם בפרק זה), כדיוק לשון הרמב"ם "וכל מי שאינו מאמין **בו**": ודבר זה אינו מפורש בפסוק "ושב **ה'א** את שבותך וגו' וקבצך וגו' והביאך **ה'**, אלא רק ב"פרשת בלעם" ש"שם נבא **בשני המשיחים**", דוד ומלך המשיח[6] [ומטעם זה מביא גם אריכות הראי', עם כו"כ פסוקים המדברים בהם, כי בפסוקים אלה נרמזים גם פרטי ענינו ומעלותיו של מלך המשיח (שחייבים להאמין בהם), כמשנ"ת במ"א[7].

ולאידך לא הסתפק בהראי' מפרשת בלעם, ועוד זאת, שהביאה רק כראי' שני' - כי אין כוונת הרמב"ם כאן רק להביא ראיות מתורה שבכתב על ביאת המשיח, אלא להוכיח דמי שאינו מאמין בו .. **כופר .. בתורה** ובמשה רבינו שהרי **התורה העידה** עליו", והעדות הזו אינה רק ע"פ **פירוש** פסוקי התורה שבתורה שבע"פ [שגם "הכופר בפרושה והוא תורה שבע"פ" הוא בכלל "כופר בתורה"[8], אלא "אלו הדברים (ה)**מפורשים** בתורה"[9] - ואילו נבואות בלעם נאמרו בדרך משל וחידה, בלשון שאי אפשר לומר ש"הדברים (ה)**מפורשים** בתורה"[10]; משא"כ בפסוק הראשון **שמפורש** בו ע"ד גאולה, קבוץ גליות וכו'.

אבל צריך ביאור (כנ"ל) - מה נוסף ע"י הראי'[11] מהכתוב בערי מקלט[12]?

גם יש לדייק, שהרמב"ם כתב ראי' זו בהלכה בפ"ע, ולכאורה הו"ל לכללה בהלכה הקודמת ביחד עם ב' ראיות הראשונות[13].

ב

נ ראה לומר, שבראי' זו מערי מקלט יש חידוש עיקרי לגבי ב' ראיות הראשונות: בזה שציוותה תורה "אם ירחיב גו' ויספת גו'" (שבימות המשיח חייבים להוסיף בערי מקלט,

---

1) פי"א ה"א.
2) נצבים ל, ג"ה.
3) שופטים יט, ח"ט. וראה ספרי עה"פ. תוספתא מכות ספי"ב. ירושלמי שם פ"ב ה"ו.
4) צע"ק ממחז"ל (סנהדרין עא, א) דבן סורר ומורה ועיר הנדחת "לא הי' ולא עתיד להיות .. (אלא) דרוש וקבל שכר". ואולי יש לחלק. ואכ"מ.
5) ולהעיר מדעת ר' הלל (סנהדרין צט, א) "אין להם משיח לישראל", ובפרש"י (וראה גם חידושי הר"ן) שם "אלא **הקב"ה** ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו" (ובראש אמנה לאברבנאל פי"ד פירש זה באו"א). ודברי הרמב"ם הם לאחרי שהכריעו חכמים שלא כדבריו, שלכן האומר **עתה** כדעת ר' הלל הרי הוא כופר בכלל התורה (שו"ת חת"ס יו"ד סשנ"ו). וראה לקמן הערה 42.
6) ולהעיר שבפיה"מ הקדמה לפי' חלק (יסוד הי"ב) הקדים הרמב"ם הראי' מפרשת בלעם להא דפי' נצבים — "ומי שהסתפק בו .. כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים" (וי"ל שנקט ע"פ סדרם בקרא משא"כ בהי"ד שהוא סי' הלכות הלכות).
7) לקו"ש חי"ח ע' 281 ואילך. [— נדפס לעיל סי' א].
8) רמב"ם הל' תשובה פי"ג ה"ח.
9) וראה בית אלקים (להמבי"ט) שער היסודות פנ"ב.
10) ובראב"ע בלק (כד, יז) פירש כל הכתובים **רק** על דוד. ע"ש.
11) ובפיה"מ שם **לא** הביא ראי' זו. — ולכאורה אין כוונת הרמב"ם בסי' היד (ספר **הלכה**) להביא **כל** המקומות שבתושב"כ שמפורש בהם ע"ד הגאולה (ובפרט שלכאורה ישנם עוד — ראה סי' הגאולה להרמב"ן שער א' "ויותר חזק מזה בסוף התורה .. פי' האזינו". וראה ויחי מט, י וברש"י ורמב"ן שם. ועוד).
12) בלקו"ש שם (ע' 280) נתי שכוונת הרמב"ם בראי' זו היא להוכיח עוד יותר שגדרו של משיח הוא שאז יהי' קיום התומ"צ בשלימותן, שהרי מצוה זו תהי' בשלימות רק אז. ובמ"א (לקו"ש חכ"ד ע' 109 ואילך) נתי שראי' זו היא גם הקדמה לדברי הרמב"ם בהלכה שלאח"ז, שמלך המשיח א"צ "לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", שזהו בהתאם לדברי הרמב"ם להלן שם (רפי"ב) שבימות המשיח "עולם כמנהגו נוהג" — שהראי' לזה מתושב"כ היא מערי מקלט לעת"ל, שגם אז אפשרי ויהי' הורג נפש בשגגה (אבל ראה המשך השיחה שם).

אבל **פשטות** ל' הרמב"ם היא, שכוונתו להביא ראי' מתושב"כ על עצם ביאת המשיח, כהמשך לשונו "ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו, אבל בדברי הנביאים **אין הדבר צריך ראי'** שכל הספרים מלאים בדבר זה".
13) ראה במקומות שנסמנו בהערה הקודמת.

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-י"ב)

בלשון הרמב"ם[14] "בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו הששי") - נעשה הענין דביאת המשיח א' מתנאי **מצוה שבתורה**.

כלומר: אע"פ שענין הגאולה העתידה מפורש בתורה (והרמב"ם (בפירוש המשניות[15]) מנה האמונה בזה בין עיקרי ויסודי התורה), מ"מ אין זה חלק **ממצוות** התורה, שהרי לא מצינו בתורה **ציווי** להאמין בהגאולה[16] (ורק כי כיון שזהו ענין המפורש בתורה, לכן, כל שאינו מאמין בה, הרי הוא "כופר .. בתורה; ובמשה רבינו"): אבל ע"י הציווי ד"אם ירחיב גו' ויספת גו'", נעשה ענין הגאולה אחד מפרטי **מצוה** בתורה.

וע"י שנעשה חלק ממצוה בתורה, יש בו גם התוקף שבענין המצוות. וכמ"ש הרמב"ם בהלכות יסודי התורה[17] "דבר ברור ומפורש בתורה, שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גירעון ולא תוספת", ש"מצוה" פירושו **ציווי** התורה, וכהמשך דברי הרמב"ם "שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם". וכן כתב גם בהלכות מלכים שם[18], בהמשך הענין אודות המלך המשיח, "עיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן (וכל[19] המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של **מצות** מפשוטן, הרי זה ודאי בדאי[20] ורשע ואפיקורוס)".

ולכן, כיון שענין הגאולה הוא פרט **במצות** ערי מקלט, הרי כשם שערי מקלט "היא מצוה עומדת לעולם כו' אין לה לא שינוי כו'", כך אי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחה זו.

ועפ"ז מובן גם דיוק לשון הרמב"ם בראי' זו "ולא **צוה** הקב"ה לתוהו"[21] — שכוונתו להדגיש, דכיון שזהו ענין של **מצוה** ("צוה הקב"ה"), הרי זה מחייב שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בזה, כי "לא **צוה** הקב"ה לתוהו".

ג

ל יתר ביאור:

בנוגע להבטחות הקב"ה (ע"י נביא) ישנם אופנים מסויימים ששייך משיחול בהם שינוי, כמו "דברי הפורענות שהנביא אומר" שאפשר שיבטלו, מפני "שהקב"ה ארך אפים ורב חסד כו' [או כי] אפשר שעשו תשובה ונסלח להם"[22], וכן גם בהבטחה לטוב אם היתה רק "בין הקב"ה ובין הנביא" אפשר שלא תתקיים אם "יגרום החטא"[23]:

ומזה מובן, שגם כאשר ברור שהבטחת הנביא תתקיים [כמ"ש הרמב"ם[24]] "שכל דבר טובה שיגזור הא־ל אפילו על תנאי אינו חוזר", וכמו שביאר בפיהמ"ש שלו[25] שכ"שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח לבני אדם בבשורה טובה" **מוכרח** הדבר להתקיים, ואין שייך שיתבטל מחמת חטא] - אין זה מפני שהבטחה שע"י נביא בעצם אינה ניתנת לשינוי[26], אלא מפני שהבטחות אלו אין בהם שינוי בפועל (וכמבואר ברמב"ם שם, שזהו כדי שיוכלו לבחון אם נביא אמת הוא).

משא"כ נצחיות התורה, ש"עומדת לעולם ולעולמי עולמים", הוא מפני שהיא למעלה **מגדר** שינוי, היינו **שאי אפשר** שישתנה, דכמו ש"אני ה' לא שניתי"[27], שאין שייך בו יתי שינוי ח"ו, כן גם בתורתו של הקב"ה (שהיא חכמתו ורצונו של הקב"ה), שאין שייך בה גדר שינוי[28].

ומזה מובן לענין הבטחת הגאולה, דאף שלהיותה הבטחה לטוב ומה שאמר הקב"ה לנביא "להבטיח לבני אדם בבשורה טובה" אי אפשר שיתבטל מפני גרימת החטא, כנ"ל[29] [ועד זאת, שמעיקרא לא שייך בנדו"ד שיגרום החטא, שהרי (בלשון הרמב"ם[30]) "כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל **לעשות** תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר[31] והי' כי יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה"א ושב ה"א וגו'", היינו שהובטחנו על זה גופא, שישראל יעשו תשובה (ולא יהי' מצב של "יגרום החטא")] — מ"מ, הודאות שבזה היא רק מצד גדרי הנבואה ואופנה; משא"כ ע"ז שהבטחת הגאולה היא חלק ופרט **ממצות התורה**, חל עלי' גדר נצחיות **התורה** — שהיא נצחיות שאין **שייך** בה שום ביטול.

ד

א לא שלכאורה עדיין יש מקום לשאלה:

הרי הכלל של נצחיות התורה הוא בכל חלקי התורה[32], ובפרט בחמשה חומשי תורה, וכמ"ש הרמב"ם[33] ש"חמשה חומשי תורה .. אינן בטלין לעולם", שכל הנכתב בתורת משה הוא נצחי וקיים לעולם; וא"כ, כיון שהבטחת הקב"ה על הגאולה מפורשת בתורת משה, כבר חל ע"ז גדר הנצחיות של "חמשה חומשי תורה", ומה נתוסף בזה ע"ז שהיא גם פרט **ממצות** התורה?

וי"ל כי יש חילוק עיקרי בין הנצחיות שבמצות התורה להנצחיות שבשאר חלקי תורה (שבכתב)[34]: בשאר חלקי התורה אפשר שענין הנצחיות שבהם יתקיים (לא כפשוטו, אלא) רק בתוכנם הרוחני (וע"ד "דברי הימים והסיפורים"[35] שבתורה שבכתב, שהנצחיות שבהם

---

14) הל' רוצח פ"ח ה"ד (וראה הל' שמיטה ויובל רפ"ג).
15) בהקדמה לפי' חלק.
16) שזהו אחד מהטעמים שלא הביאו הרמב"ם בס' היד בהל' יסודי התורה — כי "בס' משנה תורה .. כוונתו .. לבאר **המצות** אשר בספר תורת האלקים .. הביא .. הלכות יסודי התורה לבאר אותם היסודות שיש בכללם **מצות** .. לא .. כל יסודי התורה" (ראש אמנה פי"ט).
17) רפ"ט. וראה גם הל' תשובה פ"ג סוף ה"ח (והל' מעשה הקרבנות ספ"ב). פיה"מ שם היסוד הט' (ובתרגום קאפח שם). וכן בהקדמתו לפיה"מ (שמציין בפי' חלק שם).
18) סוף ה"ג.
19) כ"ה בדפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור.
20) בכתי"י תימן "ה"ז בודאי רשע כו'".
21) ובפרט שלכאורה הי' אפשר להביא ראי' מעצם ההבטחה ד"ירחיב ה"א את גבולך", שקאי על ארץ "הקיני והקנזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן **ועדיין לא נכבשו**" (**רמב"ם** הל' רוצח שם).
22) רמב"ם הל' יסוה"ת פי"י ה"ד. וראה גם הקדמת הרמב"ם לפיה"מ.
23) פיה"מ להרמב"ם שם, ע"פ ברכות ד, א. וראה הנסמן בהערה 25.
24) הל' יסוה"ת שם (מברכות ז, סע"א).
25) בהקדמה שם. וראה גם מאירי לברכות ד, א. שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' אסג. ראי"ם לפרש"י וישלח (לב, ח), הובא בלח"מ להל' יסוה"ת שם. — וב(ראי"ם ו)גו"א שם (וכן בצל"ח ברכות שם) הקשו על חילוק זה ממחז"ל עה"פ "עם זו קניתי" (ברכות שם. הובא לקמן בפנים ס"ד). וכבר האריכו במפרשים בחילוקים שונים. **ואכ"מ**.
26) ולהעיר מפסק הרמב"ם (סוף הל' מגילה) ש"כל ספרי הנביאים .. עתידין ליבטל לימות המשיח". וראה הנסמן בהערה 34.
27) מלאכי ג, ו.
28) ראה בארוכה בזה — לקו"ש ח"י ע' 182 ואילך. חכ"ג ע' 33 ואילך.
29) ובפרט שהגאולה אינה רק הבטחה (בתורה) אלא גם (בלשון) **נבואה**, כדיוק לשון הרמב"ם "ושם **נבא** בשני המשיחים" — ראה גו"א וישלח שם (ובספרו גבורות ה' פי"ז), שיש חילוק בין הבטחה (סתם) ונבואה, שהבטחה אפשר שלא תתקיים מפני החטא, משא"כ נבואה.

[ועפ"ז הי' אפשר לתרץ אריכות ל' הרמב"ם "אף בפרשת בלעם **נאמר ושם נבא**"*. אלא שהרמב"ם לא סי"ל כחילוק הגו"א (שלכן הוצרך לחלק בין הבטחה הקב"ה לנביא עצמו או מה שמבטיח לאחרים). וראה לקו"ש ח"י ע' 274 הערה 23 ובשוה"ג שם. וראה לקמן סעיף ו].

*) ולהעיר מקרית ספר (להמבי"ט) להל' מלכים שם "וכשם שנתקיימה נבואתו במשיח ראשון תתקיים באחרון" (היינו שכוונת הרמב"ם להדגיש ההודאות שתתקיים נבואה זו).

30) הל' תשובה פ"ז ה"ה.
31) נצבים ל, א-ג (הבטחת הגאולה שברמב"ם הל' מלכים שם).
32) דכל אות ואות שבתורה, הן בתושב"כ (גם נביאים וכתובים) והן בתושבע"פ (גם אגדות שבה) היא חלק מתורת אמת ותורה הנצחית — ראה בארוכה לקו"ש חכ"ג שם. ושו"ע.
33) סוף הל' מגילה.
34) שהרי כמה אופנים ודרגות ישנם בענין הנצחיות. וראה גם לקו"ש חכ"ו ע' 225, החידוש בנצחיות שבתורה **שבכתב**. ע"ש. וראה הערה 36.
35) ל' הרמב"ם בפיה"מ בהקדמה לפי' חלק היסוד השמיני.

היא ב"חכמות ופלאים"[35] הנרמזים בהם, ולא בהענינים כפשוטם, שהרי הם מאורעות **שבעבר**); משא"כ זה שהתורה "היא **מצוה** עומדת לעולם ולעולמי עולמים", היינו, שציווי התורה **כפשוטם** קיימים "לעולם ולעולמי עולמים" בלי שינוי גרעון או תוספת[36].

[וכדיוק לשון הרמב"ם הנ"ל "וכל המוסיף כו' והוציא הדברים של **מצות** מפשוטן הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס", דרק כאשר אומר על **מצות** התורה שאינן כפשוטן יש עליו גדר זה ד"בדאי ורשע ואפיקורוס"[37] (כי אז הוא כופר ביסוד של נצחיות התורה), משא"כ כשמוציא שאר המקראות מידי פשוטן*[37] אין עליו גדר זה].

וכשם שהוא בסיפורי התורה, כ"ה גם בענין הבטחות הקב"ה שנכתבו בתורה, שקיומן בפועל תלוי באופן ההבטחה לפי התנאים וגדרים שפירשו בחז"ל, ואם נכתבה ההבטחה בלי תנאים אלה אינו ודאי שתתקיים לפי פשוטה דוקא.

[וכדמצינו בפירוש, שהכלל שהבטחת הקב"ה אפשר שלא תתקיים בפועל מפני "שמא יגרום החטא" חל גם על הבטחות המפורשות בתורה, כדאיתא בברייתא[38]: "עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית[39], עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה (שבאו (לארץ) בימי יהושע. רש"י), עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שני' (כשעלו מגלות בבל בימי עזרא. רש"י), מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא".

ולכאורה, כיון שהבטחה זו ("עם זו קנית") נכתבה בתורה שבכתב (לפני הזמן ד"ביאה שני'")[40], והתורה הזאת לא תהי' מוחלפת ו"אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת", איך אפשר לומר שיחול שינוי בהבטחה זו ולא תתקיים בפועל (מאיזו סיבה שתהי')? וע"כ צ"ל, כי הגדר של נצחיות התורה אינו שייך בכלל ללימוד פי' הכתובים (האם זהו בגשמיות או ברוחניות, בכל אופן או בתנאי וכו')].

וזהו החידוש בענינו, שכיון שהבטחת הגאולה היא פרט **ממצות** ערי מקלט, חל עלי' גדר נצחיות **מצות התורה**, אשר (א) מוכרח להתקיים בפשטות ובגשמיות[41], (ב) ובאופן שאין **שייך** בזה שינוי, כנ"ל.

ה

ע"פ כל הנ"ל יש לבאר הטעם שהרמב"ם מוסיף הראי' על מלך המשיח מהא ש"אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב .. ויספת .. ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו":

אין כוונת הרמב"ם (רק) להביא עוד הוכחה מתורה שבכתב (חמשה חומשי תורה) על מלך המשיח, אלא בא להוסיף ענין חדש בחומר הדבר של "מי שאינו מאמין בו", דנוסף לזה ש"כופר .. בתורה ובמשה רבינו" מפני ש"התורה **העידה** עליו" — הרי הוא גם "**גורע**" א' **ממצות** התורה, שהרי לדעתו פרט זה של מצות ערי מקלט לא יתקיים, וחל עליו מ"ש הרמב"ם (בהלכה שלאח"ז) "הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס".

[ולכן כתב הרמב"ם ראי' זו בהלכה בפ"ע -- כי בשתי הראיות הראשונות כוונתו להוכיח ד"מי שאינו מאמין בו .. כופר .. בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה **העידה** עליו", ובראי' זו בא לרמז על חומר **נוסף** בענין זה, שהוא גורע **ממצות** התורה].

אלא שלכאורה אם הוא "כופר .. בתורה ובמשה רבינו" מה מוסיף זה שהוא גורע ממצות התורה?

אבל ע"פ הנת"ל יש לומר שיש נפק"מ לדינא -- ובהקדים ביאור דינו של האומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני שסובר שאף שהובטחנו על הגאולה, חל בזה שינוי ונתבטלה הבטחה זו (מפני החטא וכיו"ב)[42], שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש"כופר .. **בתורה ובמשה רבינו** שהרי התורה העידה עליו" (שהכוונה בזה שכופר בדבר **המפורש** בתורה שבכתב, כנ"ל בתחילת השיחה) — שהרי אינו כופר בהבטחה הכתובה בתורה, אלא ס"ל שגם על הבטחה כזו שייך ענין החרטה (וצ"ע אם יש לו דין כופר בתורה שבע"פ);

אבל כיון שהגאולה היא פרט וגדר **במצות** התורה, אשר "היא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", שזה מכריח שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחת הגאולה, הרי באמרו היפך מזה, יש עליו דין כופר בתורה (כי אף שמאמין שהציווי "ואם ירחיב גו' ויספת גו'" הוא מן השמים, הרי באמרו שיתבטל פרט זה דהמצוה — "כבר בטלה תורה זו" — הרי הוא "כופר בתורה"*[42]).

ויש לומר עוד נפק"מ — באומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני שמפרש המקראות של הבטחת התורה שלא כפשוטם (שאומר שהגאולה תהי' רק ברוחניות וכיו"ב), שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש"כופר .. בתורה

---

36) ומובן, שזה מורה על סוג נעלה יותר בענין הנצחיות: ענינים שהנצחיות שבהם היא רק בתוכנם הרוחני (ואילו בגשמיות בטל הדבר), ה"ז הוראה שיש איזו הגבלה בנצחיות עצמה, שה"אמת" שבהם היא ברוחניות ולא בגשמיות; משא"כ במצוות והלכות התורה, שהנצחיות היא (גם) בגשמיות כפשוטו, ה"ז מפני שהנצחיות קשורה עם "אמת ה'" כפי שהיא למעלה מכל גדר שינוי כלל, שאין שום הגבלה וחילוקים בנצחיות זו (לחלק ולומר שהדבר נשאר קיים רק ברוחניות), אלא הוא מוכרח להתקיים גם בעלם הזה, כפשוטו.

וכמשנ"ת במ"א (לקו"ש חכ"א ע' 114 ואילך) במעלת **הלכות** התורה*, שדוקא הן נק' "**אמת לאמיתו**" דתורה (ראה סה"מ תרכ"ז (ע' רפב. רצא) והמשך תרס"ו (ע' תלא), ע"פ שבת י, א. ושי"ע), כי ה"אמת" שבהם היא (עד) **למעשה בפועל**.

*) והרי היסוד דנצחיות התורה שבהל' יסוה"ת שם הוא גם בנוגע **לפירוש** המצות דתושבע"פ (ראה שם ה"א. וראה הל' תשובה פ"ג ה"ח. פיה"מ בהקדמה לפי' חלק יסוד הט'). אלא שבסוף הל' מגילה, משווה הנצחיות ד"**הלכות** של תורה שבע"פ" לחמשה חומשי תורה (בכלל). ואכ"מ.

37) אף ש"ל שהרמב"ם מדייק כן, כי עיקר כוונתו בזה היא למ"ש אח"כ ע"ד אותו האיש (בדפוסים ששלטה בהם בקורת הצנזור נשמט), שגרם "להחליף התורה", וכן ע"ד ה"ערלי לב .. (ש)נושאים ונותנים .. במצוות התורה .. אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה .. דברים נסתרים יש בהן ואינן כפשוטן".

*37) וראה ברייתא דל"ב מדות (מדה כו) "אתה מוצא בנביאים ובכתובים שדברו במשל, בד"א בדברי קבלה אבל בדברי **תורה ומצוה** אי אתה יכול לדורשן בלשון משל כו'". וראה פי' מדרש תנאים (להמהרז"ו) שם, שהכוונה שלא נדרוש לשנות פשוטה של **הלכה** ("מצוה") ע"ש.

38) ברכות ד, א. סנהדרין צח, ב.

39) בשלח טו, טז.

40) משא"כ בהא דיעקב הי' ירא שמא לא תתקיים הבטחת הקב"ה כי יגרום החטא — שעדיין לא נכתבה אז **בתורה**.

41) אלא לכאורה, כיון **שפשטות** המקראות דההבטחה דפי' נצבים קאי על הגאולה העתידה [משא"כ בנבואות בלעם שאינו **מפורש** בפשט, כנ"ל בתחילת השיחה. וכן הא ד"עם זו קנית"], א"כ צריכה להתקיים בפשטות, כהכלל ד"אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (יבמות כד, א. וראה שבת סג, א. וראה בפרטיות אנציקלופדי' תלמודית בערכו).

אבל: (א) צ"ע (ובפרט לדעת **הרמב"ם***) אם כלל זה אמור גם בהבטחות התורה. ב) ראה לקמן בפנים (סוף סעיף ו) נפק"מ להלכה בזה שהיא תנאי ופרט במצוה. ועצ"ע.

*) שמדגיש (בנ"ל) שרק אם "הוציא הדברים של **מצות** מפשוטן ה"ז כו'". וראה רמב"ם הל' מלכים רפ"ב ובמגדל עוז שם. ולהעיר ממו"נ (ח"ב פכ"ט-ל. ובכ"מ). וידועות תשובות הרשב"א בזה (ח"א סתי"ד-תיח. וראה שם ס"ט "באמת חרבה כתובים דברו דרך משל כו'". ע"ש). ואכ"מ.

42) **ועי"ד** דעת ר' הלל שאין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקי' (כנ"ל הערה 5), שסבר שגרם החטא, אף ש"התורה העידה עליו" ו"בדברי הנביאים .. כל הספרים מלאים בדבר זה". — וראה שו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' אירנח) ועיקרים בתחילתו.

*42) הל' תשובה פ"ג ה"ח.

43) נסמן לעיל הערה 41. וראה שם בשוה"ג.

ובמשה רבינו", שהרי מודה דמה שכתוב בתורה הוא אמת, אלא שסובר שכוונת התורה אינה לפשטות הענין אלא שלא כפשוטו. וגם את"ל שזהו היפך הכלל[43] ד"אין מקרא יוצא מידי פשוטו", צ"ע אם אפשר לומר שחל עליו שם "כופר בתורה ובמשה רבינו" משום שמפרש מקראות שלא כפשוטם.

אבל מצד זה שהגאולה היא פרט וגדר **במצות** התורה, אז באמרו שהגאולה לא תהי' כפשוטה הרי הוא מוציא "דברים של **מצות** מפשוטן" וחל עליו הדין ד"הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס".

ו

הנה בדרך זו יש לבאר עוד דיוק בלשון הרמב"ם – שבהראי' מ"פרשת בלעם" אומר "אף בפרשת בלעם נאמר **ושם נבא** בשני המשיחים", שלכאורה אינו מובן טעם הדגשה זו ד"ושם נבא"[44] (שנאמר בדרך נבואה).

[ודוחק גדול לומר, שכיון שמקדים שזהו "בפרשת בלעם", צריך להוסיף "ושם נבא" דאל"כ מנא לן שיש אמת בדברי **בלעם** – שהרי כיון ש"פרשת בלעם" נכתבה בתורת משה[45], מובן ופשוט, שדברים אמיתיים הם[46].

ויש לומר, שגם בזה כוונת הרמב"ם היא להשמיענו חומרא נוספת במי שאינו מאמין במלך המשיח, שנוסף ע"ז שהוא "כופר .. בתורה ובמשה רבינו", הרי הוא כופר גם בדברי **נבואה**.

דאף שדברי תורה חמורים מדברי נביאים[47] – מ"מ מצינו גם חומר בדברי נבואה לגבי דברי תורה, שהעונש על דברי תורה תלוי בסוג העבירה, אם היא עבירה קלה או חמורה כו', משא"כ העובר על דברי הנביא, אין נפק"מ באיזה ענין עבר, ואפילו אם הוא בדברי הרשות, חייב מיתה בידי שמים[48].

ויש לומר הטעם, משום שאע"פ שהתוקף של דברי תורה גדול הרבה יותר מהתוקף שבדברי נבואה – מ"מ לגבי בני אדם, יש חומרא בדברי נבואה. כי הנבואה הוא מה ש"הא-ל מנבא את **בני האדם**"[49], "מדע שמגיע מהבורא **ללב בני האדם**"[50], וכיון שזהו גילוי דברו לבנ"א[51], לכן, בנוגע לפעולה **לבני אדם** יש בדברי נביאים תוקף וחומר לגבי דברי תורה[52]. ומשום הכי, כששומע אדם ציווי מפי **הנביא**, הרי זה כאילו שומע הציווי מפי הקב"ה, ובמילא לא משנה תוכן הציווי, ואם עובר עליו הרי הוא מורד במלך, שחייב מיתה[53] (ללא נפק"מ באיזה ענין מרד).

ומזה מובן, שיש חומרא בענין הנבואה בכלל (לגבי דברי תורה), גם במקום שלא חל בפועל האיסור של עובר על דברי הנביא (כי לא שמע מפי הנביא וכו'). וזוהי כוונת הרמב"ם כאן במ"ש "ושם נבא", לרמז שמי שאינו מאמין במלך המשיח, יש בו גם משום חומרא זו[54].

ועפ"ז נמצא, שבשלש הראיות שהביא הרמב"ם, מלמדנו, שענין הגאולה ע"י מלך המשיח נאמר ונכתב **בכל** חלקי תורה שבכתב – הן בסיפורי (והבטחות) התורה, כמפורש בפי נצבים; הן **בנבואות** שבתורה, כמפורש ב"פרשת בלעם" ש"שם נבא"; והן **במצות** שבתורה, כמפורש במצות ערי מקלט,

ולכן מי שאינו מאמין במלך המשיח, נוסף ע"ז שהוא "כופר .. בתורה ובמשה רבינו", הרי הוא כופר גם כן **בנבואות** שבתורה, וכן כופר במצוות התורה, "העומדת לעולם ולעולמי עולמים".

ז

עדיין צריך ביאור – מאי טעמא נבחרה מצות ערי מקלט, שהענין דביאת המשיח הוא פרט במצוה זו דוקא?

ויש לומר בזה:

ענינם של ערי מקלט בפשטות הוא – מקום שמירה והגנה מגואל הדם, שנהיות האדם (שהרג בשגגה או גם בזדון) בעיר מקלט, לא יוכל לנגוע בו לרעה;

וכשם שישנו ענין ה"מקלט" במקום, כן הוא בזמן, והוא "אותו הזמן"[55], ש"לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות"[55], שתהי' "קליטה" מכל הענינים הבלתי רצויים של זמן הגלות, וישראל יושבים בטח על אדמתם.

ועד"ז ברוחניות הענינים – ובפרט ע"פ הידוע[56] שהענין ד"ערי מקלט" מורה על הקליטה מהיצר הרע (שנקרא "גואל הדם"), וכמחז"ל[57] "דברי תורה .. קולטין". וכמו שעיר מקלט בפשטות היא גם כפרה[58] להורג נפש, כן הוא גם ברוחניות, שהורג נפש מרמז על כל מעשה עבירה, שעל ידה פוגם בנפשו, שדברי תורה שלומד פועלים קליטה וכפרה לנפשו.

וזוהי השייכות של מצוה זו לביאת המלך המשיח[59], כי אז תוגמר קליטתן וכפרתן של ישראל[60] – במהרה בימינו ממש.

משיחות ש"פ דברים וי"ח אלול תשמ"ו; מוצאי ש"פ פינחס תשל"ח – לקו"ש שופטים תשמ"ט)

---

44) ראה לעיל הערה 29.

45) ובפרט ע"פ הדגשת חז"ל (ב"ב יד, ב) "משה כתב ספרו ופרשת בלעם".

46) ראה גם ספר הגאולה להרמב"ן שם.

47) ראה תוגיגה י, ב. ושי"נ. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך דברי קבלה.

48) רמב"ם הל' יסוה"ת פי"ט ה"ב.

49) ל' הרמב"ם שם רפי"ז. ע"ש ובפיה"מ הקדמה לפי' חלק היסוד הו'.

50) שם הל' תשובה פי"ג ה"ח.

51) ראה בארוכה בזה לקו"ש חכ"ג ס"ע 85 ואילך.

52) ראה גם לקו"ש חי"ט שם (ע' 184 ואילך), בטעם שהרמב"ם מקשר ענין התורה עם **נבואת** משה. ע"ש. וראה מו"נ (ח"ג פמ"ה) "אמונת הנבואה קודמת לאמונת התורה כי אם אין נביא אין תורה".

53) ראה רמב"ם הל' מלכים פי"ג ה"ח.

54) דאע"פ דזה ש"כופר .. במשה רבינו" היינו בפשטות שכופר "**בנבואתו** של משה"* – ה"ז מפני שהכופר **בתורה** כופר בדרך ממילא בנבואת משה (ראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ט ה"א. שם ה"ה. וראה בארוכה לקו"ש חי"ט שם), ומובן, שאינו דומה לענינים אלה שבתורה, שהם דברי נבואה **באופן גלוי**.

*) עפמ"ש בשו"ת חת"ס (יו"ד שם) שפרשת בלעם היא הדבר היחידי שאין שום עד ראי' בדבר ואנו מאמינים בה אך ורק מפני נבואת משה – מובנת עד יותר הדגשת הרמב"ם "כופר בתורה **ובמשה רבינו**", כיון שהבטחת הגאולה היא "בפרשת בלעם"

55) רמב"ם סוף הל' מלכים.

56) ראה ל"ת וש' הפסוקים להאריז"ל פ' משפטים (בטעם שאלול ר"ת "אנה לידו ושמתי לך" – משפטים כא, יג). וראה בארוכה לקו"ש חי"ב (ע' 380 ואילך. ע' 623 ואילך). חי"ט ע' 297 ואילך. ועוד.

57) מכות י, א.

58) ראה מכות ב, ב. תוד"ה מידי – שם יא, ב. ובכ"מ. וראה רש"י עה"ת נח ט, ה.

59) ובאוה"ת מסעי (ס"ע אי"תטו) שהוספת ערי מקלט לעת"ל ענינה (ברוחניות) התגלות טעמי תורה ע"י משיח צדקנו.

60) ויומתק יותר ע"פ המבואר בכתהאריז"ל (ל"ת, ש' המצות וספר הליקוטים שופטים) ששייך לתיקון חטא הבל כו' (ע"ש בארוכה. ונת' במאמרי אדה"ז – תקס"ה ח"ב ע' תתא ואילך. ע' תתמט ואילך) – שמובן שזהו ענין כללי ביותר, הנוגע לתיקון כל העולם כולו.

סימן ג

שתי תקופות בימות המשיח

א

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים[1]: אל יעלה[2] על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיו שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג[3], וזה שנאמר בישעי'[4] וגר זאב כו' משל וחידה כו' שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם[5] המשולים כזאב ונמר, שנאמר[6] זאב כו' ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר כו' שנאמר וארי[7] כו' וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היו משל ומה ענין רמזו בהן; אמרו[8] חכמים אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד[9] ע"כ.

ולכאורה יש סתירה לדעת הרמב"ם הנ"ל[10] שבימות המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם כו' אלא עולם כמנהגו נוהג" ממה שאמרו בתורת כהנים[11] "ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות, ת"ל ועץ[12] השדה יתן פריו[13]" ועד"ז הוא בסוף מס' כתובות: "אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר[13]: כי עץ נשא פריו וגפן נתנו חילם", שזהו הרי ענין של ביטול מנהגו של עולם[14].

ב

לכאורה אפשר הי' לומר*[14] שלדעת הרמב"ם, אף מאמרי חז"ל הנ"ל הם "משל וחידה", ולדוגמא[15]: עץ מאכל מורה (כמחז"ל[16]) על תלמידי חכמים, ואילני סרק אלו עמי הארץ, ולעתיד לבא יוציאו גם אילני סרק – עמי הארץ, פירות, כלומר שיהיו לתלמידי חכמים[17] (או פירוש אחר כיו"ב[18]).

אבל אי אפשר לומר כן, כי [נוסף לכך שבכלל

---

1) פי"ב ה"א.

2) ראה בפי' ואם **יעלה** על הדעת – ברמב"ם רפ"א (הדרן לרמב"ם (קה"ת, ברוקלין, י"א ניסן תשמ"ה) ס"ט).

3) וכ"ה בהלי תשובה פ"ט בסופו ("כמנהגו הולך"). פיה"מ סנהדרין – הובא לקמן הערה 77.

4) יא, ו.

– מה שהקשה הרמב"ם ממה שנאמר **בישעי'** – ולא הקשה ממש"נ **בתורה** (פרשתנו כו, ו) "והשבתי חי' רעה" (וכהשגת הראב"ד, הובא לקמן בפנים ס"ג) – כי פסוק זה אפשר לפרשו כהרמב"ן עה"פ (וראה אגרת תחיית המתים להרמב"ם) "שלא יבואו חיות רעות **בארצכם** כי בהיות השובע וברבות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבואנה חיות בישוב". ולפי"ז אינו ביטול מנהגו של עולם ואין צריך לדחוק בכתוב שנאמר דרך משל. וראה לקמן בפנים סעיף ג.

5) שינוי הצענזאר וצ"ל "גויים" או "אומות העולם".

6) ירמי' ה, ו.

7) ישעי' שם, ז.

8) שם ה"ב. וכ"ה במקומות שבהערה 3.

9) ברכות לד, ב. ושי"נ.

10) וראה דברי הרמב"ם עצמו בזה (אגרת תחה"מ שלו אות ו' (הובא לקמן בסעיף ט"ז)).

11) הובא בפרש"י עה"פ.

12) כו, ד.

13) יואל ב, כב.

14) ולהעיר דהחילוק בין שני סוגי אילנות אלו, עץ מאכל ואילני סרק, הוא גם בהלכה (וראה גם לקמן הערה 52): בעץ מאכל נאמר (שופטים כ, יט) "לא תשחית את עצה",

"רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרתּ" (שם, כ), משא"כ אילני מאכל (ב"ק צא, סע"ב. רמב"ם הלי מלכים פ"ו ה"ח-ט)*.

ואין להקשות (ע"פ הנ"ל בפנים): מכיון שאילני מאכל אסור לקצוץ אפילו בחורף, שאז אין עושין פירות, כיון שבקיץ עושין – למה מותר לקצוץ אילני סרק בזה"ז, הרי (אע"פ שעכשיו אילני סרק הם) יטענו פירות לעת"ל?

כי התורה **בעצמה** חילקה בזה, אומר "עץ אשר תדע כי לא עץ **מאכל** הוא אותו תשחית גו'", דהיינו שהאיסור הוא לקצוץ אילן שהוא (**שתוה**) **בסוג** "עץ **מאכל**" (ואילן שהוא בסוג זה – גם בחורף אסור לקצצו); אבל אילן שאינו בסוג זה, שהוא אילן סרק. אע"פ שלעת"ל יטען פירות – אינו בכלל האיסור (ובפרט ע"פ דלקמן בפנים סעיף ו', דזה שלעת"ל יטענו פירות הוא **חידוש** בהאילנות).

14) ודוחק גדול לומר שהרמב"ם ס"ל שהמאמר בתו"כ והמ"ד בגמ' סוף כתובות הוא דלא כשמואל דאין בין עוה"ז לימוה"מ אלא כו' (שהרמב"ם פסק כוותי' – ראה לקמן ס"ח). וכדמוכח גם מזה שבפיה"מ (שהובא לקמן הערה 77) מסביר מרז"ל ודעת החכם דארץ ישראל תוציא גלוסקאות, ולא כתב שהוא דלא כשמואל (וכדעת חכמים בשבת סג, א).

ובפרט דבעל המאמר בכתובות הוא רב.

15) ראה עד"ז בענף יוסף לעי' כתובות שם. ולהעיר גם מעיון יעקב שם.

16) ראה תענית ז, א.

17) ראה רמב"ם סוף הלי מלכים.

18) ע"פ מרז"ל סוטה (מו, סע"א. וראה ב"ר פ"ל, ו. ועוד. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1114 ואילך) "מאי פירות .. מצות" – שגם אלו שבזה"ז הם רק בסוג ד"מלאים מצות **כרמון**" (ברכות נז, א. ושי"נ), לעת"ל יעשו **הרבה** מצות ומע"ט.

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-י"ב)

קשה לומר[19] על דברי תנאים ואמוראים (משא"כ דברי הנביאים) שאינם **אלא** משל, הרי בנדו"ד קשה ביותר, משום] מאמר הנ"ל בתו"כ בא בהמשך **לכמה** ברכות שתוכנם דוקא ברכות **גשמיות**, כולל גם הברכה שבפסוק[20] "ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו" "לא כדרך שהי' עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדה"ר כו' נזרעת ועושה פירות בן יומה כו' נטוע ועושה פירות בן יומה כו' **העץ** נאכל", והיינו שהברכה היא **כפשוטה** בגשמיות ממש*[20].

ועד"ז בכתובות בא המאמר בהמשך[21] לכמה מאמרים[22] שבהכרח מתפרשים **כפשוטם**, ולדוגמא:[23] "ר' חנינא מתקן מתקלי' כו' קטיגוריא בת"ח כו'", ואם כן מסתבר שגם מאמר **זה** (עתידין כל אילני סרק כו') הוא כפשוטו[24].

ג

הנה הראב"ד שם[25] השיג על הרמב"ם וז"ל: והלא בתורה[26] "והשבתי חיה רעה מן הארץ", שזה (אינו משל וחידה כי אם) ענין כפשוטו, וברדב"ז על אתר כתב: ואין זו השגה, כשם ששאר הכתובים משל, גם זה משל, (וממשיך) אבל מה שראוי להאמין בזה שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל, כדכתיב[27] לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ, הארץ הידועה; וכן והשבתי חי' רעה מן הארץ, אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג, והכתובים הם משל, שכן כתוב[28] ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ובא"י[29] יתקיים הפשט והמשל.

ועפ"ז יש לומר, לכאורה שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלוי' בהבדל בין שני מאמרי חז"ל הנ"ל (בתו"כ ובכתובות) בענין אילני סרק:

בגמרא נאמר "אילני סרק **שבארץ ישראל**" משא"כ בתורת כהנים הלשון הוא "אילני סרק" סתם, שפשטות לשון זה מורה שאינו מדובר באילני סרק שבארץ ישראל אלא באילני סרק שבכל העולם כולו[30], וההבדל ביניהם: לפי התו"כ יהי' לעת"ל שינוי מנהגו של עולם, אבל לפי הגמרא לא יהי' שינוי ממנהגו של עולם בכל העולם מלבד באי"י שתהא בה הנהגה מיוחדת.

הראב"ד סובר כשיטת התו"כ אשר אילני סרק (**סתם**) עתידים להיות עושים פירות" דמזה מוכח כנ"ל שיהי' ביטול מנהגו של עולם שכן הוא גם בהשגתו מן הפסוק "והשבתי חי' רעה מן הארץ" שפירושו כפשוטו (ולא שגם הפסוק הזה מדבר בדרך משל כנ"ל) כמשמעות דרשת התו"כ עה"פ "ר' יהודה אומר מעבירן מן העולם ר' שמעון אומר משביתן שלא יזיקו (בפרט שמשנים מלשון הפסוק "מן הארץ" ואומרים "מן **העולם**"), משא"כ הרמב"ם נוקט (לפי דעת הרדב"ז) כלשון הגמרא, שהכוונה רק לאילני סרק **שבארץ ישראל**, שעל כן "ראוי להאמין כו' שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל כו' אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג".

ד

אולם פירוש הרדב"ז אינו מובן לכאורה, בפרט בהסברת דעת הרמב"ם:

א) ממה שסתם הרמב"ם וכתב שבימות המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם" מובן שנכלל בזה גם אי"י, שגם אם באי"י יתחוללו אותם נסים בגשמיות, הרי זה (גם) ביטול מנהגו של עולם[31].

ב) בימי בן כוזיבא ש"דימה הוא (ר' עקיבא) וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח"[32] — "דימה" עד כדי כך שהלכו למלחמה (**פקו"נ**) ע"פ ציווי (שמזה מוכיח הרמב"ם[33] שהמלך המשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים ושגם בימיו יהא עולם כמנהגו נוהג וכדלקמן סעיף יו"ד) לא אירעו הנסים גם לא בארץ ישראל.

שלכן מסתבר לומר, שלדעת הרמב"ם עולם כמנהגו נוהג לעת"ל גם בארץ ישראל.

ה

בספר עבודת הקודש[34] מסביר ש"עולם כמנהגו נוהג" היינו שהקב"ה לא יחדש דברים חוץ מן הטבע; כל הענינים שבבריאה יהיו "על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת הויתם ובריאתם[35]", וממילא אין סתירה מדרשת התו"כ הנ"ל אשר "העץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה" ועוד מרז"ל כיו"ב — כי באלו לא יתחדש דבר שאינו בגדר הטבע, כיון שבתחלת הבריאה כך היתה הנהגת הטבע ש"עושה פירות בן יומה"[36].

עפ"ז יש לומר גם בענין "והשבתי חי' מן הארץ" ו"אילני סרק יעשו פירות" שלדעת הרמב"ם אינם ביטול דבר ממנהגו של עולם,

---

19) אבל ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ב (וראב"ד שם). פיה"מ שבהערה 77.

20) ויקרא כו, ד.

*20) משא"כ במחז"ל שבת (ל, ב) "עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום" (בלי הדגשה "כדרך שעושה בימי אדה"ר"), אין מוכרח שהוא כפשוטו. וראה לקמן הערה 77.

21) ראה תוס' כתובות קיב, ב ד"ה עתידין: לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא. אבל ע"פ הידוע שגם כשמרז"ל בא כדי לסיים בטוב וכיו"ב ישנה שייכות ביניהם — מסתבר לומר, שעכ"פ שווים הם בזה שכולם פירושם כפשוטם. וראה לעיל בגמ' שם קיא, ב "דאיירי בהני מילי" (לי' התוס' שם). וראה הערה 24.

22) שם קיב, א.

23) שם, סע"א ואילך.

24) וגם (במאמר זה עצמו) — הרי מביא ראי' מהכתוב "עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם" שמדובר בפשטות ע"ד גידול הפירות. משא"כ לפנ"ז בכתובות שם (קיא, ב) "אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות", שלמדין מהכתוב (ויחי מט, יא) "ולשורקה בני אתונו", שאי"ז "פשטי' דקרא". וראה המשך הגמ' שם.

25) וכן בהל' תשובה פ"ח שם.

26) כו, ו.

27) ישעי' יא, ט.

28) שם ב, ד (ושם: לא ישא).

29) ראה ג"כ רמב"ן הנ"ל הערה 4. אגרת תחיית המתים שם.

30) ובפרט שבהפסוק עליו קאי (כו, ד) לא נאמר "בארצכם", "הארץ" וכיו"ב (ע"ד שנאמר בפסוק שם, ה-ו). ודוחק לומר שבא בהמשך לתחילת הכתוב "ונתנה **הארץ** יבולה". אלא שי"ל שכל הברכות לישראל — בפשטות הכוונה לבנ"י בזמנים כתיקונם — כשישראל בארצם. וראה דרשת התו"כ בפירוש "ונתתי גשמיכם בעתם".

31) ואולי י"ל כוונת הרדב"ז שזה יהי' באי"י לא בתור ביטול מנהגו של עולם כי"א רק נס דבנ"י באי"י, שענין שנעשה בדרך נס, מוגבל בזמן או במקום אינו ביטול מנהגו של **עולם***

— ע"ד הזמן וכו' בהיותם במדבר, שירד להם ארבעים שנה רצופות דבר יום ביומו, ומ"מ אינו ביטול מנהגו של עולם, מכיון שזה הי' רק בזמן ומקום מסוים, ובשאר המקומות והזמנים נשאר הטבע בתקפו. וכן זה שא"י היא "ארץ .. צבי" (ירמי' ג, יט. וראה דניאל יא, מא (ובמצו"ד) ובהנסמן עה"ג רי"ה יג, א) בזמן שיושבי עלי' — רווחא, ובזמן שאין יושבי עלי' — גמדא (גיטין נז, א. ועד); ועשרה נסים שנעשו לאבותינו **בביהמ"ק** (אבות פ"ה מ"ה) — שכ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם, אלא נס המחודש מפני דבר שנתחדש. ועד"ז — והשבתי חי' רעה מן הארץ. וצ"ע בהא שאבני א"י כבידות מאבני חו"ל (כתובות קיב, סע"א ותוד"ה רב חנינא שם. ערוך ערך תקל. ריטב"א כתובות שם) —

אבל דוחק לפרש כן, שתהי' הנהגה **קבועה והמידית** באי"י בימוה"מ — באופן של נס (ולא — יבטל מנהגו של עולם).

ועפ"ז בטלה התמי' על הרמב"ם ממש"נ (מיכלה ז, טו): **כימי צאתך מארם"צ** אראנו נפלאות.

32) לי' הרמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ג.

33) רמב"ם שם — ראה לקמן בפנים סעיף יו"ד.

34) ח"ב פל"ח.

35) לי' עבודת הקודש שם.

36) עי"ש בארוכה.

שתי תקופות בימות המשיח

שהרי כך הי' המצב בתחלת הבריאה קודם חטא עה"ד **שכל** האילנות נשאו אז פירות ושום חי' לא הזיקה[37]. אלא שע"י **חטא** עה"ד שאמר הקב"ה "וקוץ ודרדר **תצמיח** גו'"[38] נעשו חלק מהאילנות אילני סרק[39] ובמקצת חיות הוטבעה נטיה טבעית להזיק[37]. כיון **שבימות** המשיח עתיד העולם להגיע לאותו מצב שעמד בו קודם חטא עה"ד[40], יהא זה **טבעו** ו"**מנהגו של עולם**" באותו הזמן[41].

ו

יש לקשר הדבר בשינוי (עיקרי) נוסף בין לשון התו"כ ולשון הגמרא: בתו"כ הלשון "אילני סרק עתידים להיות **עושים** פירות, ואילו בגמרא הלשון "**שיטענו** פירות". "**עושים** פירות" (כבתו"כ) משמעו שאילני הסרק יוציאו פירות כמו שכל אילני המאכל עושים פירות", משא"כ לפי הגמרא יהי' באופן של "**יטענו**", היינו לא גידול רגיל של אילן, כי אם "טעינה" של דבר שבעצם אינו שייך להם [וחילוק זה נובע מהבדל המקורות שמהם הענין נלמד: בתו"כ ילפינן מן הפסוק "ועץ השדה **יתן** פריו" דהיינו נתינה רגילה של עצי השדה, אבל הגמרא לומדת מכפל ושינוי לשון הכתוב: "כי עץ **נשא** פריו תאנה וגפן נתנו חילם" וכפרש"י: "מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה ת"ל כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרי" כלומר שהפסוק מחלק בין ה"עץ" (אילני סרק) לבין "תאנה וגפן" ("עץ פרי"), שבעץ פרי הוא באופן של "**נתנו** חילם", נתינה, והנתינה היא לפי כחם ותכונתם ("**חילם**"), משא"כ באילני סרק שהוא באופן של "נשא" כאילו נושא דבר שחוץ ממנו, לא ע"י גידול רגיל[42].

וע"פ הנ"ל י"ל שהבדלי הלשונות בתו"כ ובגמ' קשורים בשאלה אם בתחלת הבריאה הוציאו אילני סרק (של עכשיו) פירות או לא[43]: התו"כ קאי בשיטת ר"פ[44] שאפילו אילני סרק עשו פירות, ויליף מ"עץ עושה פרי", ולפי זה הרי מה שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות" אינו שינוי של **חידוש** במעשה בראשית, כי אם שטבע האילן הזה חוזר **וניעור** כפי שהי' בתחלת הבריאה (ובא בהמשך לדרשות שלפנ"ז בתו"כ עה"פ "ועץ השדה יתן פריו", "לא כדרך שהוא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר כו' עץ פרי עושה פרי למינו"[45] מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות", ועד"ז ענין "העץ עתיד להיות נאכל" שיהי' כדרך שהי' בימי אדה"ר וכדיליף מ"עץ פרי"[45]), משא"כ הגמרא ס"ל כהדיעה[46] שבתחלת הבריאה לא נשאו אילני סרק פירות, ואם כן, לעתיד שישאו פירות יהי' זה שינוי של חידוש, ולכן הוא באופן של "יטענו" ו"נשא פריו" לא באופן הרגיל והטבעי.

ז

ולם כד דייקת שפיר אי אפשר לומר כן מכמה פנים: א) אין הפירוש בתו"כ (שבאילני סרק יתכן השינוי (וכך יהי' בהם) לעתיד משום שכן הי' בתחלת הבריאה) מחוור, שהרי בעניינים **שלפני זה** איתא בתו"כ **להדיא** שהוא "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" ונלמד מלשונות הפסוקים בימי אדה"ר (במעשה בראשית), ואילו גבי אילני סרק **לא** אמרו בתו"כ שהוא "כדרך שעשתה בימי אדה"ר (או כיו"ב)" אלא נלמד מקרא ד"ועץ השדה יתן פריו" (דקאי בדלעת"ל). ב) אפילו נימא שהנאמר בתו"כ "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" קאי גם על אילני סרק[47] והוא כדעת ר"פ שכך הי' גם בתחלת הבריאה, עדיין אינו מספיק, שהרי לדעת ר"פ שמצד הבריאה עצמה היו צריכים להיות (מצד ציווי הקב"ה) אילני סרק, אלא שהארץ **שינתה** מהציווי ואילני הסרק נשאו פירות (ולאחר החטא התבטל השינוי) יוצא ש"מנהגו של עולם" מצד עצמו הוא להיפך[48] **שיהיו** אילני סרק. ג) ובכלל, קשה לפרש כן דעת הרמב"ם, שהרי מתוכן והמשך דבריו מוכח ששולל לא רק **חידוש במעשה בראשית**, היינו דבר שלא הי' כלל במעשה בראשית, כי אם גם ביטול "דבר **ממנהגו** של עולם"[49] (אלא "עולם **כמנהגו** נוהג"), וזה ברור שעניני השינויים הנ"ל **אינם** "**מנהגו** של עולם", כי פירוש "**מנהגו** של עולם" הוא כהנהגת העולם בפועל **בקביעות**, ואין נפק"מ כלל מתי נקבעה הנהגו זו, בתחלת הבריאה ממש או לאח"ז[50]; לאחר שכך נקבע בטבעם של אילני סרק שלא יוציאו פירות ושל חיות רעות שיזיקו, וכך היא הנהגתם של אילנות וחיות **אלו** אלפי שנה ללא שינוי, הרי זה מנהגו של עולם, ובודאי ששינוי שנעשה בהם היפך הנהגתם זו הוא ביטול דבר ממנהגו של עולם (שבודאי אין מקום לומר **שטבעם** דאילני סרק לא נשתנה, ואף בזה"ז הם בכלל אילנות עושים פירות אלא שמ**סיבה חיצונית** (גזירת הקב"ה) אינם מוציאים פירות **בפועל**[51] (ועד"ז בבע"ח); אלא שפירוש הדבר הוא שלאחר חטא עה"ד בטל טבעם הקודם[52], ובזה"ז הם אילני סרק **בטבעם** (וחיות טורפות).

ח

יובן כ"ז בהקדם תוספת ביאור בדעת הרמב"ם:

דהנה מש"כ הרמב"ם שבימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, לכאורה הוא משום שסובר[53] ש"אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד" וכדברי שמואל בגמרא[54], וכבר הקשה הלחם משנה[55] שזה סותר לכאורה דברי הרמב"ם

---

37) רמב"ם ויקרא כו, ו. וראה גם רמב"ן דרשת תורת ה' תמימה (ירושלים תשכ"ג) ע' קנד־ה.

[משא"כ "יוגר זאב עם כבש" (שמפרש הרמב"ם שהוא משל) – י"ל דס"ל להרמב"ם (משא"כ להרמב"ן) שהוא ביטול מנהגו של עולם, לפי שגם קודם החטא, כשלא הי' חיות רעות בעולם, היו בע"ח טורפים זא"ז בשביל **מזונם** (אבל לא **להזיק**) ולא הי' מצב של "יוגר זאב עם כבש". ואכ"מ. ועצ"ע].

38) בראשית ג, יט.

39) ראה רמב"ן עה"ת בראשית א, יא: ואי"ב נאמר כי מקללת ארורה האדמה (שם ג, יז) היו סרק (וכ"ה באוה"ח עה"פ). וראה דרשת תורת ה' תמימה הנ"ל. קרבן אהרן לתו"כ שם.

40) ראה רמב"ן שם ובדרשת תורת ה' תמימה הנ"ל.

41) ולהעיר (יתירה מזו) מירושלמי שביעית פ"ד ה"ח: כי עץ נשא פריו מגיד שלא נשא פריו בעוה"ז וגפן ותאינה נתנו חילם מגיד שלא נתנו חילם בעוה"ז.

42) ראה חדא"ג כתובות שם.

43) בבראשית רבה פ"ה, ט נחלקו בזה. – בירושלמי כלאים פ"א ה"ז (לפי הפ"מ) מבואר שלבי המי"ד היו אילני סרק בתחלת הבריאה שלא נשאו פירות, אלא שלחד מי"ד בזה שהוציא אילני סרק "עברה על גזרותיו של הקב"ה" ולחד מי"ד "שמחה בציווי והוסיפה אילני סרק" – "שהן צריכין לתשמישו של אדם לעצים ולבניין". וראה מראה הפנים לירושלמי שם. מפרשים לב"ר שם. וראה בהנסמן לעיל הערה 39.

44) ב"ר שם.

45) בראשית א, יא.

46) כ"ה בפשטות לדעת ר"י בר"ש – בב"ר שם. ולהירושלמי כ"ה לכו"ע (כבהערה 44).

47) והיינו שמ"ש לפנ"ז "לא כדרך שהוא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר" היא הקדמה כללית, ואח"כ מפרט הפרטים "ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע . . בן יומה . . מנין שהעץ עתיד להיות נאכל כו' ומנין שאף אילני סרק כו'". אבל ראה רמב"ן בראשית א, כט (בסופו) **דלא** הי' כן (שהעץ נאכל) לפני החטא. וכ"ה לפרש"י בראשית (שם, יא) שבזה קלקלה "ולא עץ פרי".

48) אף שלהרמב"ן (בראשית א, יא) ועוד הוא כדלעיל ס"ה־ז, שבטבע מתחילה עשו גם אילני סרק פירות.

49) ועפ"ז מובן ב' הלשונות ברמב"ם שם. ומה שכתבם בסדר זה דוקא – י"ל שהם בסדר דזו ואצ"ל זו. וראה לשונו בפי"א ריש ה"ג הובא לקמן כבפנים ס"י.

50) והרי אפי' כללות ההנהגה הטבעית שנקבעה באופן ש"לא ישבותו" נעשתה רק **אחר המבול** (נח ח, כב).

51) וע"ד כשאין מטר יורד.

52) וי"ל שלכן מותר להרכיב אילני סרק זה על זה אע"פ שאינו מינו (רמ"א יו"ד סרצ"ה ס"ו. וראה שם ס"ג וש"ך שם סק"ג. וכ"ה לדעת הרמב"ם – ראה מראה הפנים לירושלמי שבהערה 44) – כי בזה"ז אין בהם כלל הכח והטבע לעשות פירות, ולעת"ל יהי' זה חידוש וביטול טבעם של עכשיו.

53) הל' מלכים פי"ב ה"ב. הל' תשובה ספי"ט.

54) ברכות לד, ב.

55) הל' תשובה פ"ח ה"ז.

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-י"ב)

עצמו:

א) איתא בגמרא[54]: "ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך[56], ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המ"ש אלא שעבוד מלכיות בלבד כו'", והרמב"ם פוסק[57] כר' חייא בר אבא (דפליג אשמואל): "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך".

ב) במשנה[58]: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת כו' ואם יצא חייב חטאת, ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר:[28] וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ואי תכשיטין נינהו לא יהו בטלין לעתיד, רש"י), ובגמ' שם נחלקו: לדעה אחת ס"ל גם לר' אליעזר שכלי זיין בטלין לימות המשיח "יופליגא דשמואל כו' מסייע לי' לר' חייא בא אבא", ולדעה אחרת סובר ר' אליעזר שאינן בטלין לימות המ"ש, "היינו דשמואל ופליגא דר"ח בר אבא", אבל לחכמים כלי זיין בטלין לימות המ"ש לכו"ע, ולפיכך אם יצא בסייף כו' חייב חטאת, והרמב"ם פוסק[59] כדעת חכמים שלדברי הכל אינם סוברים כשמואל וכנ"ל.

ט

יש לומר הביאור בזה, דהנה לכאורה תמוה איך כתב הרמב"ם שלימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם ולא יהא כל חידוש במעשה בראשית, והלא אחד מי"ג העיקרים[60] הוא "תחיית המתים"[61] (שהיא ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית)? ובפרט לשיטתו (שאינו סובר כהשיטות[62] שעולם התחי' **הוא** עולם הבא (ותכלית שלימות השכר הוא לנשמות בגופים) ותחיית המתים הוא ענין בפ"ע, ולא "חלק" מימות המשיח, אלא) שעולם הבא הוא עולם הנשמות (בלי גופים) ועולם התחי' אינו **תכלית** שלימות השכר, אלא שתחיית המתים תהי' בזמן ותקופת ימות המשיח לפני שהנשמה תגיע לעולם הבא, הרי תחיית המתים שהיא בימות המשיח, לשיטתו, תהי' חידוש במעשה בראשית, ואיך אפשר לומר שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם?

ונראה שס"ל להרמב"ם שיש ב' ענינים בשני זמנים שונים: יש ענין וזמן בימות המשיח שקשור עם ביאת המשיח, ויש עוד ענין וזמן **נוסף**, שיתוסף **לאחר** תקופת **התחלת** ימות המשיח, שבה יתוספו הנהגות, דברים שיעשה הקב"ה, **באותו** זמן, לרבות ענייני שינוי מנהגו של עולם[64], וזה יהי' כאמור בתקופה מאוחרת יותר[65] בימות המשיח גופא[66].

י

עפ"ז מובן מה שהרמב"ם לא הביא כל ראיי לדבריו בראש פרק יב למש"כ "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם", כשם שעשה בפרק שלפנ"ז בענין שמשיח אינו צריך להראות אות ומופת, וז"ל: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך[67] שהרי ר' עקיבא חכם גדול מחכמי המשנה הי' והוא הי' נושא כליו[68] של בן כוזיבא המלך והוא הי' אומר עליו שהוא המלך המשיח[69], ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונות[70], כיון שנהרג נודע להם שאינו, ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת עכ"ל, כי אע"פ ששני פרקים אלו ברמב"ם דנים בשני ענינים שונים, בפרק י"א מדובר על מלך המשיח עצמו ופרק י"ב על מצב העולם בימות המשיח, מ"מ הרי עוסק הרמב"ם בפרק י"ב על מצב העולם ואיך שהוא קשור **בביאת המשיח**.

ממילא כחה של הראי' שבפרק י"א לגבי מלך המשיח יפה גם לגבי המדובר בפרק י"ב על מצב העולם בימות המשיח שקשור עם ביאתו, ומהם ש"עולם כמנהגו נוהג", שכן אילו הי' **גדר** "ימות המשיח" ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית, הי' יוצא **שזהו** ענינו של משיח; ביאתו של משיח מביאה לידי ביטול מנהגו של עולם וחידוש מעשה בראשית, והי"ל ש"ממשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם" ודבר **זה** הוא בחינה ובדיקת אמיתתו אם הוא משיח (כיון שבזה מתבטא חידושו כנ"ל).

וכיון שמכריח הרמב"ם (מר' עקיבא וכל חכמי דורו **בשייכות** לבן כוזיבא) שמשיח **אינו** צריך לעשות אות ומופת, מובן ומוכח מזה שביאת

---

56) ישעי' סד, ג.

57) הל' תשובה שם, וכן בפיה"מ סנהדרין פ"י (בחקדמתו ד"ה ועתה אחל) הביא מאמר דר"ח ב"א אר"י וגם הא דאין בין העוה"ז כו'.

58) שבת סג, א.

59) הל' שבת פי"ט ה"א.

60) פיה"מ להרמב"ם סנהדרין שם בסוף הקדמתו.

61) ועד שהכופר בזה אין לו חלק לעוה"ב (משנה סנהדרין שם. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח. ובפיה"מ שם ד"ה ועתה אחל: ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי שלא יאמין זה).

62) ראה ראב"ד הל' תשובה פ"ח ה"ב ובכ"מ שם. רמב"ן בשער הגמול. וכ"ה ההכרעה בתורת החסידות – ראה לקו"ת צו טו, ג. ש"ש סה, סע"ד. דרמ"צ יד, ב (יוכ"ה האמת ע"פ הקבלה"). וראה תשובות וביאורים (קה"ת, ברוקלין, תשל"ד) סי"א ע' 57 הערה 23. ושי"נ.

נדפס גם באגרות־קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ב ע' סה ואילך. **המו"ל**.

63) הל' תשובה שם. פיה"מ סנהדרין שם. אגרת תחיית המתים (אות ו'). וראה עבודת הקודש ח"ב פמ"א בארוכה.

64) עפ"ז יומתק זה שהרמב"ם מפרט בפי"א שם (הובא לקמן בפנים סי"ד): "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם **או מחי' מתים**" – כי נקט הכא כל הדברים שאכן יהיו סו"ס בימוה"מ (כמו שתהי' תחיית המתים), אלא שכ"ז הוא ענין נוסף שיהי' בזמן לאח"ז בימוה"מ גופא, ואי"ז ענינו של המלך המשיח וימוה"מ בתקופה הא' כבפנים. ולהעיר מפרקי הצלחה להרמב"ם: וזאת היא ראי' גמורה על שתחה"מ נתלית במשיח.

65) ומ"ש הרמב"ם באגרת תחיית המתים שם: אלא יחי' את המתים בחפצו ורצונו כאשר ירצה ולמי שירצה או בימות המשיח או **לפניו** או כו' – אינו חולק על מרז"ל בכ"מ שתחה"מ תהי' בזמן מסוים*, כי"א כוונתו שביכולת ה' להחיות המתים (כאשר ירצה) בכל זמן שירצה, וכמובא בנ"ך וש"ס וכו'.

ראה ג"כ זח"א קלט, א. וראה שם קלד, א.

66) גם בשל"ה (כג, ב) ביאר שלדעת שמואל תהיינה ב' תקופות. אבל כתב "כי אפשר שכוונת שמואל הוא עד כלות אלף הששי הזה אבל אח"כ מודה שמואל לכל מה שאמרנו"*, היינו באלף הז'. וממשיך "ואפשר אף באלף הששי מודה שמואל לכל מה שאמרנו כו' אמנם הנולדים בקדושה לא ישלוט בהם המות עוד .. וכן המתים אשר יחיו בביאת משיח כו' אז ישארו חיים וקיימים" (והוא דלא כדעת הרמב"ם).
אבל ע"פ המבואר בפנים מוכרח לומר שגם לדעת הרמב"ם תהי' תקופה הבי באלף הששי, ימוה"מ שבזמן הזה.

ר"אף שאמר ופליגא דשמואל, ר"ל דפליגא ר"ל יש חילוק כי כל אחד מדבר ענין אחר" (שלי"ה שם).

67) ולכן שולל הרמב"ם (ע"פ הלכה זו) – מרז"ל דבדקוהו ולא הי' מורח ודאין וקטלוהו (סנהדרין צג, ב), כי"א "שנהרג בעונות" כדלקמן. וראה לקמן הערה 70.

68) המקור ע"ז – וכן מקור ההיתר לחכם גדול (רב מובהק דכל הדור ופרנס דכל הדור – ספרי ס"פ ברכה) – להיות נושא כלים – הרי יתרה מזו הנהגת דוד המלך (ש"א טז, כא). ולהעיר שה"ז מלחמת הצלה דכל ישראל ואה"ק כו', וקרוב לומר שהי' **פקו"נ** בגוף המלחמה לבטל (הגזירות ו)הריגות שיהיו כמה בנ"י בחיים*.

ולכן הי' נושא כליו, ולא משום ש"יהי' אומר עליו שהוא המלך המשיח". ועפ"ז צ"ל דהמשך ל' הרמב"ם "יהוא הי' אומר כו'" ה"ז ענין נוסף.

69) לא רק ב"יחזקת משיח". וראה לעיל סוס"ד.

70) וראה גם רמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"ג: ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח **ונפל ביד הרומיים***, ונהרגו כולם.

שתי תקופות בימות המשיח

המשיח אינה מביאה בעקבותי' ביטול מנהגו של עולם[71].

יא

מובן לפי זה שאריכות דברי הרמב"ם בפרק י"ב בענין מצב העולם בימות המשיח, כי"ז הוא בענין וזמן שבימות המשיח שקשור עם מלך המשיח וביאתו, היינו שבפרק י"א מבאר הרמב"ם מהו ענינו של מלך המשיח: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים כו'" שהוא יביא את השלימות במצות והלכות התורה[72], לאחר מכן בפרק י"ב מדבר הרמב"ם על מצב העולם שישרור בהתאם לזה, וכמו שמסיים[37] שישראל יהיו "פנויין בתורה וחכמתה כו' ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה כו' ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים וכו'" (ועיקר)[74] שקיום המצוות והלכות התורה יהיו בעולם שכמנהגו נוהג.

יב

ע"פ כהנ"ל תובן גם שיטת הרמב"ם בהבנת פסוקי התורה ומאמרי חז"ל שונים בענין היעודים כו' דלעתיד:

אותם יעודים ונבואות הקשורות במשיח עצמו, מעשיו **שלו**, ומה שיתרחש בעולם כתוצאה מביאתו — מפרש הרמב"ם שאינם ענין של ביטול מנהגו של עולם, ולכן הוא מפרש את הפסוק "וגר זאב עם כבש גו'" שכתוב בהמשך ל"**ויצא חוטר מגזע ישי**" גו' שאינו אלא "משל וחידה" [ומבאר בפירוש את המשל וחידה של הפסוק "שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם", ואע"פ שממשיך "וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים" ואינו מפרש את הנמשלים, ואדרבא מסיים "ובימות המשיח יודע לכל לאיזה דבר הי' משל", כי עיקר כוונתו להסביר שבפסוק זה שבא בהמשך ל"ויצא חוטר גו'" מבואר ענינו של משיח, שלא יהיו לישראל שום בלבולים מאוה"ע ובמילא "יהיו פנויין בתורה וחכמתה כו'"[76].

משא"כ פסוקי ומאמרי רז"ל שאינם באים בהמשך למשיח וביאתו, אלא מדברים על נבואות ויעודים שיהיו לעתיד לבא, כולל גם האמור לעיל: "והשבתי חי' רעה מן הארץ" ומאמרם ז"ל הנ"ל "אילני סרק עתידים להיות עושים פירות" אכן מפרש הרמב"ם שאינם משל אלא כפשוטם, וזה יהי' בתקופה מאוחרת יותר בזמן ימות המשיח עצמם[77].

יג

מעתה הרי אין מחלוקת בין התו"כ לגמ' כתובות, אלא שבגמרא כתובות מיירי בתקופה הראשונה **שבה** יהי' — לדעת מ"ד זה — חידוש (נס) בארץ ישראל, ולכן נקטו "עתידין כל אילני סרק **שבא"י שיטענו** פירות" לשון המורה על ענין שאינו טבעי, אלא ענין מיוחד ובארץ ישראל דוקא.

משא"כ בתורת כהנים שאמרו שם "אף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות" ושכך יהא **טבע** האילנות בכל העולם, מיירי בתקופה השני' של ימות המשיח, שאז יחול שינוי וחידוש במעשה

בהשגת הראב"ד בהל' מלכים: "והלא בן כוזיבא הי' אומר אנא הוא מלכא משיחא ושלחו חכמים לבדקו אי מורח ודאין או לא וכיון דלא עביד הכי קטלוהו" (סנהדרין צג, ב). ובני"כ שם (מגדל עוז, כסף משנה, רידב"ז (בתירוץ שני), לח"מ) תירצו שאגדות חלוקות הן, כי באיכ"ר (עה"פ בלע ה' ולא חמל — ב, ב. וכ"ה בירושלמי תענית פ"ד ה"ה) איתא — דלא כבגמ' — שאומות העולם הרגוהו ולא **חכמים**, והרמב"ם פסק כדיעה זו.

ואף דאפושי מחלוקת לא מפשינן, ובפרט מחלוקת **במציאות** — מי הרג את בן כוזיבא?

י"ל דאין מחלוקת במציאות, לכו"ע (גם לדעת הגמ' והראב"ד) נהרג לפועל ע"י אומות העולם; ולכו"ע (גם להרמב"ם**) היו מחכמי הדור שסברו שאינו משיח, וכמו ר' יוחנן בן תורתא שאמר לר' עקיבא: "עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא בא" (ירושלמי ואיכ"ר שם) **והם** שלחו לבדוקו אם הוא מורח ודאין, וכשראו שאינו מורח ודאין, ולפי **דעתם** (משא"כ לדעת רע"ק וכן פסק הרמב"ם) ה"ז סימן שאינו מלך המשיח, ומכיון שעשה מלחמות עם העמים לפי שחשב שהוא המלך המשיח אף שלא מורח ודאין (כי סבר כר"ע) ונפלו רבים מבני"י וכו' — יש לו דין רודף (ראה סנהדרין עג, א. וש"נ) שצריך להרגו. אבל בפועל אוה"ע הרגוהו. ובסגנון לשון הרדב"ז שם: "יוש לפרש הא דאמרינן בפרק חלק, כיון דחזיוהו דלא מורח ודאין קטלוהו כלומר רפו ידיהם ממנו ובאו **הגויים** והרגוהו"***.

ומחלוקת הרמב"ם והראב"ד בזה היא****: לשיטת הרמב"ם (ע"פ דעת רע"ק) שמשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים — הרי פשוט שנהרג לא מחמת שלא הי' מורח ודאין, שהרי גם מופת זה אינו צריך להראות (בתחילת ביאתו). ולכן כתב "שנהרג **בעונותי**". והראב"ד שפוסק (ע"פ הגמ' סנהדרין ודעת ר"י בן תורתא) שמשיח **צריך** לעשות אותות ומופתים מיד בתחילת התגלותו — ס"ל שנהרג מחמת שלא הי' מורח ודאין, ואע"פ שבפועל הרגוהו אוה"ע, גברא קטילא (ע"י פס"ד ב"ד) קטלו (כרדב"ז לעיל) ואולי

בדפוס רומי ר"מ "הגוים". וראה לעיל הע' 5.

) ומ"ש הרמב"ם (בהל' מלכים) "ודימה הוא **וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיחי" — עכצ"ל שכוונת הרמב"ם היא רק **שבתחילה** "דימו" **כל** חכמי דורו שהוא משיח, אבל אח"כ כמה מהם הסיקו שאינו משיח (כמפורש בחז"ל, כבפנים ההערה), אלא שהרמב"ם לא פסק כמותם.
גם י"ל שהרמב"ם ס"ל **שרוב** חכמי ישראל, או ע"פ "גדולי החכמים" (כלשונו בהל' תעניות שם) סברו כרע"ק, ולכן כתב "כל". ולהעיר שבא' מכת"י הרמב"ם, הלשון "ודימו הוא וחכמי דורו", בלי תיבת "כל" (ע"ד לשונו בהל' תעניות שם).

***) ובתשובות הרמב"ם פאר הדור סי' רכה: ורז"ל אמרו בסנהדרין פ"ח שחכמי ישראל הרגוהו על שאמר שהוא משיח והוא לא הי' מורע דוד.

****) ראה כס"מ, דהא דאמרו בפרק חלק אתיא דלא כשמואל בר' ורבינו סובר כשמואל בר'.

יתירה מזה — כשאין ב"ד יכולים לקיים עונש שפסקו מקיימין אותו ע"י אחר (טושו"ע חו"מ סי"ב ובני"כ שם) — משא"כ להרדב"ז דקשה מגט, ש"אם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול" אף שלא בטל (רמב"ם הל' גירושין ספי"ב).

71) ומה שאעפי"כ מתחיל ברפי"ב "אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו'" הרי מדייק וכתב (לא "אל יעלה על **הדעת**", ע"ד הל' בפי"א שם, כי"א) "על **הלב**"* — שאינו בא לשלול קס"ד **בדעת** שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, כי"א אף **שבדעת**, עד כמה ששכלו ודעתו משיגים מעלת וענין המשיח (ובמילא — דימות המשיח) — אינו שולט ומושל עד לביטול מנהגו של עולם,
בכ"ז אפשר אשר מצד אה"ר ותשוקת הלב להמעלות ד"ישכיל ירום ונשא וגבה מאד" (ישעי' ב, יג. וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב ולקמן כאן. שער האמונה לאדמהאמ"צ פנ"ו ואילך. ביאוה"ז כב, ג) יעלה על לבו שיבטל דבר ממנהגו של עולם. וג"ז בא לשלול. ואכ"מ.

ולהעיר שבכת"י תימן גם כאן הלשון "על הדעת".

72) ראה בארוכה לקו"ש חי"ח ע' 277 ואילך. וש"נ (נדפס בקונטרס זה).

73) פי"ב ה"י-ה"ה.

74) להעיר משני הפירושים בענין: והנשיאים הביאו (יומא עה, סע"א. תיב"ע ויקהל לה, כז (רבינו בחיי שם). פרש"י שם מספרי נשא ז, ג. ועוד) חטים שירדו בעבים (מנחות סט, ב. רש"י ותוס' שם). ועוד.

75) ישעי' יא, א ואילך.

76) ולהעיר מדיוק לשון הרמב"ם "וכן כל כיוצא באלו הדברים **בענין המשיח** (ולא בימות המשיח) הם משלים".

77) ומה שהרמב"ם כתב בפירוש המשניות (סנהדרין בהקדמה לפ' חלק) דמחז"ל שבת (ל, סע"ב) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, הפי' "לפי שבנ"א אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומזומן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל . . ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה על תלמידו כשלא הבין דבריו וחשב שהוא על פשוטו והשיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמיתית והראי' על שלא השיב לו על אמתתו — מה שהביא ראי' אל תען כסיל כאולתו'". — שמפרש דלא כפשוטו, אף שבפשטות מזה שאחרי לי' ר"ג משמע שכוונתו כפשוטו — כי הכתוב "יהי' פיסת בר בארץ" (תהלים עב, טז) שממנו למדו ש"עתידה כו'" — בא בהמשך להכתוב (שם, א) לשלמה אלקים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך דקאי על מלך המשיח. ועד"ז הוא בנוגע לשאר המימרות בשבת שם לפנ"ז — אף שבכולם אחרי לי' (שמשמע שהכל כפשוטו), כי בכל הפסוקים מדובר בהמשך לביאת מלך המשיח והגאולה שעל ידו, ולא סתם תיאור מצב שיהי' בעולם בפ"ע.

בראשית, וממילא ישתנה **טבעו** (גם) של אילן הסרק להוציא פירות.

יד

מובן עפ"ז שאין פסקי הרמב"ם סותרים, שמה שכתב "אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד" קאי **בתקופה** הראשונה של ימות המשיח, ואילו מש"כ "כל הנביאים כולן (לא) ניבאו (אלא) לימות המשיח כו'" קאי בתקופה המאוחרת בימות המשיח.

ואתי שפיר גם מש"כ שהיוצא בכלי זיין בשבת חייב חטאת, כי הפסוק "וכתתו חרבותם לאתים" המדבר על מצב העולם שיהי' לעתיד לבא, מפרש הרמב"ם כפשוטו ולא דרך משל בלבד, וזה יהי' כאמור בתקופה מאוחרת יותר בימוהמ"ש, וכיון **שבאותה** תקופה בטלים כלי זיין[78], הרי זו הוכחה שכלי זיין אינם תכשיטים.

טו

הנה בברכות שם אמרו בהמשך לגמ' הנ"ל (כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימוהמ"ש כו'): ואמר ר' חייא כו' כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלקים זולתך, ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין[80], ומכיון שב' המימרות של רחב"א אר"י באו כאחד, משמע דשייכים אהדדי, היינו שלשיטתו ש"כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו'" צריך לומר גם ש"כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבע"ת כו'", לא כר' אבהו (ולא כשמואל).

אולם הרמב"ם אע"פ שכתב "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח כו'" מ"מ פסק[81] "אמרו חכמים מקום שבע"ת עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו'", ולהנ"ל מובן, שלא אמר רחב"א אר"י שצדיקים גדולים מבעלי תשובה, אלא לשיטתו שגם בתחלת ימות המשיח יהי' ביטול מנהגו של עולם ועל זה "נתנבאו כל הנביאים", אבל לשיטת הרמב"ם שבתחלת ימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, הרי אי"ז מכריח שצדיקים גדולים מבעלי תשובה[82].

טז

לא שלאחרי כל הנ"ל עדיין צריך ביאור: כיון שגדר ימות המשיח (שבא בהמשך לביאת המשיח) קשור לדעת הרמב"ם בכך שעולם כמנהגו נוהג, מנין ההכרח שבימות המשיח עצמם תהי' תקופה נוספת שבה ייבטל מנהגו של עולם? ועוד (ועיקר) מהי אותה סיבה שתביא ותגרום לחידוש נפלא זה של הנהגת התקופה השניה?

ויובן בהקדם דברי הרמב"ם באגרת תחיית המתים שלו[83] שמה שפירש את היעודים דלעתיד (וגר זאב עם כבש וכיו"ב) שהם דרך משל וחידה "אין דברנו זה החלטי כו'[84] שהם משל" ואפשר שיתקיימו כפשוטם[85]. ולכאורה לפמשנ"ת (יא-יב) הרי **הכרח** לפרש את היעודים הקשורים במשיח וביאתו שאינם ביטול דבר ממנהגו של עולם, לפי **שגדרו** של משיח הוא לפעול בעולם כפכי שהוא "כמנהגו נוהג" דוקא כנ"ל!

יז

יש לומר בזה דהנה ידועים דברי הגמ'[86] לגבי סתירת הפסוקים: "כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתיב[88] עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני רוכב על חמור" (ועד"ז מתרצת הגמ'[89] סתירות של פסוקים אחרים וכיו"ב), ומובן מזה לגבי שאר ענינים שבימות המשיח, שבשעה שישראל יהיו במצב של "זכו" יהיו כל הענינים באופן אחר לגמרי, אופן נסי[90], [שזהו אחד מאופני התיווך במחלוקת לגבי בנין המקדש דלעתיד: שבכמה מקומות איתא[91] שהמקדש השלישי "בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים[92]" ובמק"א נאמר[93] (וכן פסק הרמב"ם[94]) שמשיח בונה מקדש, שזהו תלוי בשני אופני גאולה הנ"ל, אם "זכו" הרי "יגלה ויבוא משמים" משא"כ אם "לא זכו" יהי' הבנין בידי אדם[95] (ע"י משיח[96])].

וזה שבס' היד, ספר "הלכות הלכות" פסק הרמב"ם שלא יהי' ביטול דבר ממנהגו של עולם, הוא כיון שענין משיח וביאתו והגאולה בכלל, הוא הלכה, הלכה ברורה ופסוקה, וכך הוא גם האופן בזה שהוא אינו תלוי באופן דמעשה בנ"א (משא"כ הגאולה באופן דארו עם ענני שמיא וכיו"ב שתלוי בזה שישראל הם במצב של "זכו" שאינו ברור ומוחלט כי הכל בידי שמים חוץ מיר"ש[97] והרשות לכל אדם נתונה כו'[98]), ולכן הרמב"ם מתאר את הגאולה באופן כזה שהוא **הלכה, מוכרח** להיות (ללא תלות במצבם של ישראל).

---

78) משא"כ בתקופה הא' דימוה"מ, אף שגם אז "לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה" (רמב"ם הל' מלכים ספי"ב) – אין ראי' שכלי זיין **יבטלו**, כי אם, שמכיון "שהטובה תהי' מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר" (כהמשך לשון הרמב"ם שם) "לא יהי' רעב ומלחמה" **בפועל**, אבל לא שישתנה **טבע** בנ"א, ויבטלו הכלי זיין. ולהעיר מ"ויקומו נא הנערים **וישחקו** לפנינו" (ש"ב ב, יד) – בכלי זיין (חרב) אבל באופן של שחוק (לראות מי מלומד בשימוש בחרב יותר, ועד שפך דם) ולא מלחמה (מצו"ד שם ועוד). וראה כלים רפכ"ד.

79) וי"ל דלר' אבהו עין לא ראתה אלקים זולתך – על בע"ת נאמר.

80) גירסת הרמב"ם (הל' תשובה דלקמן בפנים): אין צדי"ג יכולין לעמוד. וכ"ה בדק"ס ברכות שם מ"גליון". ובכ"מ בדא"ח "צ"ג אין יכולין לעמוד (שם)".

81) הל' תשובה פ"ז ה"ד.

82) טעמו של הרמב"ם לפסוק כרב אבהו (וכן מובא בפשיטות בכמה מקומות בדא"ח) – ראה לקו"ש חי"ד ע' 361 ואילך.

83) אות ו'.

84) כ"ה בתרגום קאפח. ובתרגום ר' שמואל אבן תיבון "אין דברנו זה **גזירה**".

85) ע"י"ש בפרטיות.

86) סנהדרין צח, א.

87) דניאל ז, יג.

88) זכרי' ט, ט.

89) סנהדרין שם.

90) ראה כו"פ (וי"ד סקי"י סוף בית הספק); אוצר בלום לע"י סנהדרין שם – שבזה תלוי ג"כ אם אליהו בא מאתמול לפני ביאת המשיח. וראה רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ב.

91) פרש"י סוכה מא, סע"א. ר"ה ל, סע"א. וכ"ה בתוס' סוכה שם. שבועות טו, ריש ע"ב ד"ה אין, ומסיים "וכן מפרש במדרש תנחומא" (וי"ל שהכוונה לתנחומא פקודי יא). זח"א כח, א. ח"ב נט, סע"א. קח, סע"א. ח"ג רכא, א. ילקו"ש תהלים רמז תתמא בסופו. רמז תתמח בסופו. וראה תנחומא (באבער) בראשית יז (בסופו).

92) לי' רש"י סוכה שם.

93) ירושלמי מגילה פ"א ה"א. ויק"ר פ"ט, ו. במדב"ר פי"ג, ב. וראה גם ירושלמי פסחים פ"ט ה"א (תוספתא פסחים פ"ח, ב) – לגי' ופי' המניח מצוה שפ.

94) הל' מלכים רפי"א ובסופו.

95) עפ"ז מתורצת ג"כ הדיעה הנ"ל שהמקדש יגלה ויבוא משמים, ולכאורה: הרי מסופר במדרש (ב"ר ספס"ד) ש"בימי ריב"ח גזרה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ"ק הושיבו כו' והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם כו'" כדי לבנות ביהמ"ק (ולא ציפו שיגלה ויבוא משמים) – **ותמוה** דעה הנ"ל, שה"ז מעשה רב שיבנה בידי אדם (וראה גם מנ"ח מצוה צה) – אלא דבימי ריב"ח הי' מצב דלא זכו (וכדמוכח מזה גופא שהיו זקוקים לזה שתגזר מלכות **הרשעה**), ולכן הי' ביהמ"ק נבנה ע"י בנ"א דוקא.

96) כלשון הרמב"ם שם. והוא דעת ר' אליעזר בויק"ר ובמדב"ר שם – משא"כ בשאר מקומות הנ"ל (הערה 93) לא נאמר שיהי' ע"י משיח דוקא. ובזה מתורץ זה שבימי ריב"ח רצו לבנות ביהמ"ק בלא משיח – כי זה שמשיח (דוקא) יבנה ביהמ"ק הוא חידוש התלמיד ותיק – ר"א שהי' **לאחר** זמן ריב"ח.

97) ברכות לג, ב.

98) רמב"ם הל' תשובה רפ"ה.

יח

ב עומק יותר: זה שהרמב"ם מתאר את הגאולה באופן שלא יהי' ביטול דבר ממנהגו של עולם הוא (לא משום שמתאר את הגאולה שתבא באופן של "לא זכו" ח"ו אלא) משום שהוא מפרש שמה שאמרו חז"ל שבמצב של "זכו" יהיו כו"כ עילויים בהנהגה נסית כו', הרי זה ענין **נוסף** לעצם גדרו של משיח.

כלומר: מצד גדרו של משיח וביאתו הסדר הוא של עולם כמנהגו נוהג, כי כאמור חידושו של ביאת המשיח **בהלכה** הוא שעל ידו תבא שלימות קיום מצות והלכות של תורה (שקשור בעולם שכמנהגו נוהג). אלא שבשעה שישראל הם במצב נעלה של "זכו" יהי' ענין **נוסף**, שהקב"ה יראה נסים וכו' להראות **תוספת** החביבות והמעלה של ישראל.

[ועד"ז בענין תיווך הנ"ל בבנין המקדש דלעתיד: הפירוש בזה הוא (לא שמה ש"יגלה ויבוא משמים" **סותר** ל"משיח בונה מקדש" אלא) שמצד גדר **ההלכה**, ענין בנין ביהמ"ק הוא חיוב מצוה **על ישראל**, וכמש"נ **ועשו** לי מקדש[99], ולכן פוסק הרמב"ם שמשיח – שעל ידו "חוזרים[100] כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם" ומונין מלך (ואח"כ) בונה ביהמ"ק[101] – מלך המשיח יבצע את מצות בנין ביהמ"ק, ומצב זה של "זכו" פועל **הוספה**, שבתוך ה"מקדש דלמטה" יבא ויתלבש ה"מקדש דלמעלה" ש"יבא ויגלה משמים"[102].

יט

ו עפ"ז מובן ההכרח לתקופה השני' שבימות המשיח, כי לאחר ביאת המשיח (באיזה אופן שהוא) שלא יהי' לישראל "נוגש ומבטל"[103] ש"אינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן"[104], ואדרבה יהיו "פנוין בתורה וחכמתה[103]" עד שאפילו "עסק כל **העולם** (כל האומות) יהי' "לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים כו' כמים לים מכסים"[105], שזהו שלימות המצב של "**זכו**" – הרי זה יביא **בהכרח** לתקופה השני' (בימות המשיח גופא) בה יהי' ביטול מנהגו של עולם, ההנהגה הנסית (כולל הענין היסודי – כלשון הרמב"ם[106] – תחיית המתים).

ולכן, בספר היד, שבו מסביר הרמב"ם את גדרו של משיח וביאתו ע"פ **הלכה**, הוא מסביר איך יהי' מצב העולם בזמן ואופן של "עולם כמנהגו נוהג" (בהתאם לענינו וגדרו של משיח).

אבל באגרת תחיית המתים הוא **מוסיף** (ביאור בספר היד) כי "אין דברנו זה החלטי" שהרי במצב של "זכו" הרי עוד בהיותם בגלות תהי' בפועל, **מיד** בתחלת הגאולה הנהגה מיוחדת מלמעלה של ביטול מנהגו של עולם, וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו **נפלאות**[107].

---

99) ראה רמב"ם הל' ביהב"ח בתחלתן: ועשו לי מקדש כו' בנין העתיד להבנות כו'.
100) רמב"ם הל' מלכים רפי"א.
101) רמב"ם הל' מלכים בתחלתו. וראה לקו"ש חט"ז ע' 304 והערה 49 שם.
102) ראה גם לקו"ש חי"ח ע' 418 ואילך ובהנסמן שם.
103) רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ד.
104) רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב.
105) רמב"ם סוף הל' מלכים. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 246 ואילך.
106) פיה"מ בהקדמתו לפי' חלק: הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע"ה. ובתרגום קאפח: מיסודות תורת משה רבינו. וראה לעיל הערה 61 המשך לשונו.
107) מיכה ז, טו. וראה זח"א השמטות סכ"ה. אוה"ת להצ"צ (נ"ך כרך א') ע' תפז סק"ז-ח.

סימן ד

ביאת אליהו

א

ב קשר עם סיום ספר הי"ד להרמב"ם בשנה זו ביום העשירי[1] בשבט[1],

— שבו מסיימים רבים מישראל מחזור שלישי[3] דלימוד הרמב"ם[4] ע"פ המנהג שנתפשט ונתקבל בתפוצות ישראל[5] ללמוד ג' פרקים בכל יום (ובמקביל — סיום מחזור שלישי בלימוד ספר המצוות, גם ע"י נשים וטף), ובו מסיימים גם מחזור ראשון[4] דלימוד הרמב"ם בסדר הלימוד דפרק אחד ליום —

מן הראוי להתעכב על סיום הרמב"ם בענין הקשור עם אחדותם של ישראל, שכן, ע"ז שרבים מישראל בכל קצוי תבל מתאחדים בלימוד הרמב"ם — "משנה תורה"[7], "מקבץ לתורה שבעל פה כולה"[7], "הלכות הלכות"[7] דכל התורה כולה (גם ההלכות שאינן נוהגות בזמן הזה — משא"כ בשאר ספרי הפוסקים, עד לשו"ע) — נעשית אחדותם של כל ישראל בתכלית השלימות, ע"ז שמתאחדים בלימוד הכולל כל התורה, שלימות התורה[9].

ב

ב בפרק האחרון ד"הלכות מלכים ומלחמות ומלך המשיח"[9], שהוא גם סיום וחותם ספר הי"ד — כותב הרמב"ם כמה פרטים בנוגע לסדר דימות המשיח, וביניהם גם ענין הקשור עם אחדותם של ישראל, וז"ל[10]:

"יראה מפשוטם של דברי הנביאים שבתחלת ימות המשיח תהי' מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר[11] הנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו'. ואינו בא לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא, ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות, ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם, שנאמר[12] והשיב לב אבות על בנים".

וממשיך, "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו".

וצריך להבין:

א) בהלכה שלאח"ז[13] כותב הרמב"ם "בימי המלך המשיח .. יתייחסו כולם על פיו .. ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם, שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני, אבל אינו אומר על שהם בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד, שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה".

וע"פ הידוע גודל הדיוק בלשון הרמב"ם, "בלשון ברורה ודרך קצרה"[7] — אינו מובן: מדוע בנוגע לאליהו כותב הרמב"ם "**אינו בא** .. לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין"[14] — לכאורה, הול"ל "**אינו אומר** על מי שהוחזק כשר שהוא פסול, ולא על מי שהוחזק פסול שהוא כשר", כהלשון בהלכה שלאח"ז "**אינו אומר** כו'", ומדוע משנה וכותב "**אינו בא** כו'"?

ב) המשך ההלכה, "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו" — הרי, הפלוגתא (לכאורה) אינה אלא בנוגע **לזמן** ביאתו ("קודם מלחמת גוג ומגוג", או "קודם ביאת המשיח", כלומר, בסמיכות לביאת המשיח ממש), אבל, גם לדעתם "אינו בא לא לטמא הטהור וכו' אלא לשום שלום בעולם", וא"כ, הו"ל לכתוב בְּסדר שונה: לכל לראש — בנוגע לזמן ביאתו, "קודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא כו'", "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו", ולאח"ז בנוגע לפעולתו של אליהו — "אינו בא כו' אלא לשום שלום בעולם", ומדוע כותב בשינוי הסדר — להביא את הדעה הנוספת בנוגע לזמן ביאתו (לא בענין שבו פליגי, אלא) **לאחרי** אריכות הדברים בנוגע לפעולתו, אף שבענין זה לא פליגי?!

ג

ו יובן בהקדים שאלה נוספת — כיצד יתכן פלוגתא אם אליהו יבוא "קודם מלחמת גוג ומגוג" או "קודם ביאת המשיח", הרי זה היפך

---

1) "העשירי יהי' קודש" — לשון הכתוב בחוקותי כז, לב. וראה סי' תבהיר סקי"ג. ובהנסמן בלקו"ש חי"ו ס"ע 290.

2) ומגלגלין זכות ליום זכאי — יום ההילולא דכ"ק מו"ח אדמו"ר, שביום זה, "כל מעשיו ותורתו ועבודתו אשר עבד כל ימי חייו .. מתגלה ומאיר בבחי' גילוי מלמעלה למטה .. ופועל ישועות בקרב הארץ" (אגה"ק סי' ז"ך וכ"ח. וראה גם סידור (עם דא"ח) שער הל"ג בעומר (דש, סע"ב ואילך). ובכ"מ).

3) ד"בתלת זימני הוי חזקה" (ב"מ קז, ריש ע"ב. ש"נ).

4) להעיר מהרמז בפרשת השבוע דהשבת שממנו מתברך העשירי בשבט (ראה זח"ב סג, ב. פח, א) — "רבות **מופתי בארץ מצרים**" (בא יא, ט), ר"ת **רמב"ם** (כדאיתא בספרים).

5) ראה רמב"ם הל' ממרים פי"ב ה"ב.

6) שע"ז נעשה פתיחת הענין כו', התגברות על "כל התחלות קשות" (מכילתא ופרש"י יתרו יט, ה. וראה לקו"ש חי"ב ס"ע 74 ואילך).

7) לשון הרמב"ם בהקדמתו לספר הי"ד.

8) ראה קונטרס משיחות אחש"פ והתוועדויות שלאח"ז תשד"מ (לקו"ש חכ"ז ע' 229 ואילך).

9) כ"ה לשון הכותרת לפרקים י"א וי"ב דהל' מלכים בדפוס ויניציאה (רפד. שי).

10) הלכה ב.

11) מלאכי ג, כג.

12) שם, כד.

13) הלכה ג.

14) אף שי"ל בפשטות שהעתיק לשון המשנה, כדרכו בכ"מ.

הכלל[15] שלא תתכן **פלוגתא במציאות**?!

ועד"ז נשאלת אותה שאלה בנוגע לענין ד"אינו בא כו' אלא לשום שלום בעולם":

מקור דברי הרמב"ם הוא – בסיום מסכת עדיות[16]: "א"ר יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, אלא לרחק המקורבין בזרוע (שהכל מחזיקים אותם בפסולים אלא שנתקרבו בזרוע[17]), ולקרב המרחוקין בזרוע .. רבי יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק (המשפחה הכשרה שנתרחקה בזרוע הוא מקרב, אבל אינו מרחק אותה שנתקרבה בזרוע[17]). רבי שמעון אומר להשוות המחלוקת. וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליי הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". ופסק הרמב"ם כדברי חכמים[18].

והנה, בפירוש ד"ההלכה למשה מסיני" – דלכאורה, ב"ההלכה למשה מסיני .. הפירושים המקובלים מפי משה .. אין מחלוקת בהם בשום פנים"[19] – מבאר הרמב"ם בפירוש המשנה:

"לא נשמע ממשה רבינו ע"ה זה הלשון, אבל נשמע ממנו זה הענין, לפי שמשה סיפר בביאת המשיח ולשון התורה, אם יהי' נדחך בקצה השמים וגו'[20] ושב ה' אלקיך את שבותך וגו'[21] ומל ה' אלקיך וגו'[22], וזולת זה, והגיד להם גם כן מפי הגבורה בהקדמותיו וסיבותיו, ושיקדים אותו האיש לישר לו הארץ, והוא אליהו, והודיע להם שהאיש ההוא לא יוסיף ולא יגרע בתורה, אבל **יסלק ויסיר החמסים** בלבד, ואין בזה מחלוקת ולא הכחשה, אבל נפלה מחלוקת ברעות שיסיר, מה הם כו'".

ועד"ז בנוגע לפלוגתם בפירוש הפסוק[23] "והשיב לב אבות על בנים וגו'"[24]:

לדעת ת"ק ור' יהודה – "עתיד לומר ברוח הקודש זה מבני בניו של זה", כלומר, שהפסוק קאי בעניני **יוחסין**, "אלא, שזה אומר לרחק ולקרב, וזה אומר לקרב ולא לרחק, לפי שסברתו שאין החמס אלא לרחק הכשר בלבד, וזהו שבא להסיר",

ולדעת ר"ש – "אבות אלו החכמים ובנים אלו התלמידים, שיהי' לב כולם שוה ולא יפול ביניהן מחלוקת".

ולדעת חכמים – "אתיא קרא כפשטי' לב אבות על בנים, ולא הוצרך לפרש"[25], או כדברי הרמב"ם בפירוש המשנה, "אבל חכמים אומרים אין עושק ביוחסין, כל הנקרא בשמו, הכל יתייחסו אל האמת, והתורה היא אב הכל, אבל המעקשות והרעות הם השנאות שבין בני אדם, לפי שהם חנם, והוא חומס בשנאתו, והוא אמרם לעשות שלום בעולם"[26].

אמנם, סוכ"ס הרי זו **פלוגתא במציאות** – שהרי, לדעת ת"ק ירחק את המקורבין בזרוע ויקרב את המרוחקין בזורע, לדעת ר' יהודה יקרב ולא ירחק, ולדעת ר"ש וחכמים לא ירחק ולא יקרב אלא יעשה שלום בעולם?!

ד

יש לומר הביאור בכל זה – בהקדמה, שבביאת אליהו הנביא לעתיד לבוא ישנם ב' אופנים:

א) כחלק ושלב (התחלה) **דגאולה**, שעז"נ "הנה אנכי שולח לכם את אליי הנביא לפני בוא יום הגדול והנורא",

ב) כענין בפ"ע שעדיין אינו חלק ושלב דגאולה, כלומר, גם לאחרי שיבוא בפועל, ויעשה כמה פעולות כו', אין זה עדיין חלק ושלב דגאולה, אלא ענין בפ"ע – ע"ד ובדוגמת ענינו ופעולותיו בזמן התנ"ך[27], דברי נבואתו לאחאב, המאורע עם נביאי הבעל בהר הכרמל, וכיו"ב בכל פרטי הענינים שנאמרו בתנ"ך ובתושבע"פ אודות דברי ימי חייו של אליהו הנביא, לפני ש"יעל אליהו בסערה השמים"[28] (בגופו ממש[29]), ועד"ז (ועיקר בנדו"ד שהוא לאחר עלותו השמים) כו"כ ענינים ומאורעות בזמנים שלאח"ז, כמבואר במדרז"ל, ובמיוחד – בתנא דבי אליהו זוטא ותנא דבי אליהו רבה.

והפלוגתא היא בפירוש הפסוק ד"הנה אנכי שולח לכם את אליי וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו'" – מה הם הענינים שנכללים בביאת אליהו כחלק ושלב דגאולה, כדלקמן.

ה

ה פלוגתא במשנה – אם בא לרחק ולקרב, לקרב אבל לא לרחק, או לעשות שלום בעולם:

ע"פ האמור שלא תתכן פלוגתא במציאות – הרי, לכו"ע ירחק את המקורבין בזורע ויקרב את המרוחקין בזורע [ורק משפחה שנטמעה מחמת שלא נודע פסולה, יניחנה בכשרותה,

---

15) ראה שד"ח מערכת כללים כלל קסד.

16) ויש לקשר עם יום ההילולא דכ"ק מו"ח אדמו"ר (כנ"ל הערה 2) – כידוע המנהג לעשות סיום מסכת ביום ההילולא, שאז עושין שמחה לגמרה של תורה (רמ"א – או"ח סתקנ"א ס"י. יו"ד סו"ס רמו).

ולהעיר שמסכת עדיות נקראת "בחירתא" (ברכות כז, א (ובפרש"י). וש"נ) כלומר, הלכות מובחרות. וי"ל שענין זה מרומז בשם "עדיות" – (גם) מלשון **עידית**".

17) פי' הרע"ב.

18) כס"מ כאן.

19) רמב"ם בהקדמתו לפיהמ"ש. וראה הל' ממרים פ"א ה"ג.

20) נצבים ל, ד.

21) שם, ג.

22) שם, ו.

23) ראה ליקוטים למשניות, שבהבאת הפסוק רמז התנא תירוץ לשאלה הנ"ל, "דאם הוא הלכתא קרא ל"ל, אלא, דההלכה לא היתה רק שאליהו יבוא להסיר החמסים, ובאיזה חמסים היינו דפליגי בפירושי' דהך קרא, ובזה לא תקשי היכי פליגי על ההלכה".

24) ראה פי' הרע"ב והתוי"ט.

25) פי' התוי"ט.

26) ובפירוש הראב"ד – "להשוות את המחלוקת שיש בין החכמים בדברי תורה .. דריש מהני קראי דלעיל דכתיב זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים, וכתיב בתרי' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו', והשיב לב אבות על בנים וגו', כלומר, על החוקים והמשפטים ישוה לב האבות עם לב הבנים שלא תהי' עוד מחלוקת ביניהם.

וחכמים אומרים לעשות שלום בעולם, כלומר, לעשות שלום לישראל מן האומות ולבשר אותם על ביאת הגואל, וזה יום אחד לפני ביאת המשיח, והיינו דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליי הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, כלומר, לב האבות והבנים אשר נפל בם מורך מפחד וברחו אלה פה ואלה פה מפני צרותם, ישוב אותו היום לגבורתו, וישובו אלה את אלה ויתנחמו זה בזה".

27) ראה מלכים א' יז, א ואילך.

28) מלכים ב' ב, יא.

29) ראה אנציקי' תלמודית בערכו (ע' ו'). **וש"נ**. ביאור מעלה זו בפנימיות הענינים – ראה ספר הליקוטים (דא"ח להצ"צ) ערך משה (ע' א'תריט ואילך). המשך תרס"ו ס"ע קנח ואילך. ובכ"מ (ע"ד החילוק דמשה ואליהו).

30) ברע"ב כאן "**אינו מרחק** אותה שנתקרבה בזרוע", ומפשטות הלשון משמע לכאורה שהמציאות היא שלא ורחק. צ"ע, דממה־נפשך: אם בזמן ביאת אליהו נטמעה כבר (לאחרי שנתקרבה בזרוע) ורק אלי' וכיו"ב יודע – מהי סברת התי"ק שירחק, ואם בזמן ביאת אליהו **נודע** עדיין שנתקרבה בזרוע – מהי סברת ר"י שלא ירחק. הרי לא נטמעה?! משא"כ את"ל שהפירוש הוא **שאינו בא** לרחק,

ביאת אליהו הנביא

"שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה", משא"כ כשנודע פסולה, אלא שנתקרבו בזרוע), והפלוגתא אינה אלא האם ענין זה הוא בכלל ד"יסלק ויסיר החמסים", שקבלה בידינו ממשה רבינו אודות ביאת אליהו בקשר למשיח, או שהפעולה דריחוק וקירוב הו"ע בפ"ע, ואינה שייכת לסילוק החמסים בביאת אליהו כחלק ושלב דגאולה.

לדעת ת"ק – ריחוק המקורבין בזורע וקירוב המרוחקין בזורע, שניהם בכלל החמסים הנ"ל שיסלק אליהו:

לדעת ר' יהודה – סילוק החמס הוא רק קירוב המרוחקין בזרוע, אבל ריחוק המקורבין בזורע – אף שאליהו יעשה זה[30] (שהרי רק משפחה שנטמעה נטמעה, משא"כ כשנודע פסולה, אלא שנתקרבו בזרוע), מ"מ, אין זה בכלל פעולתו לסלק החמס (וי"ל שס"ל **שקירוב** (בזרוע) אינו "חמסי");

ולדעת חכמים – "אין עושק ביוחסין", ובמילא, אף שאליהו יעשה זה, אין זה בכלל פעולתו לסלק החמסים, אלא, הפעולה דלסלק החמסים היא – "לעשות שלום בעולם".

ו

פסק הרמב"ם כחכמים – "אינו בא לא לטמא הטהור, ולא לטהר הטמא, ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם, שנאמר והשיב לב אבות על בנים":

הרמב"ם אינו יכול לכתוב שאליהו "אינו מטמא ומטהר פוסל ומכשיר כו'", שכן, במקרה שנודע הפסול (שלא שייך הדין ד"משפחה שנטמעה נטמעה") יפוסל ויכשיר כו',

ולכן, מדייק וכותב "**אינו בא** כו'", היינו שביאת אליהו – עלי' נאמר "הנה אנכי שולח לכם את אלי' גו'", ביחד עם הקבלה שיסלק ויסיר החמסים – אינה לטמא או לטהר, לפסול או להכשיר (אף שיתכן שיצטרך לעשות זאת בפועל – בהתאם לנסיבות כו'), אלא, **ביאת אליהו** היא – "לשום שלום בעולם, שנאמר והשיב לב אבות על בנים".

ז

ממשיך הרמב"ם, "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו":

ע"פ האמור לעיל, הרי, הפלוגתא אינה אלא מהי פעולתו של אליהו הנביא בסילוק החמסים, אבל, שייכותה של פעולה זו לאליהו ("הנה אנכי שולח לכם את אלי' גו' והשיב לב אבות על בנים גו'") – היא **לכו"ע**.

ועל זה מוסיף הרמב"ם "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת משיח יבוא אליהו" – שכל הפעולה שאליהו יסיר ויסלק החמסים ("והשיב לב אבות על בנים גו'"), הו"ע בפ"ע, כלומר, **פעולה** שיעשה אליהו הנביא, ואילו הענין דשליחות זו דאליהו, "הנה אנכי שולח גו' לפני בוא יום הוי' הגדול והנורא" – "קודם ביאת המשיח יבוא אליהו" לבשר ביאתו, כסוגיית הגמרא[31] ש"לפני ביאת בן דוד יבוא אליהו **לבשר**"[32] (אע"פ שיעמוד כבר לפנ"ז, "קודם מלחמת גוג ומגוג", ויעשה כמה ענינים כו').

ועפ"ז אתי שפיר כל פרטי הדיוקים והסדר כו' – בדברי הרמב"ם:

"יראה מפשוטן של דברי הנביאים .. שקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד[33] נביא לישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו'" – שמאורע (מציאות) זה הוא אליבא דכו"ע;

וממשיך, "ואינו בא כו' אלא לשום שלום בעולם, שנאמר והשיב לב אבות על בנים", כדעת המשנה שהקבלה אודות סילוק החמסים, "והשיב לב אבות על בנים", היא – בשייכות ליום הוי', ביאת המשיח (ובזה גופא – "לא לטמא כו' ולא לפסול כו' אלא לשום שלום בעולם", כדעת חכמים):

ומוסיף, "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת **המשיח** יבוא אליהו" (לבשר ביאתו) – שכל סילוק החמסים הו"ע בפ"ע, ואילו הענין דביאת אליהו לפני יום הוי' גו', הוא – "שקודם ביאת **המשיח** יבוא אליהו"[34].

ח

לתוספת ביאור – בהסבר וטעם פלוגתתם:

ב"גאולה" – יציאה ממצב של גלות – כמה אופנים וחילוקים כו', ביחס למצב שבו נמצאים לפנ"ז.

ולדוגמא:

בעת יצי"מ (ובפרט בעת מ"ת) בטלה המציאות והאפשרות דעבדות בנוגע לבנ"י, ונעשו בני־חורין, וע"ד ההלכה – כמ"ש[35] "כי לי בני ישראל עבדים", "ולא עבדים לעבדים"[36] (כפי שהאריך בזה המהר"ל מפראג[37]). כלומר, שגם בהיותם בגלות בבל, ועד"ז בגליות שלאח"ז, הרי, מציאותם האמיתית היא – בני חורין. וביחד עם זה, מובן וגם פשוט שאי־אפשר להשוות את מצבם של ישראל בזמן הגלות לגבי מצבם בזמן קיומה של מלכות בית דוד בארץ ישראל וכיו"ב.

ולא עוד, אלא שבאותו מצב גופא ישנם חילוקים **באישים** ביחס לצורך בגאולה, ולדוגמא: רבינו הקדוש, אף שהי' בזמן דמלכות רומי כו', הי' חבירו וידידו של אנטונינוס מלך רומי, ועד שנכללו ביחד – "שני גוים"[38], כמסופר במחז"ל[39], ופשיטא, שלא הי' שייך אצלו גזירת המלכות כו'. ולעומת זאת, רשב"י שלפניו, הוצרך להתחבא במערה י"ג שנה מפני גזירת מלכות רומי[40], וביחד עם זה, ידוע[41] מ"ש ר' הלל מפאריטש בשם רבינו הזקן, ש"לפני נשמות הגבוהות כמו רשב"י לא נחרב הבית כו'", כלומר, שמצד גודל מעלתו לא הי' אצלו ענין של גלות כו'.

ועד"ז בחיים הפרטיים דכאו"א מישראל: ענין הגאולה נעשה ע"י לימוד התורה, "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה"[42], ועד"ז

אף שירחק בפועל, כבפנים, או ששתי תקופות הן (ראה לקמן ס"ט).

31) עירובין מג, ב.

32) פרש"י שם.

33) ועפ"ז יומתק הלשון "**יעמוד** נביא כו' ואינו **בא** כו' אלא כו' **יבוא** אליהו" – שבתחלת הענין כותב "**יעמוד** נביא כו'", כי, עצם המציאות דעמידת הנביא ("קודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם") היא **לכו"ע**, גם לדעת החכמים שס"ל שהגדר ד"ביאת אליהו" הוא "שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו".

34) וי"ל באופן אחר קצת – שגם לדעה זו, נכלל "והשיב לב אבות על בנים" בגדר דביאת אליהו (ולא ענין בפ"ע), אלא, שס"ל שפירוש הכתוב (לא על ענייני יוחסין, ולא על לשום שלום בעולם, אלא) על "לישר ישראל ולהכין לבם".

אבל מפשטות לשון הרמב"ם, שבתחלת הענין ("יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם") מביא רק את התחלת הפסוק, "הנה אנכי שולח לכם אלי' וגו'", ואינו מסיים "והשיב לב אבות על בנים", והביאו רק כראי' לענין ד"לשום שלום בעולם" – משמע, שלדעת החכמים "שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו", הרי, ביאת אליהו אינה אלא בשייכות לקודם **ביאת המשיח** (ביום הוי' הגדול והנורא), ואילו הענין ד"והשיב לב אבות על בנים", הו"ע בפ"ע, כבפנים.

35) בהר כה, נה.

36) קידושין כב, ב. וש"נ. רמב"ם הל' שכירות פ"ט ה"ד.

37) בספרו גבורות ה' פס"א.

38) תולדות כה, כג ובפרש"י (מע"ז יא, א).

39) ע"ז יו"ד, א ואילך.

40) שבת לג, ב.

41) פלח הרמון שמות ז, א.

42) אבות פ"ו מ"ב.

43) אגה"ק ס"ד.

ע"י עבודת התפלה, ש"ניצוץ פרטי מהשכינה שבנפש כל אחד מישראל יוצאת מהגלות והשבי' לפי שעה בחיי שעה זו תפלה ועבודה שבלב"[43]. ואעפ"כ, ברכת הגומל על ענין של גאולה, היא – ב"חבוש שיצא מבית האסורים"[44] דוקא.

ומזה מובן, שגם ביחס לגאולה העתידה ישנם כמה חילוקי דרגות – בהתאם למצב שנמצאים לפנ"ז שממנו נגאלים.

ובענין זה תלוי הפלוגתא בכל הנ"ל – אם ביטול החמסים הוא חלק ושלב בענין הגאולה, או שזהו ענין בפ"ע (ע"ד ובדוגמת ענין פרטי בחיי הפרטיים או הכלליים של איש מסויים, או אפילו ענין כללי במהלך העולם), אבל, לא חלק מהגאולה דכלל ישראל – ביחס למצבם כו' של בעלי הפלוגתא.

*

ט

הנה, בהמשך להאמור לעיל ע"ד השלילה דפלוגתא במציאות – יש להוסיף שכן הוא בנוגע למ"ש הרמב"ם בתחלת הפרק:

"אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהי' שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעי'[45] וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ, משל וחידה, ענין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי גוים המשולים כזאב וכנמר .. ויחזרו כולם לדת האמת וכו'", ומסיים, "וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח, הם משלים, ובימות המשיח יודע לכל לאי זה דבר הי' משל, ומה ענין רמזו בהם".

והשיג עליו הראב"ד ממ"ש בתורה[46] "והשבתי חי' רעה מן הארץ", היינו, שלדעת הראב"ד, הפירוש ד"וגר זאב עם כבש גו'" הוא כפשוטו, כלומר, שינוי מנהגו של עולם.

וגם כאן נשאלת השאלה האמורה – כיצד תתכן פלוגתא במציאות?!

ונקודת הביאור בזה – כפי שכבר נתבאר בארוכה במק"א[47] – שבודאי גם לדעת הרמב"ם יהי' חידוש במעשה בראשית, שהרי אין לך חידוש במעשה בראשית גדול יותר **מתחיית המתים** – א' מי"ג העיקרים, יסוד מיסודי התורה[48], עד שהכופר בזה אין לו חלק לעוה"ב[49] (כפי שמאריך הרמב"ם באגרת תחיית המתים) – אלא, שזהו ענין בפ"ע, ואינו קשור בהכרח עם ימות המשיח:

כשם שבנוגע לביאת המשיח כותב הרמב"ם[50] "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח **צריך לעשות** אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם, או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו", היינו, יתכן אמנם שיעשה אותות ומופתים, אבל אין זה תנאי והכרח כו' בגדר ביאת המשיח, אלא ענין בפ"ע – כן הוא גם בנוגע לתקופה דימות המשיח, "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהי' שם חידוש במעשה בראשית", היינו, יתכן אמנם שיהי' חידוש במעשה בראשית, אבל, אין זה תנאי והכרח כו' בגדר דימות המשיח, אלא ענין בפ"ע.

ובזה גופא – ב' אופנים:

א) החידוש במעשה בראשית – כול הענין דתחיית המתים, ועד"ז שאר הענינים דשינוי מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית – יהי' בתקופה שני' דימות המשיח.

ב) יתירה מזה – כמ"ש הרמב"ם באגרת תחיית המתים[51], "ידע שאלו היעודים וכיוצא בהם שנאמר שהם משל, אין דברינו זה החלטי וכו'", כלומר, שאף שפסק בספר הי"ד שיעודים אלו הם "משל וחידה" – כותב בעצמו[52] שאין זה דבר החלטי, ויתכן שיהי' כפשוטו, היינו, שביאת המשיח תהי' בפועל באופן נסי, חידוש במעשה בראשית (אלא שאין זה מוכרח מצד הגדר דביאת המשיח) – וי"ל שתלוי באם יהיו ישראל במעמד ומצב ד"זכו"[53], אלא, שבספר הלכות הלכות פוסק כפי **המוכרח** מצד ההלכה שמשיח יבוא, משא"כ דבר התלוי במצבם של ישראל, שבו הרשות לכל אדם נתונה כו'.

*

י

יהי"ר שבקרוב ממש יבוא אליהו לבשר ביאת המשיח,

ובפרט ע"י ההוספה במעשינו ועבודתינו בלימוד התורה וקיום המצוות, אשר, ע"י קיום "מצוה אחת", "הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, וגרם לו ולהם תשועה והצלה"[54],

כולל ובמיוחד – ע"י התאחדותם של ישראל, אהבת ישראל ואחדות ישראל, אחדות אמיתית ושלימה, ע"י תורת־אמת בשלימותה, כבלימוד הרמב"ם, הלכות כל התורה כולה (כנ"ל ס"א), אשר, ע"ז מבטלים את סיבת הגלות (היפך דאהבת ישראל[55]), ובהבטל הסיבה, בטל בדרך ממילא המסובב (הגלות),

ועד לפעולת האחדות בעולם כולו – "ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר[56] כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד"[57], ועד לסיום וחותם ספר הי"ד – "לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד .. שנאמר[58] כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים",

ו"מתכיפין התחלה להשלמה"[59] – התחלת ספר הי"ד – "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", היינו, שב"כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם" יהי' ניכר בגלוי "**אמיתת המצאו**" כמ"ש[60] "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו גו'",

בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, במהרה בימינו ממש, וכפס"ד הרמב"ם[61] – "**מיד** הן נגאלין", "מיד" כפשוטו[62], תיכף ומיד ממש.

---

44) ברכות נד, ב. רמב"ם הל' ברכות פי"י ה"ח.
45) יא, ו.
46) בחוקותי כו, ו.
47) הדרן על הרמב"ם (לקו"ש חכ"ז בחוקותי א – נדפס לעיל).
48) פיה"מ להרמב"ם סנהדרין פ' חלק יסוד הי"ג.
49) סנהדרין ר"פ חלק. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח.
50) פי"א ה"ג.
51) פרק ו.
52) וגדולה מזו מצינו בספר הי"ד גופא – כידוע שכתב ספרו בכמה מהדורות ובכמה מקומות תיקן, שינה והוסיף וכו'.

ולהעיר, שאעפ"כ אין זה משנה וגורע, ח"ו, בתוקף הפס"ד דגדולי ישראל שפסקו על יסוד דברי הרמב"ם במהדו"ק – כמדובר בארוכה בהתוועדות (וגם בשיחת ט"ו תמוז תשמ"ו) ע"ד המהדורות דספר הי"ד להרמב"ם.
53) ראה סנהדרין צח, א.
54) קידושין מ, ריש ע"ב. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ד.
55) יומא ט, ב. וראה גיטין נה, סע"ב ואילך.
56) צפני' ג, ט.
57) פי"א ה"ד.
58) ישעי' יא, ט.
59) נוסח "מרשותי" לחתן בראשית.
60) ישעי' מ, ה.
61) הל' תשובה פ"ז ה"ה.
62) כמובן מהמשך הענין (הלכה ז') – "צועק ונענה מיד, שנאמר והי' טרם יקראו גו'".

תוכן העניינים

חידושים וביאורים בהל' מלכים
(פי"א-י"ב)

סימן א:
חזרת מלכות בית דוד ושלימות משפטי התורה

מביא דברי הרמב"ם בפי"א מהלכות מלכים: "וכל מי שאינו מאמין בו או שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים הוא כופר אלא בתורה ובמשה כו' אף בפרשת בלעם נאמר ושם ניבא בשני המשיחים כו'", מקשה על כל האריכות בספר שאינו אלא "הלכות הלכות", מביא מהקרי"ס שבא לומר שכמו החלק הראשון גבי דוד נתקיים מובטחים אנו שגם החלק הב' ע"י המלך המשיח יתקיים. ועצ"ב.

גם מש"כ "ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם כו' אין הדבר כך כו' ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים כו'" מה ענין מש"כ בסיום ההלכה לזה שאין משיח צ"ל אותות ומופתים וחידוש דברים, והרי גם בנביא כתב כן שא"צ לעשות אות כאחד האותות וכו' ולא סיים כנ"ל.

מסביר שכוונתו באורך הדברים לקבוע הלכה ויסוד בכל גדר ביאת המשיח, שהמלך המשיח יחזיר מלכות דוד ליושנה ולממשלה הראשונה ויפעל שלימות עניני התורה ומצוותי' כפי שהי' מקדם, וזהו כל גדרו ועניינו, לא לעשות דבר חדש או שינוי בעולם, כי אם מה שנחסר בשלימותה של תורה מפני הגלות, יתוקן ויוחזר ע"י המלך המשיח, ולכן גם הציב הרמב"ם את ההלכות של מלך המשיח בסוף הלכות מלכים, שהן עצמן בסוף חיבורו, להדגיש זאת, שזה יתחדש בביאת המשיח החזרת הדברים לקדמותם ושלימות משפטי התורה.

מבאר לפי"ז מה שהאמונה בביאת המשיח הוא מי"ג העיקרים, ובחת"ס תמה ע"ז, והיינו לפי שענין זה נוגע לשלימות התורה ומצוותי'.

וע"כ מביא כל פסוקי פר' בלעם שיש בהם ד' ענינים שהיו בדוד ויהיו במשיח, מהותם וענינם בעצמם, מלכותם בישראל, שליטתם על אוה"ע וזו בב' אופנים שונים, ומפרש איך שהפסוקים המובאים ברמב"ם מכוונים זה כנגד זה. ובאר שהרמב"ם הוכיח מנין שמשיח יבא ויחזיר את שלימות התורה וכו' שהרי התורה העידה עליו, היינו שהתורה עצמה מבטיחה שמשיח יבא ויחזיר שלימות התורה.

מסביר מש"כ הרמב"ם "אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה"א את גבולך וכו'" ולמה לא הזכיר ביחד עם מש"כ לפנ"ז, שבערי מקלט מצאנו שיתוסף באותה מצוה עצמה "ויספת לך עוד שלש ערים גו'". בהערות מבאר דיוקי הלשונות "בפרשת בלעם" ומש"כ "ושם נבא", שבזה מוכיח שנבואה מוכרחת להתקיים שהנבואה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר ופלפל בזה. וכן שעל מש"כ לפנ"ז "שכופר כו' בתורה" כתב "שהתורה העידה עליו כו'" ועל מש"כ שכופר "במשה רבינו" כתב "אף בפרשת בלעם נאמר

ושם נבא"י וכוונתו לנבואת משה, ומבאר עוד כו"כ ענינים בזה.

סימן ב:
הנצחיות של הבטחת הגאולה

מבאר הצריכותא בשתי הראיות ברמב"ם פי"א ה"א על ביאת המשיח, ושב ה"א את שבותך גו' והכתובים דפרשת בלעם. מקשה למה הוזקק גם להראי' מערי מקלט, ועוד שהציבה בהלכה בפי"ע.

מבאר החידוש שבמצות ערי מקלט, שענין הגאולה הוא א' מתנאי המצוה. מחדש שעי"ז חל על הגאולה הגדר דנצחיות התורה שבהלכות ומצוות התורה, שהם לעולם ולעולמי עולמים. מסביר ההבדל בין הבטחות הקב"ה ע"י נביא שבתנאים מסויימים עשויות להשתנות והנצחיות דהלכות התורה שאינן בגדר שינוי.

מקשה מדברי הרמב"ם ס"ה מגילה שחמשה חומשי תורה אינם בטלים, וכיון שהגאולה מפורשת בתורת משה מה נתוסף בכך שהגאולה היא חלק ממצות ערי מקלט. מבאר שנצחיות התורה בכללות תושב"כ אין בהכרח שתתקיים בפשוטם של ענינים, משא"כ מצוות התורה שהן לעולם גם בפשטות. בהערות שקו"ט בשיטת הרמב"ם בהכלל דאין מקרא יוצא מידי פשוטו.

מסיק עפ"ז דכל שאינו מאמין במשיח, לא בתורת משב בלבד הוא כופר, אלא יש לו דין אפיקורס מפאת זה שגורע ממצות התורה. ונפק"מ לדינא במי שאינו מאמין בגאולה כי אומר שהקב"ה ביטל הבטחתו להביא הגאולה, או שאומר שהבטחת הגאולה לא תתקיים כפשוטה בגאולה גשמית.

מביא דיוק לי' הרמב"ם בה"א בהראי' מפרשת בלעם "ושם נבא" (ולא "ושם נאמר"). מבאר שבזה חדש הרמב"ם דמי שאינו מאמין במשיח יש לו דין כופר בנביא, שיש בו חומר גם לגבי הכופר בתורת משה. בהערות מבאר ההוספה בענין זה על הא שהכופר בתורה כופר גם בנבואת משה כמ"ש בהלי יסוה"ת פי"ט.

הטעם שנבחרה מצות ערי מקלט שענין הגאולה יהי' א' מתנאי מצוה זו דוקא.

סימן ג:
שתי תקופות בימות המשיח

בסוף הלכות מלכים כותב הרמב"ם: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהי' שם חידוש במע"ב אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעי' וגר זאב כו' משל וחידה הוא וכן כל כיו"ב". מבאר שמקשה דוקא ממש"כ בישעי' ולא ממש"כ בתורה "והשבתי חי' רעה מן הארץ" וכבהשגת הראב"ד. כי בזה י"ל כברמב"ן "שלא יבאו חיות רעות בארצכם" ואי"ז בטול מנהגו של עולם.

מביא כ"מ שסותרים לזה לכאורה, מתורת כהנים בחוקותי ומגמ' סוף כתובות שאין לפרש גם בזה שהוא לשון "משל וחידה". מביא מהרדב"ז להסיר השגת הראב"ד שגם "והשבתי חי'" הוא משל, וכן שי"ל שרק בארץ ישראל הדברים הם כפשוטם ולא בשאר ארצות שבהם עולם כמנהגו נוהג, ושלכאורה יש לתלות מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בשינויי הלשונות בענין זה בתו"כ ובכתובות, אבל מקשה על הרדב"ז שברמב"ם משמע שכלל לא יהא ביטול מנהגו ש"ע ועוד שבימי בן כוזיבא שדימה רע"ק שהוא משיח ולא היו נסים כאלו גם בארי'.

מביא מ"עבודת הקודש" בפירוש "עולם כמנהגו נוהג" דהיינו שלא יתחדשו דברים חוץ מן הטבע ויהיו כולם על טבעם ושרשם כבתחלת הווייתם ובריאתם. ולפי"ז י"ל שגם השבתת חי' רעה וזה שאילני סרק יטענו פירות אינם אלא החזרת המציאות כפי שהיתה בתחלת הבריאה לפני חטא עה"ד שגרם שינוי בבריאה, מבאר לפי"ז שינויי הלשונות, שבתו"כ נאמר "**עושים** פירות" היינו ככל אילני מאכל, ובכתובות "יטענו" שמורה על גידול בלתי רגיל, ומקשר בענין מחלוקת חז"ל אם בתחלת הבריאה נשאו אילני סרק פירות או לא, דעת התו"כ הוא כשיטת ר"פ בב"ר שאילני סרק עשו פירות וממילא אי"ז שינוי חוץ לטבע אבל הגמ' ס"ל כהמי"ד שגם בתחלת הבריאה לא עשו פירות וא"כ חידוש הוא במע"ב.

מוכיח מכ"מ שאא"ל שטבע אילני סרק בעצם לא נשתנה וגם בזה"ז שייכים הם בכח לשאת פירות אלא שסיבה צדדית מונעתן, אלא צ"ל שלאחר חטא עה"ד נתבטל טבעם הקודם ובזה"ז הם אילני סרק בטבעם. מסביר בזה פס"ד הרמ"א ביו"ד שמותר להרכיב אילני סרק זה על זה אע"פ שאינו מינו, כי בזה"ז אין בהם כח

כלל לעשות פירות. מקדים בקושיית הלח"מ על הרמב"ם שפסק עולם כמנהגו נוהג והוא כדעת שמואל שאין בין העוה"ז לימוה"מ אלא שעבוד מלכיות בלבד, ואעפ"כ פסק בהל' תשובה כרחב"א דפליג אשמואל "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימוה"מ אבל העוה"ב עין לא ראתה אלקים זולתך", וכן מהא דפסק הרמב"ם בהל' שבת כחכמים שלא יצא האיש לא בסייף ולא בחרב שאינן תכשיטים אלא לגנאי ובטלין לימוה"מ.

מתמה איך אפשר לומר שבימוה"מ לא יבטל דבר ממנהגו של עולם. כלום יש חידוש במעשה בראשית יותר מ"תחיית המתים" שהוא מי"ג העיקרים. ואף שלדעת הראב"ד והרמב"ן עולם התחי' הוא עולם הבא ואינו חלק מימוה"מ, אבל הרמב"ם הרי סובר בכ"מ שעוה"ב הוא עולם הנשמות ונמצא שיהא בימוה"מ חידוש במע"ב, מכריח בדעת הרמב"ם שבימוה"מ עצמן ישנן ב' תקופות, תקופה הקשורה במשיח וביאתו, ותקופה מאוחרת יותר ואז יבטל מנהגו של עולם.

מבאר בזה מה שלא הוצרך הרמב"ם לכל הוכחה למש"כ שבימוה"מ לא יבטל ממנהגו של עולם, כשם שהוכיח לפנ"ז מש"כ שהמלך המשיח א"צ לעשות אותות ומופתים, ממה שרע"ק דימה על ב"כ שהוא משיח ולא שאלו ממנו אות, לפי שהוכחה זו באמת כחה יפה גם לענין זה, שכן אילו הי' גדר ימוה"מ ביטול מנהגו של עולם היצ"ל שמשיח צריך לעשות אות, וכיון שמכריח שא"צ ממילא מוכח שאיצ"ל בטול מנהגו של עולם.

מיישב סתירת דברי הרמב"ם, שמסיים אין בין וכו' קאי על התקופה הראשונה דימוה"מ, ומש"כ כל הנביאים וכו' מיירי בתקופה השני', וגם מש"כ שהיוצא בכלי זיין חייב חטאת משום שהפסוק "וכתתו חרבותם לאתים" שיתקיים לעת"ל מתפרש כפשוטן ולא דרך משל וחידה זה יהי' בתקופה השני'. מאריך בביאור הדבר וגם מתווך בין הדיעות בבנין המקדש דלעתיד אם יבנה משיח או יתגלה בנוי ומשוכלל מן השמים.

בהערות מביא השגת הראב"ד על הרמב"ם מגמ' סנהדרין ששלחו לבדוק את בן כוזיבא אי מורח ודאין וכיון דלא עביד קטלוהו, ובנו"כ כתבו שהרמב"ם הוא כהירושלמי שאוה"ע הרגוהו, מבאר שלד"ה נהרג ע"י אוה"ע שלא שייך שיחלקו במציאות, ולד"ה היו מחכמי הדור שסברו שאינו משיח, והם שלחו לבדקו, וכשראו שאינו מורח ודאין הי' לדעתם סימן שאינו משיח וממילא מתוך שהי' עושה מלחמות וכו' הי' לו דין רודף שצריך להרגו, וממילא אוה"ע גברא קטילא הרגו, והוא כאילו הרגוהו חכמים, והרמב"ם שלשיטתו א"צ לעשות אותות וגם א"צ מורח ודאין כתב "שנהרג בעוונות".

סימן ד:
ביאת אליהו הנביא

מביא דברי הרמב"ם שאליהו "אינו בא כו' לא לפסול אנשים כו' ולא להכשיר כו'", ובהלכה שלאח"ז כ' שכל ישראל יתייחסו על פיו של משיח "אבל אינו אומר על זה שהם בחזקת כשרות זה ממזר כו'". מדייק שבאליהו נקט "אינו בא" ואצל משיח "אינו אומר". מקשה למה הביא הרמב"ם הדיעה שאליהו יבוא קודם ביאת המשיח רק לאחרי האריכות אודות פעולותיו של אליהו.

מתמה איך תתכן פלוגתא במציאות מתי יבוא אליהו. וכן קשה בפלוגתת התנאים סוף עדיות אם אליהו בא לטמא כו' או רק לקרב, או להשוות המחלוקת או לעשות שלום.

מבאר שפעולות אליהו אפ"ל בב' אופנים, כחלק ושלב בהגאולה או כענין בפ"ע ע"ד פעולותיו במשך הדורות המסופרות בתנ"ך ותושבע"פ. ובזה פליגי התנאים, איזו מפעולותיו הן חלק ושלב בהגאולה. מתרץ עפ"ז דיוק ל' הרמב"ם "אינו בא". מבאר שב' הדיעות בזמן ביאת אליהו תלוי אם גם פעולתו לסלק החמסים הוא שלב בהגאולה, או שרק בשורתו ע"ד ביאת המשיח שייכת להגאולה. מתרץ עפ"ז סדר דברי הרמב"ם בהלכה זו. מסביר שכמה אופנים יש בגאולה, ופלוגתא הנ"ל איזה ענייני אליהו הם שלב בגאולה תלוי באופן ודרגת הגאולה.

בדרך זו מבאר גם פלוגתת הרמב"ם והראב"ד אם בימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, שאינה פלוגתא במציאות אלא תלוי' בתקופות שונות דהגאולה.

ויראה לי וכו'. פכ"ה נכתב סיג כיון שאמר מעתה לכחיותו ונבר מתבב לא סיה לומר כ' יפתפאל בפרן עליו בפקיפי אלא ודאי כפכו"ם ליישי : אפילו סנהדרין ז"ל בפרשת מכות וכו'. כבר כתב רציע כל זכר במקומו :

פי"א א המלך המשיח וכו'. כל זה מבואר מן סכתובים ובדברי רז"ל במדרשים ובפרקים :

ג ואל יעלה על דעתך וכו'. ולפיכך בן סיהיה מלך סמשיח מקודם לכל סמלכים שקדמוהו ובית דינו של משה שהיו גדולים מבית דינו של שלמה ואפילו הכי לא נקרא משה אלא רבינו ולא נקרא שלמה אלא בשם שקראו הנביא ידידיה מפני שהיה אהוב לאלהים ולאנשים ולפיכך נקרא שמו שלמה שהוא לשון שלום ולפי שהיה שלום בימיו שלא עמדו לו אויבים ולא פרעה נכה ולא עמון ומואב ולא ארם ולא שאר אומות שהיו מלחמות לישראל בימי דוד אבל בימי שלמה היו שלום ומנוחה בכל סגבולות שנאמר כי הוא היה בכל עבר נהר תפסח ועד עזה וגו' (מ"א ה' ד') ולפיכך נקרא שמו שלמה לפי שהיה שלום בימיו ולא עוד אלא שכל סאומות היו מביאות לו מנחות ומתכבדות בו שנאמר והביאו כל אחיכם מנחה לה' בסוס וברכב ובאפרכות לשון אפרכות הוא לשון רוכבים כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ברכב ובפרשים ובאפרכות ובסוסים ובפרדים ובגמלים ובכל סאומות שהיו מלחמות לישראל בימי דוד היו מביאות לו מנחות ומתכבדות בו שנאמר ויביאו איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמה היה מלך על כל סממלכות שנאמר ושלמה היה מושל בכל סממלכות מן סנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגישים מנחה ועובדים את שלמה כל ימי חייו :

ד ואל יעלה על דעתך וכו'. לפיכך הרי"ף ז"ל וכל סגדולים שבמדרשים ובפרקים סיה מזהיר ומקפיד לכל סמיתו וקפיד סמיתו ז"ל מכלום ופיו אמר שמלמו מכפים פי סזולת ודפיו לו לא לו מאר עד ז"ל שמא לא יעמוד לו בעת דין ויכיה לריך ז"ל לזהיר עד שיכנס לו וכשכנס לכל אלא סיה מעיד. ומפי שנראים מדברי הרמב"ד שיפרעה הרגוהו לא משום שהי פגיעי סרגוהו ויש לפרש כך שלמדיים בפרק חלק כיון דמיוהו דלא מזרע ודאין קפלוה לומר דפו ידיפס ממנו וכפו הגויים וכרגוהו ז"ל מגזרת מלוקת בן : ועיקר סדגריס ככה וכו' עד סוף . הכל ממוכן

אלא בדיניהן . היה ישראל ועכו"ם אם יש זכות לישראל בדיניהן דנין לו בדיניהם . ואומרים לו כך דיניכם . ואם יש זכות לישראל בדינינו דנין לו דין תורה ואומרים לו כך דינינו . ויראה לי שאין עושין כן לנר תשב אלא לעולם דנין לו בדיניהם . וכן יראה לי שנוהגין עם נרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים בישראל . שהרי אנו מצווין להחיותן שנאמר לנר אשר בשעריך תתננה ואכלה . וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם לא בנר תושב . אפילו העכו"ם צווו חכמים לבקר חוליהם . ולקבור מתיהם עם מתי ישראל . ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל . מפני דרכי שלום . הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו . ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום :

פרק אחד עשר

א המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל . וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם . מקריבין קרבנות . ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה . וכל מי שאינו מאמין בו . או מי שאינו מחכה לביאתו . לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר . אלא בתורה ובמשה רבינו . שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה'. ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים . אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים . במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם . ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה] . ושם הוא אומר אראנו ולא עתה זה דוד . אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח . דרך כוכב מיעקב זה דוד . וקם שבט מישראל זה מלך המשיח . ומחץ פאתי מואב זה דוד . וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדם בחבל . וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים . והיה אדום ירשה זה דוד . שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו' . והיה ירשה וגו' זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' : **ב** אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא היה דבר זה . ולא צוה הקב"ה לתורה . אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה : **ג** *ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים וחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו . אין הדבר כך . שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה . והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך . והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח . ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח . עד שנהרג בעונות . כיון שנהרג נודע להם שאינו . ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת . ועיקר הדברים ככה הן . שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים . ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן : **ד** ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו . כפי תורה שבכתב ושבעל פה . ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה . וילחם מלחמות ה' . הרי זה בחזקת שהוא משיח

לחם משנה

פרק מ' שכתב שם ומלך לו אר מן הפרס"ם שעלה מתון לישראל לנדקה אין מחזירין אותו לו משום שלום מלכות אלא מפיקין ממנו וכו' ושם שהות מקום הדין כמדיך וכמן קיימ ושמר על מ"ש שם :

פי"א א ושם וכא נמי במשיחים וכו'. רש"י ז"ל בפיהות כתומפ בפרק חלק פ"ד מהלכות דרך כוכב מיעקב כלו וכן שבות וכיס מדוש יכתב מדבר על דוד ושפוך וירד מיעקב וכו' פייני כמלך מפיתתו וכיוצא לא כתב כן ופולי שם מדברים מלוקים :

ג ואל יעלה על דעתך וכו'. לפסנת הר"מ ז"ל פירן כרב ס"ם דמדרשים בפיכה

סליקו להו הלכות שופטים בס"ד

מגדל עז

פרק עשרה יסמכון ושרק חלק . פרק עשרה יסמכון ושרק חלק ופלו מפרשים דלפי פיתתו קמלוהו כי לפי יסמך מה שכת ופ"ם ז"ל פי' שקיבל כתו כפיכה כרגי וכמקומות אחרים : מהמדרשות וכלם כוונתם לברר ולא שמברר כי אם פ"י שמלאכי כתו שכתב ר"ת ז"ל וכתו שאמרו : ועיקר סדגריס ס' עד סוף פרק . שם דברים מקובלים ופקובלים פפשוקי סנביאים ומדרשיהם ובכגדות שנאמרו לפי פענין וקבלם כתו ז"ל כגון שאמרו שכל מי שלא פשיעים קבלתן פרק פרק יסמכון ושם דברים מקובלים כמוסרים כמתיתים קיהם כוונתם ודברי פיפשים שנתפשטו ביפי סמכמים ושאין

מוס"ם וכתב שמי לפניי מושם שמלם שכיכתו וז' שמי לפיקבך כוא ולא פיישוב קמיה דלפניי מוס"ם יכבישו וס"ם פשמת מכבת דמפיט למשלישו לפניי פר"ם לא שרי לקבל מלא משום שלום מלכות וכתימה מרגיש שמשם שם דבריו ושאין לומר דילוף דמפיט מלא מפני הכיוש מיפר לקבל משובדא לחיפת דמשם כשם (דף ס') דמיפיה דשבור מלכא מדלא מרגני דיפיני לקמיה דרב יוסף פ"ל לשלום רבה ויכבישו לפדיון שבויים שמפ"ש שבגמרא לא פירשם שם דמשום שלום מלכות קבלוהו כיון דכשפי שובדא דו' שמי שרצו דזוקף משום שלום מלכות ורב יוסף עני לא משכחן דקבל אלא מפיפיה דשבור מלכא ודפי דמשום שלום מלכות כוא דקביל ול"ש :

יב היה יפרפל וסמ"ם וכו'. נרייפא פרק בשבע דנ"ך (דף קי"ג) יפרפל וסמ"ם שכפו לדין שם שפם יכול לאכזרו בדיני יפרפל זכזו וכשבר לו כך דיפו בדיני פושלם זכזו וכשבר לו כך דיפכם :

שהרי מצווין שם להחיותן וסמ"ם וכו' . כבר שנבאר בשבועות : וזה שאמרו שכתב : כך שמרו בשוף הכיקון (דף ס"כ) שמפיה דרב וסובר רבינו דכשוף לא פייני בגר תושב ול"ש שנאמר שלא יגור בתוכך אפילו עכו"ם וכו' . כרייתא שם (דף ס"ו) ופיקש"י עם מתי יפרפל לא נקברו יפרפל שלא שמפסקין בשם שם פלום הרוגים שם יפרפל וכשב כר"ן דליכא לאו דוקא דכ"ש כשמלא מתי עכו"ם לבד שמפסקים בשם שמי כשלום וכן לשרפם עגייפם וענקר מוליכם וכשב דשכי מצמע כשוסשפת וכיוצלמי וכשב שוד וס"ם לא שיכו קוברין לוסם שלא יפרפל דשם לא קוברין רשם שלא לדיק שלא לעבר שמשפסקין שמשם :

פי"א א המלך וכו' . שפרק זה ושפאריו שמושם פוכים בכיפם מצינו ומין לי לשרש בשם דבר רק נמה שכתב רבינו שלא יעלה בדעתך וכו' עד שיכרע כשעה וכו' . וכשב כרמב"ד פ"פ והלה בן כוזיבא כיה שומר וכו' . ודברי כרמב"ם שם ושכי פיישם בפרק חלק (דף ק"נ:) שכל בפיכה דבמי בשסק בלא ס' והלא חמל לומר שמכרע על ידי פ"ם וכובר רבינו דכא דשמרו פרק חלק שם שלא יעלה בדעתך שהמלך המשיח אין כן כעכו"ם ליישם שמעמד מלכיות ובעבד וכו' . ומפי לומר פירוש שאמר דשם בפרק חלק פ"ד מהלכות דוכריפם שיש מלשון ריפ שלא מלשון רמיים ומשם שמעתין יפורין ומשם כרמיים וכבא פוא דקשמר דשוא מלשון ריפ ומש"ה קשמר דבדקוה לבן כוזיבא בשכי וכיון דמשיח שמדבר דמכרע בן כוזיבא ע"י פ"ם למדנו לעיל מהלכות כרבים שלא כרבי שלכשמדרי ופירוש וכריפו כי מלשון רמיים

השגת הראב"ד

יפל יעלה על דעתך וכו' . פ"ם וכלא בן כוזיבא כיה סיפר שהי כוא מלכא משיחא וכלהו חכמים לבדקו אי סהדוה ואפילו אי לא כיכו דלא כביד כפי קטלוהו :

א המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל . וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם . מקריבין קרבנות . ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה . וכל מי שאינו מאמין בו . או מי שאינו מחכה לביאתו . לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר . אלא בתורה ובמשה רבינו . שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה'. ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים . אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים . במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם . ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה] . ושם הוא אומר אראנו ולא עתה זה דוד . אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח . דרך כוכב מיעקב זה דוד . וקם שבט מישראל זה מלך המשיח . ומחץ פאתי מואב זה דוד . וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדם בחבל . וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים . והיה אדום ירשה זה דוד . שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו' . והיה ירשה וגו' זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' : **ב** אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא היה דבר זה . ולא צוה הקב"ה לתורה . אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה : **ג** *ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים וחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו . אין הדבר כך . שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה . והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך . והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח . ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח . עד שנהרג בעונות . כיון שנהרג נודע להם שאינו . ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת . ועיקר הדברים ככה הן . שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים . ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן : **ד** ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו . כפי תורה שבכתב ושבעל פה . ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה . וילחם מלחמות ה' . הרי זה בחזקת שהוא משיח

סנהדרין כמדבר . ופ"מ מה שכתב שר"ש כיה טעם כליו ז"ל סיכת מייתי לה :

פי"ב ב אין בין כשהיו ליטול כמצים וכו' . מימרא דשמואל בפרק חלק (דף כ"ב:) : ואינו בא לא לכתא וכו' . כלומר עדיום לימלינו שנמלי לם הליכו בא לעמת ולעכור לרחק ולקבל או לא ושוכח רבינו כתכמים שלומרים שם שלש בא לרחק ולא לקבל אלא לעמוד שלש כיריכם :

אמרו חכמים חיפח רוחם של מחשבי קיצים . כך אמרו בפרק חלק (דף צ"ז:) :

ג ובני לוי מפקר תהלה וכו' . פ' י' יוחסין (דף פ"ב) מימרא דרבי חמא בר

סגיא : הרי הוא אומר ויאמר כתרשתא וכו' . בשוטפות דס"ק דכתוכות אמרו עד עמוד כהן לשורים ולטופים כמדם שלומר לחכירו עד שיכנס חמים :

סליקו הלכות שופטים בס"ד

פרק שנים עשר

א יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם . או יהיה שם חידוש במעשה בראשית . אלא עולם כמנהגו נוהג . וזה שנאמר בישעיה ונר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ משל וחידה . ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר . שנאמר זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם . ויחזרו כולם לדת האמת . ולא ינזלו ולא ישחיתו . אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל . שנאמר ואריה כבקר יאכל תבן . וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים . וכימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל . ומה ענין רמזו בהן : **ב** אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד . יראה מפשוטן של דברי הנביאים . שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג . ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם . שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' . ואינו בא לא לטמא הטהור . ולא לטהר הטמא . ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות . ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין . אלא לשום שלום בעולם . שנאמר והשיב לב אבות על בנים . ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו . וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו . שדברים סתומין הן אצל הנביאים . גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו . אלא לפי הכרע הפסוקים . ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו . ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת . ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות . ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן . ולא ישימם עיקר . שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה . וכן לא יחשב הקצין . אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים . אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו :

ג בימי המלך המשיח . כשתתיישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל . יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו . שנאמר וישב מצרף ומטהר וגו' . ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי . ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל . הרי הוא אומר ויאמר התרשתא להם וגו' עד עמוד כהן לאורים ולתומים . הנה למדת שברוח הקודש מייחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס . ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם . שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני . אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה : **ד** לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח של עולם . אי יהיה שם חידוש במעשה בראשית . אלא עולם כמנהגו נוהג . וזה שנאמר בישעיה ונר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ משל וחידה . ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר . שנאמר זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם . ויחזרו כולם לדת האמת . ולא ינזלו ולא ישחיתו . אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל . שנאמר ואריה כבקר יאכל תבן . וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים . וכימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל . ומה ענין רמזו בהן : **ב** אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד . יראה מפשוטן של דברי הנביאים . שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג . ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם . שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' . ואינו בא לא לטמא הטהור . ולא לטהר הטמא . ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות . ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין . אלא לשום שלום בעולם . שנאמר והשיב לב אבות על בנים . ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו . וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו . שדברים סתומין הן אצל הנביאים . גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו . אלא לפי הכרע הפסוקים . ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו . ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת . ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות . ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן . ולא ישימם עיקר . שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה . וכן לא יחשב הקצין . אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים . אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו :

ג בימי המלך המשיח . כשתתיישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל . יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו . שנאמר וישב מצרף ומטהר וגו' . ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי . ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל . הרי הוא אומר ויאמר התרשתא להם וגו' עד עמוד כהן לאורים ולתומים . הנה למדת שברוח הקודש מייחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס . ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם . שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני . אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה : **ד** לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח

משיח . אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי . ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד :

השגת הראב"ד

יעלה על הלב שבימות המשיח וכו' עד משלים . פ"פ ולכך נפוכה וכבכתי מיה רפה מן פתרן :

מקרן מכמדכסות ומכתוכיים ודכרים מקובלים מבי סופרים ומבי סבריים :

פי"ב א אל יעלה על לב וכו' . כמיב כרמב"ד ז"ל והלף כתוב בתורה וכבכתי מיה רפה מן פתרן ע"כ . ומין א כמנה , כמו שפתר בכתוכיים מפל נפ זה מפל על פומה רפה כמו שדרכו על מיה רפה מבלמה . אבל מה שרלוי להמתין בזה שהדברים הם נם כפשוטם בפתרן יפרש"ל כדכתיב לף יהיו ולף יפהיפו בפל פר קדמי כי מלפה פתרן , פתרן פיזוטה , וכן וכבכתי מיה רפה מן פתרן , אבל בפתר פרעם שלם כמנהגו טבע וכתוכיים פם מפל בכן כפוב ולף יפף בני פל גוי פרב ולף ילמדו עוד מלחמה וכ"ל יתקיים הפשט וכמפל , וכלוך יודע בפתח . ונם רבינו לף נפר פומר שהכתוכיים פם מפל לפה שבפב הוא פלף בימי המשיח יודע לפה הם רומזים :

ב אמרו חכמים וכו' . פמופל לפרש נפ"ל פין פומדין : יעמוד נביא ליפרפל וכו' . דכתיב לפני יום ה' הגדול והנורא וכפוב וכשיב לב חכות וגו' . ופפי כוכב שהוא ישמוך פסוקים נפ"י בפתר כתכתי בפלכות פהדרין פ"ב : יש מן החכמים וכו' . יין בפין דכרים פלו לפנין פלכה ולף לקיים עיקר מן העיקרים פין לפוי לדקדק בהם וכו' כפתר הפריך רבינו פלף פם יתפתפה תכה לו כי טוב יבא לף יפתר וכוא ענלה הדברים הנפהרים :

ג ביפי פלך המשיח וכו' . פרק עשרה יוהרן פתריך פפשתה שנשמעה נפתפה ופ"ב קרף דכתיב וילף פלרף בעיים וכהרים תיירי לפי שפין עיים שוים לזוכן ולף בהרים לעמידה תלף מיוחדים :

ד לא נתאוו החכמים והנביאים וכו' . כנר התריך רבינו בביוחה נזה בפלכות מפוכה פרק העשירי :

וזה סדר הפרקים **פ"א** ביפור שלף מלות שנלמדו יפרפל בפרפר לפתן ופתה מהן למדת הם פלך . וכלל בו לף פי מתתין ופיתך מהן למדת הם פלך . שתר פרכות שביפרפל . ושהמלכות יהוסר לבית דוד מפפ"ק כמלכי יפרפל . וכדר פפיתת המלכים . וכל זה לפני להקדימו : **פ"ב** ביפור בו כיצד מתכוננין עם המלך וקרף דפוס השים עליך פלך בהסף תיפתו עליך ופף מתל על כתודו פין כתודו מחול . וכלל בו הדברים שהוכנין במלך וים יפיבה נעשה למלכי בית דוד וכבודו נדול מבבוד הבבים . וכיצד מתנהג הוא עם הפה : **פ"ג** ביפור בו פה שלבות המלך ופה שהזהר ממנו ומלכי בית דוד דין ודין תורם מפפ"ק במלכי יפרפל . וכלל בו דין המורד במלכות . ויש לו רשות להמית בכייף ולהכות בהוטים ולף להקיף ממון . ושהוסק בפעה שבור מנזרת המלך : **פ"ד** ביפור בו הדברים שהמלך מוהר בהם והם כל הפרנסה שהמורה במלך ע"י שהוא הבעל . וכלל בו

כדברים שהוא אוכה בהם ודינו שהלוהת דינו : **פ"ה** ביפור בו מלחמת כרשות ומלחמת פעה וכחיובים שהר ביניהם . ושפעות שם זכר עמלק . וכלל בו שהמקום שפסיר לזור בו והוא מפרים וכל נבולה וכלל בה שהסור לעשות מל"מ פלא מפוך דוחק נדול ובכר הדר בה ובפב זה שהר מה שכתב ומוהר לפנין כל השולה : **פ"ו** ביפור בו מנין וקרפת פליה לעניים והחיוב שים בין שבעה שממיד לשהר נויים . ושניך ביקבע עליכם מם ועבדוה ושבע מעה בני נח . וכלל בו שלש הנרות שבלה יהוסף . ודין עמון ומואב . ושנין לף מפהיים שם עמה . ואיזה חילן שוהר לקנל ואיזה שהור . ושנין על עירות של עכו"ם ואפילו בשבת . ושעה יד הביה לך ויחד שביה לך שכל זה חלוי בחלוקה וכל שבולל מעוון בכך : **פ"ז** ביפור בהעות שהן בה כשם שהוא מלחמה ושה שמחיים שם כשם ושי שמבחיים להשר שמחיים השוביי משולבי המלחמה שה שם עושים . ושעה נקי יהיה לביתו שנה לחת . וכלל בו שעשם כירה בחלחמה ולף שפילו נבה בחתי : **פ"ה** ביפור בו לבב לחתי : **פ"ה** ביפור בו חלוני נבה בשם שם שוהרין . ודין שעה יפף שהיה שהרה שהרה בחלוני נבה ושפילו בהן יפם שם בבב ושלש בה בשם שם שוהרין . ודין שעה המעום : **פ"ט** שמשך שחר הקודש לו לבשר שבע שעה כ"ג ושהו שייב ושל שיהה דרך שייב . וכלל בהן שהר שבחים בבבים ושבבחרים שיש לבין יפרפל . והשם בשרך שחייבים לבוזשיב דיוניס : **פ"י** שמשך שחר הקודש לו לבשר דיני שנעות ושוכנין שלשם ושם שבר שביבה ושהנייר שה דיש. וכלל בו הדברים שהשוריים בע"ב שכל בין שהלנין פליהן. ושם דין שהם בשיעה וכן שהרק שבע שחריו. **פי"א** ביפור בו ענין מלך המשיח וכן שהרק שבע שחריו. ושיהר שהשם לפי שהם בשפריים

מגדל עוז

ומין שהא שבר שמד שחריו סוגד בספרים שחיוניים לבודיע שחלפו וכוחו ושבר ביפורים בשהרקים בבלים בנבוחות בפי הבבדות ודשהות שהבוללים לבל אחד שמהו :

פי"ב אל יעלה על לב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם וכו' עד משלים :

כתב שהר"ד ז"ל וכלל בשוב בחוכה וכשבתי מיה רפה מן פתרן עב"ל : ואני שומר שלו שפנו לשקשם שים לנו לשבשות פיזוק לי דבה בשוב ולף יבא נוי של נוי שרב ולף ילמדו עוד שלחמה ושפשה קבל ושבל שפי לשה לי שלף בבנות בן ושין פשיעין עליהן ובבר בשב ר"ם ז"ל בוה בפרק שלין בדברים שקוכלים ולף יודע בירוען עד שיבלה בשהרה בימיהן ושבל שקום בשה שפשקה בהתב"ד ז"ל יש לומר דשיה רפה שבל של שומה רפה וכמו שדרבו ז"ל מיה רפה שלבותה

סליק ספר שופטים ובו נשלם חבור מגדל עוז אשר חבר הרב הגדול רבי שם טוב ב"ר אברהם זלה"ה בן נאוון ספרדי זצ"ל .

בלמריש הימים. ומ"מ ראוי היה לקבוע אותם בהלכות מלכים והם דברים מחזיקים כלמונה וידי עייפי הגלות וכוח אחד משלשה עשר עיקרים כמאמר הנביא אם יתמהמה חכה לו כי

המשיח. לא כדי שישלטו על כל העולם. ולא כדי שירדו בעכו"ם. ולא כדי שינשאו אותם העמים. ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח. אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה. ולא יהיה להם נוגש ומבטל. כדי שיזכו לחיי העולם הבא. כמו שביארנו בהלכות תשובה: ה ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה. ולא קנאה ותחרות. שהטובה תהיה מושפעת הרבה. וכל המעדנים מצויין כעפר. ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישינו דעת בוראם כפי כח האדם. שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים:

כי בא יבא לא יאחר. וכתיב פתאם יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, במהרה בימינו אמן וכי"ר:

סליקו הלכות שופטים בס"ד

נשלמו הלכות מלכים והחבור כולו. ברוך שאמר והיה העולם בפרטו ובכללו:

נגמר ספר ארבעה עשר והוא ספר שופטים. הלכותיו חמש. ופרקיו אחד ושמונים:

הלכות סנהדרין ששה ועשרים פרקים. הלכות עדות שנים ועשרים פרקים. הלכות ממרים שבעה פרקים.
הלכות אבל ארבעה עשר פרקים. הלכות מלכים שנים עשר פרקים:

כל הלכות הספר בכללו שלשה ושמונים. והפרקים תתקפ"ב:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

פרק אחד עשר

המשיח עתיד לעמוד ולהחזי מלכו בית דוד לישנה
לה הראשנה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל
כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנו
שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה וכל
נו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר
בלבר הוא כופר לא בתורה ובמשה רבינו שהרי
העידה עליו שנ׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך ורחמך
בצך ונ׳ אם יהיה נדחך בקצה השמים והביאך
והדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברי
ו על ידי כל הנביאי׳ אף בפרשת בלעם נאמ׳ ושם
שני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע
ראל מיד צריהם ובמשיח האחרון שעומר מבניו
ע את ישראל מיד בני עשו ושם הוא אומר
ולא עתה זה דוד אשורנו ולא קרוב זה מלך המשי
ך כוכב מיעקב זה דוד וקם שבט מישראל זה המלך
ומחץ פאתי מואב זה דוד וכן הוא אומר ויך את
וימדדם בחבל והקדיר כל בני שת זה המלך המשיח
בו ומשלו מים ער ים והיה ארום ירשה לדור
ותהי ארום לדוד לעבדים ונ׳ והיה ירשה שעיר
זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון
בערי מקלט הוא אומר ואם ירחיב ה׳ אלהיך את
ויספת לך עוד שלש ערים ונ׳ ומעולם לא היה
ולא צוה הקבה לתוהו אבל ברברי הנביאים אין
צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה
לה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות
ם ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא
ם או שהמשפטים אומר אין הדבר כן שהרי ר׳ עקיבה
זול מחכמי משנה היה והוא היה נושא כליו שלבן
המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח
הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג
כיון שנהרג נודע שאינו ולא שאו ממנו חכמים לא
א מופת ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת
ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין

עליהן ולא גורעין מהן וכל המוסיף או גורע או שגילה
פנים בתורה והוציא הדברים שלמצות מפשטן הרי זה
ד ודאי בראי ורשע ואפיקורוס ואם יעמוד מלך מבית
דוד הוגה בתורה ועוסק במצו סדור אביו כפי תורה שבכת
ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם
מלחמות ה׳ הרי זה בחזקת שהוא משיח אם עשה והצליח
ונצח כל האומו שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי
ישראל הרי זה משיח בודאי ואם לא הצליח עד כה
או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה והרי הוא
ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו ולא העמידו
הקבה אלא לנסות בו רבים שנאמר ומן המשכילים יכשלו
לצרוף בהן ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד
אף שדמה שיהיה משיח ונהרג בבר כבר נתגבא
בו דניאל שנ׳ ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו
וכי יש מכשול גדול מזה שכל הנביאים דברו שהמשיח גא
לישראל ומושיעם ומקבץ נדחיהם ומחזק מצותם וזה גרם
לאבר ישראל בחרב ולפזר שאריתם ולהשפילם ולהחליף
התורה ולהשעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה׳
אך מחשבות ברא עולם אין כח באדם להשיגם כי לא
דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו וכל הדברים
אלו ושלזה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא לישר
דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה׳
ביחד שנ׳ כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם
בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד כיצד כבר נתמלא העולם
מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצות ופשטו
דבריהם אלו באיים רחוקים ובעמי רבים ערלי לב והם נושאי
ונותנים בדבריהם אלו ובמצוות התורה אלו אומר מצות אילו
אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות
ואלו אומר דברים נסתרות יש בהן ואינן כפשטן וכבר בא
משיח וגלה נסתריהם וכשיעמוד המלך המשיח באמת
ויצליח וירום ונשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר
נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום